

**SIJAISÄITIYS YKSITYISEN, YHTEISKUNNALLISEN JA AMMATILLISEN
ÄITIYDEN RISTEYSKOHDASSA JA RAJOILLA**

**Jyväskylän Yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Sosiologian yksikkö
Pro gradu-tutkielma**

**Sari Rimmi
Toukokuu 2000**

Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiologian yksikkö

TIIVISTELMÄ
pro gradu-tutkielma
Sari Rimmi
kevät 2000

SIJAISÄITIYS YKSITYISEN, YHTEISKUNNALLISEN JA AMMATILLISEN ÄITIYDEN RISTEYSKOHDASSA JA RAJOILLA

86 sivua ja lähdeluettelo

Tutkimuksen lähtökohtana oli tarkastella miten sijaisäidit rakentavat sijaisvanhemmuuden diskurssia ja itselleen asemaa diskurssissa, ja miten he määrittelevät omaa positiotaan sekä perheensä positiota suhteessa ydinperheideologiaan. Tarkastelussa keskeisenä ovat väite ydinperheideologian kulttuurisesta valta-asemasta ja sosiaali- ja lastensuojelutyön perhekeskeisestä työskentelytavasta, sekä väite sijaisperheyden virallisen puheen ydinperhelähtökohtaisuudesta. Tutkielmassa tarkastellaan lastensuojelun lainsäädäntöä ja sijaisvanhemmuuden opaskirjallisuutta sijaisperheyden virallisen puheen ilmentäjinä.

Tutkimusaineisto koostuu kahdeksan sijaisäidin teemahaastattelusta, jotka on ääninauhalta litteroitu kirjalliseen muotoon. Analyysivaiheessa haastattelupuheen tuotokset on järjestelty teemoittain ryhmiin. Teemoja ovat: 1) sijaisäitien viittaukset omaan rooliin ätinä ja vanhempana; 2) sijaisäitien viittaukset omaan rooliin lastensuojelun ja hoivan asiantuntijana ja lastensuojeluyhteisön jäsenenä; 3) suhtautumista ydinperheideologiaan ilmentävät sijaisäitien ilmaukset.

Tutkimustuloksissa sijaisäitiys hahmottuu kutsumustehtävänä, jossa on yksityisiä, yhteiskunnallisia ja ammatillisia ulottuvuuksia. Sijaisäitiys sekä äitiys yleensä näyttäytyy varsin vaativana tehtävänä sekä sijaisäitien kertomusten kautta että sijaisperheyden virallisen puheen luomien odotusten valossa. Sijaishoivassa hahmottuu ristiriitaisten oletusten asetelma: se, mihin sijaisvanhempia virallisessa puheessa motivoidaan eli yhteistyöhön sijoitetun lapsen biologisen perheen kanssa, se samalla kiistetään tuottamalla ihannetta suljetun ja suojatun ydinperheen paremmuudesta. Pohdinnassa esitetään ydinperhekeskeisyyden kulttuuriseksi vaihtoehdoksi nykyistä yhteisöllisemmin jaettua vastuuta lasten hoivaamisesta ja kasvattamisesta, jonka seurauksena perheiden kokemat paineet voisivat helpottaa.

Avainsanat: sijaisäitiys, sijaisperheys, ydinperheideologia, äitimyytti, yhteisöllisyys

Sisällysluettelo

SIJAISÄITIYS YKSITYISEN, YHTEISKUNNALLISEN JA AMMATILLISEN ÄITIYDEN RISTEYSKOHDASSA JA RAJOILLA

	sivu
1. ALUKSI	1
2. OPINNÄYTETYÖN EMPIIRISISTÄ LÄHTÖKOHDISTA	2
2.1. Lastensuojelu ja sijaisperheys yhteiskunnallisena ilmiönä	4
2.2. Tutkimusongelma	7
2.3. Tutkimusaineisto	8
2.4. Teemahaastattelu tutkimusmenetelmänä	11
2.5. Aineiston analyysista	13
3. AINOASTA ÄIDISTA TIUKAN PAIKAN TULLEN -ÄITIIN: HAASTATTELUESITYKSIÄ	14
3.1. Sijaisvanhemmaksi ryhtyminen: tietoisia pyrkimyksiä ja tilanteen vaatimuksia	15
3.2. Oman ja puolison aseman määrittelyä: ensimmäisiä ja toisia vanhempia	16
3.3. Oman aseman määrittelyä äitinä	19
3.4. Lapsen ongelmat sijaisäidin asiantuntijuushaasteena	24
3.5. Haasteena yhteistyö biologiseen sukuun	25
3.6. Sijaisäidin jaksamisen keinoista	32
3.7. Tutkimusaineiston epätarkkuuksista	34
4. YDINPERHEYS VALTAIDEOLOGIANA	35
4.1. Biologisten suhteiden ylittämättömyydestä	39
4.2. Ydinperheideologian ja äiti-ideaalin yhteisistä juurista	45
4.3. Ihanne Suomen kansakunnan äideistä	46
4.4. Ydinperhe tosinaisen valtakunnaksi	48
5. ÄITIYS KULTTUURISENA KONSTRUKTIONA	50
5.1. Äitiys kokemuksena ja instituutiona	50
5.2. Biologisesta äitimyytistä	51
5.3. Maternaalisesta ajattelusta	55
5.4. Maternalismin ja yhteiskunnallisen äitiyden välisestä yhteydestä	58
6. SIJAISÄITIYDEN AMMATILLISESTA ULOTTUVUUDESTA	61
7. LASTENSUOJELUN PERHEKESKEISYYDESTÄ	67
7.1. Sosiaalityön äitikeskeisistä käytännöistä	67
7.2. Lainsäädäntö sijaisvanhemmuuden normittajana	69
7.3. Sijaisvanhemmuuden ihanne opaskirjallisuuden näkökulmasta	73
8. POHDINTAA: YHTEISÖLLISYYDESTÄ APUA PERHEYDEN PAINESIIN?	80

* lähteet

1. Aluksi

Äitiyttä koskevat kysymykset keskusteluttavat. Maailmanlaajuisesti ajankohtaisia aiheita ovat äitien, lasten ja syntymättömien lasten oikeudet, hedelmällisyshoidot, kohdunvuokraus, adoptiot. Vanhemmuuteen ja sen mahdollisuuteen liittyvät kysymykset ovat kuumia, eettisesti ja moraalisesti latautuneita puhenaiheita. Paljosta aiheeseen liittyvästä puheesta huolimatta äitiys on Marianne Hirschin (1989) sanoin edelleen kulttuurimme ääneen lausumaton juoni, myyttien ja stereotyyppien ympäröimä.

Ydinperheys on kulttuurimme yksi valtaideologia. Ydinperheideologian perusta on uskomuksessa heteroparisuhteen komplementaarisuudesta ja biologisen lapsi-vanhempi -suhteen ylittämättömyydestä. Sijaisperhe on olosuhteiltaan jotakin muuta kuin perinteinen isän, äidin ja biologisten lasten muodostama ydinperhe. Sijaisperheys ja sijaisvanhemmuus tarkoittaa huostaanotetun lapsen ympärivuorokautista hoitamista ja kasvattamista lapsen synnyinperheen ulkopuolella yksityiskodissa. Lapsen sijoittaminen sijaisperheeseen on lastensuojelullinen toimenpide ja Suomessa useimmiten pitkäaikainen, vuosia kestävä järjestely. Nykyisin käytetään myös termiä perhehoito puhuttaessa sijaisperheydestä.

Sosiaali- ja lastensuojelutyö on toimintatavoiltaan perhekeskeistä, ja ydinperhe on sen vahva perheideaali. Ydinperheessä tunnustetaan olevan ongelmia, mutta poikkeavissa perhemuodoissa arvioidaan riskejä olevan vielä enemmän. Väitän, että lainsäädännössä ja sijaisvanhemmuuden opaskirjallisuudessa kirjoittautuva sijaisvanhemmuuden virallinen puhe kantaa vahvoja merkkejä ydinperheideologiasta. Ydinperheideaali on luettavissa teksteissä biologisten perhesuhteiden keskeisyytenä, ja sijaisperheille osoitettuna tavoitteena kyetä tarjoamaan lapselle "mahdollisimman normaalin" perhe-elämän puitteet. Sijaisvanhemmuuden virallinen puhe asettaa sijaisäidille erilaisia vaatimuksia hyvän äidin roolien täyttämiseksi, kuten lämmin ja rakastava äiti tai asiantunteva, yhteistyökykyinen äiti. Ydinperheideologian kyseenalaistamattomuus ilmenee normittavien tekstien, kuten lastensuojelulain ja sijaisvanhemmuuden opaskirjallisuuden tavassa puhua sijaisvanhemmista sukupuolineutraalisti. Kyseiset normittavat tekstit eivät puhu erikseen sijaisäideistä tai sijaisisistä.

Tutkielmassani tarkastelen miten sijaisäidit rakentavat sijaisvanhemmuuden diskurssia ja itselleen asemaa diskurssissa. Tarkastelen, miten sijaisäidit määrittelevät suhdettaan ydinperheideologiaan ja sijaisperheyden viralliseen puheeseen. Puhun sijaisvanhemmuudesta silloin, kun viittaa normittavien tekstien määrittelemään sijaisvanhemmuuden tehtävään tai asemaan. Käytän käsitettä myös viitatessani tutkimuksiin, joissa käytetään käsitettä sijaisvanhemmat ja silloin, kun haastatteleman naiset puhuvat nimenomaan "sijaisvanhemmuudesta".

Hahmotan sijaisäidin yksityisen, yhteiskunnallisen ja ammatillisen äitiyden risteyskohdassa ja niiden rajoilla olevana. Hahmotan sijaisäitiyttä paitsi henkilökohtaisena valintana, myös äitiyden kulttuurisen konstruktion ja äitiyden instituution kautta. Yhteiskunnallisen äitiyden ulottuvuus hahmottuu historiallisena hoivan ja hyväntekeväisyyden perinteenä sekä yhteisöllisesti valveutuneena asennoitumisena lastensuojelun ja sijaishoivan kysymyksiin. Ammatillinen äitiyden ulottuvuus hahmottuu hoivan asiantuntijuutena, sijaisäitiyden tehtävään perehtyneisyytenä ja eettisenä sijaisäitiyden normistona.

2. Opinnäytetyön empiirisistä lähtökohdista

Opinnäytetyön tekeminen oli prosessi, joka eteni toisin kuin olin aiemmin kuvitellut tutkimustyön etenevän. Jos olisin noudattanut tutkimustyön tekemisen totuttua tapaa, olisin ensin kartoittanut sijaisvanhemmuuden ja sijaisäitiyden aiempaa yhteiskuntatieteellistä tutkimusta ja aiheeseen liittyvää sosiologista kirjallisuutta, sitten olisin hankkimani tietämyksen perusteella rakentanut teoreettisen viitekehyksen ja määritellyt tarkoin tutkimusongelmani, ja vasta sen jälkeen olisin lähtenyt keräämään empiiristä haastatteluaineistoa. Minä tein kuitenkin toisin. Silloisen ohjaajani kanssa gradun teemoja harkittuani ja teemahaastattelurunkoa hahmoteltuani päätin heti uskaltaa ylittää yhden graduntekijän kynnyksen ja lähteä kentälle haastattelemaan oikeita ihmisiä, oikeita sijaisäitejä. Kun lähdin tekemään ensimmäisiä haastatteluja, halusin yksinkertaisesti tietää millaista on sijaisäidin arki on - minulla ei juurikaan ollut siitä ennakkotietoa. Halusin kuulla sijaisäitien kokemuksista, iloista, suruista, odotuksista. Ajattelin, että tutkimusongelmat täsmentyvät ajan ja aiheesta hankkimani tiedon myötä.

Keräsin siis ensin opinnäytetyöni empiirisen aineiston, ja teoreettinen viitekehys hioutui nykyiseen muotoonsa vasta myöhemmin. Tähän järjestykseen on löydettävissä kaksi syytä. Keksinkin sijaisäitiyden opinnäytetyön aiheeksi omaehtoisesti, lähipiirini kokemusten herättämänä. Tutkimusaiheen valittuani lähdin kartoittamaan tutkimusta sijaisvanhemmuudesta tai sijaisäitiydestä, mutta löysin sitä vain niukasti. Tuoretta yhteiskunnallista tutkimuskirjallisuutta aiheesta en löytänyt juuri nimeksikään. Koska en löytänyt aiempaa yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, johon olisin luontevasti voinut tukeutua, päätin rakentaa oman sosiologisen esitykseni sijaisäitiyden ulottuvuuksista.

Toisaalta hankkimani haastatteluaineisto puhutti minua ja nosti mieleeni uusia kysymyksiä. Huomasin, ettei tutkimuksen tekeminen olekaan niin yksinkertaista: tekemäni sijaisäitien teemahaastattelut, heidän kertomuksensa omasta elämästään eivät olleetkaan kovin yksioikaisesti tulkittavissa. Litteroituun tekstiin aukikirjoitettujen sijaisäitien vastausten lisäksi haastatteluissa oli luettavissa kuin metatason teksti: haastatteluja yhä uudelleen luettuani minusta alkoi näyttää siltä kuin niissä olisi ainakin silloin tällöin, tavalla tai toisella otettu kantaa "tavalliseen perheyteen". Kokemus oli hämmentävä, koska sijaisäitejä haastattelemaan lähtiessäni olin olettanut kohtaavani jotain varsin erilaista verrattuna siihen, mitä oletin "tavallisen perheyden" olevan. Koin kohtaavani ihannoivan esityksen "tavallisesta perheydestä" myös lueskellessani opinnäytetyön tausta-aineistoksi hankkimiani lastensuojelun ja sijaishuollon lakitekstejä, oppaita ja koulutusmateriaalia, ja olin hämmentynyt.

Hämmentyneisyyden kokemustani hälvensi tutustuminen tutkimuksiin, joissa sosiaali- ja lastensuojelutyön arvioidaan olevan otteeltaan varsin perhekeskeistä (esimerkiksi Forsberg 1994, Virtanen 1995). Sain varmuutta että olin ajattelussani oikeilla jäljillä. Aloin pohtia, ilmentäväkö yhä uudelleen eteeni tulleet "kertomukset tavallisesta perheydestä" isän, äidin ja biologisten lasten muodostaman ydinperheen ihannoimista tai kannanottoa ydinperheen normaaliuden puolesta. Tämänkin koin melko hämmentäväksi, koska olin olettanut, että elämäntapojen yksilöllistyessä ja perhemuotojen moninaistuessa ydinperheellä ei suomalaisessa elämässä olisi samalla tavoin asemaa "normaaliuden esikuvana" kuin joskus ennen. Näiden hämmennystilojen innoittamana ja niin lihallisten kuin kirjallistenkin oppineiden kanssa aiheesta keskusteltuani aloin nähdä, että kulttuurimme

yksi valtavirta on ydinperheideologia. Perinteisellä ydinperheellä on asema ihanteellisena, kuin muita parempana tai oikeampana perhemuotona. Tätä kautta rupesin tarkastelemaan haastatteluaineistoani sijaisäitiyden kokemuksista suhteen määrittelynä ydinperheideologiaan. Mielestäni sijaisäitiys on mielenkiintoinen risteysasema, josta parhaimmillaan on näkymä useampiin äitiyden ja perheyden ulottuvuuksiin, ja jonka kautta on mahdollista haastaa konventionaalisia käsityksiä äitiydestä ja perheydestä.

Opinnäytetyön tekeminen merkitsi minulle ajattelemisen kypsyyskoetta. Valitessani sijaisäitiyden tutkimusaiheekseni olin halunnut tutkia jotain erilaista, mielenkiintoista. Jotta pystyin käsittelemään tätä "erilaista" ja "mielenkiintoista", minun oli perehdyttävä perusasioihin: mitä äitiys ja perhe kulltuurissamme yleensäkin on. Viisastuin matkalla, ja jos nyt lähtisin tekemään haastatteluja, tekisin ne varmasti hieman toisin.

Esittelen tässä luvussa tutkielmani empiirisen osion. Haastatteluissa ilmi tulleet teemat toimivat työssäni teoreettisen viitekehyksen keskustelupohjana. Haastattelutuotosten avulla pyrin avaamaan näkymiä äitiyden ja perheyden ulottuvuuksiin.

2.1. Lastensuojelu ja sijaisperheys yhteiskunnallisena ilmiönä

Sijaisperheyden ja sijaisvanhemmuuden kokemukset ovat yhteiskuntatieteissä verrattain vähän tutkittu ilmiö. Luodakseni yleisnäkömää sijaisperheyteen yhteiskunnallisena ilmiönä teen katsauksen sijaisvanhemmuuden tutkimukseen ja lastensuojelua koskevaan tilastolliseen tietoon.

Sijaishuolto tai perhehoito tarkoittaa lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella, esimerkiksi sijaisperheessä, johon voidaan sijoittaa vain sosiaalilautakunnan huostaanottama lapsi. Perhehoitoa järjestettäessä pyritään löytämään lapsen tarpeita vastaava yksityiskoti. Sijoitetun lapsen huoltajina säilyvät hänen omat biologiset vanhempansa. Sijaisvanhemman suhde sijoittajaan (lapsen kotikunnan sosiaalilautakuntaan) on toimeksiantosuhde, ja sijaisvanhempi saa tehtävästään lain mukaisen kulukorvauksen, palkkion ja sosiaaliturvan. Perhehoitajaksi voi ryhtyä henkilö, joka koulutuksensa, kokemuksensa tai

henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella on sopiva tehtävään (Perhehoitoliiton tiedote 1996). Nimikkeet sijaiskoti ja sijaisvanhempi ovat käytäntöön vakiintuneita, vaikka uusitun lainsäädännön mukaisesti on kyse perhekodista ja perhehoidosta. Vanhan nimikkeen käyttökelpoisuutta on perusteltu sillä, että lastensuojelun perhehoidossa korostuu nimenomaan vanhemmuus. Termiä sijaislapsi on sen sijaan kuvattu lapsen kannalta ikäväksi, minkä vuoksi käytetään nimitystä perhehoitolapsi tai sijoitettu lapsi (Ahto & Mikkola 1999, 12.)

Sijaisperheyttä on tutkittu lähinnä erityispedagogiikan, psykologian ja yhteiskuntapolitiikan näkökulmasta. Tutkimuksessa huomio on usein ollut lastensuojelutyöhön tai sosiaalityöhön sovellettavan tiedon hankkimisessa, kuten Kähkösen (1991) tutkimuksessa biologisen perheen huomioonottamisesta sijoituksissa ja Zahabin & Einemäen (1996) tutkimuksessa perhehoitoon sijoitettujen lasten yhteydenpidosta biologiseen sukuunsa. Suoraan sijaisvanhemmuutta käsittelee Jurvasen, Marttalan ja Mäen (1991) pro gradu -työ sijaisperheen sopeutumisesta ja perhe-elämän muotoutumisesta sekä Vihman (1998) opinnäytetyö sijaisvanhemmuuden arjen kokemuksista. Lisäksi tutkimustietoa on sijaiskodissa kasvaneiden nuorten sosiaalisesta kehityksestä (Herrala ym. 1980), yksityiskotisijoitusten epäonnistumisten syistä (Strandén 1980), psykologisen vanhemmuuden toteutumista ja perhehoitonuorten vanhempisuhteista (esim. Kivimäki 1990, Valkonen 1995, Zahabi & Einemäki 1996). Tuoretta yhteiskuntatieteellistä tutkimusta sijaisäitien kokemuksista ei juurikaan ole. Anja Laurilan (1999) väitöskirja pitkäaikaisessa sijaiskotihoitossa kasvaneen aikuistuneen tytön identiteetistä, minäkäsityksestä ja sijaisäitirepresentaatiosta sivuaa sijaisäitiyden tematiikkaa, tosin näkökulma on perhehoidossa kasvaneen lapsen. Sijaisvanhemmuutta koskevan tutkimuksen niukkuus heijastanee sitä että tematiikka mielletään yhteiskuntatieteelliseksi erityisalueeksi.

Tilastollista tietoa lastensuojelusta on niukasti. Katja Forssén (1993) on todennut, että lastensuojelun kehityksen tarkasteleminen tilastojen kautta on ongelmallista kahdestakin syystä. Lainsäädännön muutokset ovat aiheuttaneet muutoksia tilastointitavassa, ja toisaalta tarkastelua vaikeuttavat suoranaiset tilastoinnin puutteet. Suomea koskevat lastensuojelutilastot ovat olleet pahasti puutteellisia vuoden 1984 jälkeen, jolloin uusi lastensuojelulaki tuli voimaan. Sitä ennen sosiaalivaltion toimista kerättiin kunnittain lapsikohtaisia tilastoja (Forssén 1993, 27.) Forssén toteaa, ettei Suomessa

ole vakavasti kiinnitetty huomiota lapsia ja lapsiperheitä käsittelevän tilastoinnin tärkeyteen yhteiskuntapolitiikan suunnittelun kannalta. Merkittäväksi puutteeksi tutkijat ovat kokeneet tilastoaineiston rakentumisen vain lapsikohtaisesti. Tiedonsaaminen kokonaisista perheistä koetaan tärkeäksi, koska lastensuojelun asiakkuuden syyt ja toimenpiteet painottuvat perheisiin. Tilastoinnin puutteet johtuvat osaltaan kuntien välisistä eroista sosiaalityön käytännöissä. Tilastoinnin yhdenmukaisuus eri kuntien välillä on parempi sijoitettujen lasten kohdalla kuin avohuollon asiakkaiden kohdalla (Forssén 1993, 27.) Petri Virtanen (1995) on todennut, että kun lastensuojelun asiakasperheet ja lastensuojelulapset tavallaan edustavat sosiaalihuollon marginaalia, myös tilastoteknisesti lastensuojeluperheiden profiili jää hämäräksi (Virtanen 1995, 14).

Tilastokeskuksen perhetilastoista ei ole löydettävissä, kuinka paljon sijaisperheitä on Suomessa, koska sijaisperheen kategoriaa ei kyseisissä väestölaskennallisissa tilastoissa ole - ainoastaan ydinperheitä, yksinhuoltajaperheitä, uusperheitä ja lapsettomia perheitä. Perhekoteja on Suomessa n. 3300 (Perhehoitoliitto r.y:n tiedote 1996). Vuonna '97 kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli yhteensä 11 764 lasta (yksi prosentti koko maan alle 18-vuotiaista), joista perhehoitoon sijoitettuja lapsia oli 5622. Alueellista vaihtelua esiintyy: Uusimaalla ja Päijät-Hämeessä kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli 1.4% alle 18-vuotiaiden ikäryhmästä, kun taas Ahvenanmaalla sijoitettuna oli 0.3% ja Pohjanmaalla 0.4% samasta ikäryhmästä. Noin 30% kaikista kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista vuonna 1997 oli Uudeltamaalta, ja kaikista perhehoitoon sijoitetuista lapsista uusimaalaisia oli noin neljännes (Suomen tilastollinen vuosikirja 1998, 432.) Lastensuojeluasiakkaiden määrissä esiintyy huomattavaa vaihtelua läänien välillä: lastensuojeluasiakkuus kasautuu kaupunkiin. Asiakkuuden keskittymisen kaupunkiin ja Etelä-Suomeen on arvioitu johtuvan kaupunkikulttuurille ominaisesta lähiverkoston heikkenemisestä ja viranomaisverkoston käyttämisestä. Keskittymistä on selitetty toisaalta myös sosiaalityön erilaisista käytännöistä johtuvaksi (Forssén 1993, 29.) Useissa kaupungeissa sijaishuollon painopiste on ollut perhehoidossa (Vihma 1998, 5).

Lasten sijaishuolto lisääntyi 1990-luvulla laman seurauksena yli 20%, ja keskimäärin yksi lapsi 200 lapsesta asuu sijaisperheessä (Vihma 1998, 5). Mirja Kajava (1997) toteaa, ettei kodin ulkopuolella hoitoa ja kasvatusta

tarvitsevien lasten lukumääräinen eikä suhteellinen osuus ole vähentynyt huolimatta yhteiskuntapoliittisista tukitoimista ja lainsäädännön uudistamisesta. Tilanteen muuttumattomuuteen ovat yhteiskunnallisen tilanteen lisäksi vaikuttaneet esimerkiksi muuttuvat tulkinnat siitä, milloin lapsen katsotaan elävän sellaisissa olosuhteissa että ne edellyttävät muuttamista pois kotiympäristöstä. Lapsuutta on myös alettu arvostaa itsenäisenä elämänvaiheena (Kajava 1997, 12.)

Esimerkiksi vuonna 1987 lastensuojelutarpeen pääasiallisena syynä olivat 80 %:ssa tapauksista kasvuolotekijät, joista yleisin lastensuojelutarpeen aiheuttaja oli vanhempien päihteiden käyttö (20 %). Muita yleisesti esiintyneitä kasvuolosuhteisiin liittyneitä lastensuojelutarpeen syitä olivat hoidon laiminlyönti (14 %) ja vanhempien psyykkinen sairaus tai vammaisuus (13.5%) (Forssén 1993, 29.) Sijoitusten syyt ovat pysyneet samansuuntaisena 1990-luvulla. Selkeimpänä huostaanoton syynä erottuu kuitenkin vanhempien hallitsemattomasta alkoholinkäytöstä aiheutuva lasten hoidon laiminlyönti (Kajava 1997).

2.2. Tutkimusongelma

Tutkielmassani tarkastelen miten sijaisäidit rakentavat sijaisvanhemmuuden diskurssia ja itselleen asemaa diskurssissa. Tarkastelen, miten sijaisäidit määrittelevät suhdettaan ydinperheideologiaan ja sijaisperheyden viralliseen puheeseen, joka on luettavissa esimerkiksi lastensuojelulaista ja sijaishuollon opaskirjallisuudesta.

Tutkielmani keskeinen väite on, että sijaisäiti määrittelee omaa positiotaan ja samalla perheensä positiota suhteessa ydinperheideologiaan. Position määrittelemisen vaatimus juontuu ydinperheideologian valta-asemasta kulttuurissamme ja sosiaali- ja lastensuojelutyön perhekeskeisestä työskentelytavasta.

Esitän, että sijaisäitiyys kulttuurisena konstruktiona sisältää rooleja, jotka esittävät sijaisäideille vaatimuksia. Roolien vaatimukset ovat kirjoitettuna sijaisperheyden virallisessa puheessa.

1) Tarkastelen, miten sijaisäidit kokevat vaatimuksen hyvän, lämpimän ja vastuullisen äidin roolin täyttämistä:

- * äiti joka pystyy hoitamaan ja suojelemaan lasta;
- * äiti joka pystyy huomioimaan lapsen yksilölliset tarpeet ja vastaamaan niihin;
- * äiti joka pystyy luomaan pysyviä suhteita lapsen elämään.

Näiden kysymysten kautta etsin sijaisäitien tapoja rakentaa asemaansa äitinä ja vanhempana.

2) Tarkastelen, miten sijaisäidit kokevat vaatimuksen lastensuojelun teorian ja käytännön tuntijan roolin täyttämistä:

- * äiti joka tuntee lastensuojelun ja sijaishoivan virallisen normiston;
- * äiti joka pystyy yhteistyöhön viranomaisten kanssa (eli ammatillisen tiimin jäsenyyteen);
- * äiti joka pystyy tukemaan lapsen ja hänen syntymäperheensä välisiä suhteita;
- * äiti joka tunnistaa lapsen erityisongelmat ja kykenee auttamaan lasta niiden ratkaisemisessa.

Näillä kysymyksillä haen sijaisäitien tapoja rakentaa asemaansa sijaishuollon ammatillisena osaajana.

2.3. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineisto koostuu kahdeksan sijaisäidin teemahaastattelusta.

Kahdessa haastattelussa oli sijaisäi mukana. Haastattelut kestivät 1-1½ tuntia ja ne on ääninauhalta litteroitu kirjalliseen muotoon.

Kontaktin sijaisperheisiin sain Keski-Suomen sijaisvanhemmat ry:n kautta. Sain Keski-Suomen sijaisvanhemmat ry:n puheenjohtajalta suullisesti luvan haastattelujen keräämiseen yhdistyksen käsiteltävä asiaa johtokuntansa kokouksessa helmikuussa 1997. Saatuani haastatteluluvan toimitin yhdistykselle 200 graduhankkeeni esittely- ja kontaktihakukirjettä, jotka yhdistys lähetti jäsenpostinsa yhteydessä noin kahdelle sadalle jäsenelleen. Tällä tavoin sijaisvanhempien anonymiteetti säilyi. Kirjeessä etsin sijais- tai kasvattivanhempia, joilla parhaillaan oli, tai oli aiemmin ollut vieras tai sukulaislapsi huostassaan ja jotka olisivat valmiita kertomaan kokemuksistaan. Kerroin kirjeessä, että minua kiinnostavat erityisesti sukulaissijoitusperheet. Tarjosin mahdollisuutta haastatteluun tai

vaihtoehtoisesti kirjoittamiseen teemarungon pohjalta. Lisäksi kävin yhdistyksen koulutustilaisuudessa esittelemässä tutkimusaiheittani ja kerroin etsiväni haastateltavia. Esitin myös siellä, että minulle voi lähettää kirjoituksia omakohtaisista kokemuksista.

Kontaktien seurauksena minuun otti muutaman seuraavan viikon aikana puhelimitse yhteyttä kahdeksan sijaisäitiä, jotka ilmoittivat olevansa valmiita haastateltaviksi. Hyväksyin kokoonpanon tutkimuksen informanteiksi. En pitänyt tarpeellisena etsiä lisää haastateltavia: päätin ensin haastatella kyseisen joukon, ja katsoa sitten tarvitsenko lisää aineistoa. Kaikki sijaisäidit halusivat mieluummin puhua kuin kirjoittaa kokemuksistaan.

Kontaktinhakuvaiheessa en tarkoituksellisesti rajannut aineistoa naisiin, vaan aineisto valikoitui itsestään naisvaltaiseksi. Haastattelutilanteessa aineiston naisvaltaiseksi valikoituminen tapahtui sillä tavoin, että kahdessa haastattelussa aviomies oli mukana, mutta vaimolla oli puhumisessa johtava rooli. Haastatteluissa miehet ikäänkuin täydensivät tai tarkensivat naisten puhetta.

Tein haastattelut löyhän teemahaastattelurungon pohjalta. Haastattelurungon avulla oli tarkoitus lähinnä johdattaa haastateltavia omakohtaiseen kertomiseen, ja löyhän teemoittelun kautta tarkoitus valottaa sijaisvanhemman arjen kokemusmaailman eri puolia. Haastateltava sai kuitenkin melko vapaasti nostaa esille sen, mikä hänestä oli merkittävintä, mistä hän halusi sijaisäitinä olemisestaan eniten kertoa. Haastatteluista muodostui yksilöllisiä kertomuksia. Kertomiseen johdattavia teemoja olivat:

- * sijaisäidiksi ryhtymisen tilanne, alkusysäys
- * sijaisperheyden alkuvaiheet, olosuhteiden vakiintuminen
- * oman ja puolison aseman määrittelyä lapsen vanhempana
- * suhteen määrittelyä biologisiin vanhempiin
- * perheen sisäisistä suhteista
- * suhteista muihin sukulaisiin (varsinkin sukulaissijoitusperheet)
- * sijaisäitinä koetuista huolenaiheista
- * sijaisäitinä koetuista iloista
- * tulevaisuudenodotuksista ja -näkymistä
- * jaksamisen keinoista

Aineiston kolmessa perheessä sijoitettu lapsi/sijoitetut lapset olivat perheelle ennestään tuntemattomia, vieraita lapsia. Käytän näistä sijaisperheistä nimitystä vieras sijoitusperhe/ vierasperhe. Viidessä perheessä sijoitettu lapsi oli perheen sukulainen, esimerkiksi jomman kumman puolison sisaruksen lapsi. Näistä perheistä käytän nimitystä sukulaissijoitusperhe/ sukulaisperhe. Sijaisäiteihin viitattessani puhun siten vierassijaisäideistä ja sukulaissijaisäideistä. Haastatteluotteissa esiintyvät henkilöiden ja paikkojen nimet on muutettu, kuitenkin niin että ihmisten sukupuoli on sama kuin todellisuudessa.

Haastatellut naiset olivat 35 -65 -vuotiaita. Naisista neljä oli 40-50-vuotiaita, kolme kuului ikäryhmään 51-65-vuotiaat, ja yksi oli alle 40-vuotias. Seitsemän naista oli avioliitossa, yksi avoliitossa. Naisista neljä oli työssäkäyviä, kaksi eläkkeellä tai eläkettä odottamassa, yksi työttömänä ja yksi kotona. Kotona olevilla naisilla oli suunnitelmia kouluttautumisesta tai työhön pääsemisestä. Puolisoista valtaosa oli työssäkäyviä, yksi puoliso oli haastatteluhetkellä työttömänä ja kaksi työelämästä eläkkeellä. Molemmat haastatteluihin osallistuneet aviomiehet kuuluivat ikäryhmään yli 50-vuotiaat. Kertomishetkellä perheessä asuvat sijoitetut lapset olivat 9-17-vuotiaita. Kahdessa vierassijoitusperheessä sijoitettuja lapsia oli parhaillaan useampi kuin yksi. Kahdessa perheessä sijoitettu lapsi oli jo täysi-ikäistynyt tai täysi-ikäistymässä, ja muuttanut pois perheestä. Kuudessa perheessä sijoitetut lapset oli murrosikäisiä, 13-17- vuotiaita. Kahdessa perheessä ainut sijoitettu lapsi oli ala-asteikäinen. Seitsemässä perheessä oli sijoitettuna olevien lasten lisäksi omia lapsia. Perheiden omat lapset olivat 11-vuotiaasta täysi-ikäisiin. Yleisintä oli, että aikuiset lapset asuivat poissa kotoa.

Aineistossani ei ollut tapauksia, jossa lapsi olisi sijoitettu isovanhempien luokse. Sukulaissijoituksista valtaosa on aiemmin ollut isovanhempien luokse sijoittamisia. Vuonna 1995 Tampereella kootussa aineistossa lähes 60% sukulaissijoituksista oli isovanhempien talouksia. Kyseisessä aineistossa liki 30 % sukulaisperheeseen sijoitetuista lapsista oli sijoitettu tädin perheeseen (Zahabi & Einemäki 1996.) Aineistoni sukulaisperheet olivat lapsen tädin, enon, sedän tai muun sukulaisen perheitä.

2.4. Teemahaastattelu tutkimusmenetelmänä

Koska kyseessä on sensitiivinen tutkimusaihe, valitsin kevyesti strukturoidun teemahaastattelun tutkimusmenetelmäksi. Koska aihe oli kertojille varsin omakohtainen, pidin tärkeänä, että heillä olisi mahdollisuus tuoda itseään koskevia asioita esille mahdollisimman vapaasti. Otaksuin myös, että haastateltava saattaa kertoa aiheesta enemmän kuin pystyn ennakoimaan. Halusin luoda kertomiselle sellaiset kehykset, että haastateltavan on helppo puhua. Haastattelutilanteessa merkityksellistä tietoa antavat myös vastaajan ilmeet, eleet ja puheeseen liittyvät tunnesävyt (Hirsjärvi 1997, 201). Tämän koin joskus melko hätkähdyttävästi kun kuuntelin nauhoitettuja haastatteluja uudelleen. Kuunneltuna teksti avautui erilaisessa, joskus jopa päinvastaisessa merkityksessä kuin pelkästään luettuna.

Haastatteluaineiston keräämisessä minun oli otettava huomioon sijaisvanhempien salassapitovelvollisuus, haastateltujen anonymiteetin ja sijoitettujen lasten henkilöllisyyden suojeleminen. Toimitin kontaktinhakukirjeet sijaisvanhempien yhdistyksen toimihenkilölle, joka postitti ne jäsenistölle muun jäsenpostin yhteydessä. Näin tietooni ei tullut yhdistyksen jäsenrekisteriä. Haastatteluun ryhtyminen oli jokaisen perheen ja sijaisvanhemman päätettävissä. Tämä vaikutti osaltaan haastateltavien valikoitumiseen: todennäköisesti minuun ottivat yhteyttä ihmiset, jotka olivat hieman valmiimpia kertomaan kokemuksistaan ja jotka kokivat, että heillä on sanottavaa. Totesin sekä tutkimusluvan myöntäneelle sijaisvanhempien yhdistykselle että haastateltaville heti ensikontaktien yhteydessä, että keskityn sijaisvanhempien kokemuksiin, ja haluan jättää lapset tutkimukselta rauhaan. Kerroin myös sen, että käsittelen tutkimusaineiston itse ja luottamuksellisesti, ja ettei kertojien eikä sijaislasten henkilöllisyys käy tutkimuksesta ilmi. Haastateltavien omasta esityksestä suurin osa haastatteluista tehtiin haastateltavan kotona päiväsaikaan. Lapset olivat tuolloin yleensä koulussa tai muuten poissa kotoa. Kolme haastattelua tehtiin julkisissa tiloissa: haastateltavan työpaikalla tai kirjaston kokoustilassa. Haastateltavien anonymiteetin suojaamiseksi olen muuttanut ihmisten ja paikkojen nimet. Samasta syystä en ole tehnyt tarkkaa selostusta haastateltavieni muista olosuhteista. Mahdollista kuitenkin on, että haastatellut tunnistavat itsensä tekstistä.

Haastateltavien on arvioitu esittelevän eri sosiaalisissa peleissä saavuttamiaan pätevyksiään, ja tavoittelevan puheessaan sellaisen toimijan ilmettä ja ilmiä, joka hallitsee käytäntönsä (Bourdieu 1987 Hoikkalan 1993 tulkitsena, 30). Näin ollen on mahdollista, että tutkija saavuttaakin puheesta vain pintatason. Vaarana on kuitenkin kohteen muuntuminen, jos tutkija sysää haastateltavan käytännöllisen tiedon muodot ja haastateltavan itsemäärittelyt syrjään "pinnallisena" ja ryhtyy etsimään "totuudenmukaisempaa ja pinnanalaista" materiaalia (Hoikkala 1993, 30.) Toki itsemäärittelyssä on läsnä yleinen kulttuurinen pyrkimys puhua itsestä myönteisessä valossa. Arkitieto ja arkipuhe on silti otettavissa täysin vakavasti, koska ne tuottavat yhteiskuntaa (Hoikkala 1993, 30-31). Tutkimuksessani tarkastelen haastattelupuhetta, sen "pintaa" niin kuin se minulle on esitetty, koska se edustaa minulle siinä tilanteessa tarjottua arkisen todellisuuden kuvaa. Haastattelu ei myöskään ole vain sarja yksittäisiä vastauksia yksittäisiin kysymyksiin, vaan kokonainen kertomisen ketju kyseisen ihmisen elämästä. Oman tutkielmani kohdalla puhuisinkin mieluummin kahdeksasta yksilöllisestä sijaisäitiyden kertomuksesta kuin kahdeksasta täysin vertailukelpoisesta ja tasalaatuisesta kysymys-vastaussarjasta.

Haastattelut saivat ajoittain arkipuhetta läheneviä keskustelun sävyjä. En aina kyennyt pitäytymään vähäpuheisessa ja kysymään keskittyvässä haastattelijan roolissa, vaan otin osaa puheeseen esimerkiksi kertomalla omista kokemuksistani. Osallisuuteni puheeseen oli siis yksi puhetuotosta ohjaava tekijä. Toisaalta olen sitä mieltä, että tutkija ei koskaan voi olla haastattelutilanteessa täysin näkymätön - siksi katson pieneksi pahaksi sen, jos olen osallisuudellani esimerkiksi rohkaissut haastateltavia puhumaan asioista, jotka heille ovat tosia. Lähtökohtani on Hoikkalan (1993) tapaan se, että kutakin sosiaalista tapahtumaa tai ilmiötä varten on olemassa useita mahdollisia määrittelemisen versioita. Kaikenkattavaa ja täydellisesti todellista kuvausta ilmiöstä ei ole olemassa, koska yhtä todellisuutta ei ole olemassa, vaan eri todellisuuksien moninaisuus: näkökulmia, versioita.

Koin tärkeäksi pyrkiä refleksiivisyyteen. Refleksiivisesti asennoituva tutkija pohtii, miten voi kuvata ilmiötä niin, ettei huomaamattaan tule konstruoinneeksi niitä totutuilla tavoilla. Refleksiivisyyttä on myös se, että tutkija arvioi omaa suhdettaan valtaan. Refleksiivinen tutkija arvioi, miten sekä tutkimustulokset että teoreettiset kehykset joihin tutkija tukeutuu, rakentavat sosiaalista

todellisuutta ja millaisia seurauksia niiden käytöstä voi olla. Tärkeää on siis olla sensitiivinen sen suhteen, mitä omilla tulkinnoilla voi olla tuottamassa (Jokinen & Juhila & Suoninen, 24- 45.) Opinnäytetyöni käytännöissä pyrkimys refleksiivisyyteen tarkoitti pyrkimystä tiedostavaan ja pohtivaan asennoitumiseen koskien kaikkea lukemaani, kuulemaani, tuottamaani. Halusin esimerkiksi tutustua mahdollisimman laajasti lastensuojelua koskevaan tutkimukseen ja myös muuhun kuin sijaisvanhempien näkökulmaan. Luin eri tieteellisten alojen kirjallisuutta myös sijoitettujen lasten ja biologisten vanhempien kokemuksista ja sosiaalisesta todellisuudesta. Kirjallisuuteen perehtymisen myötä suhtautumiseni vallan linnakkeisiin - oikeana esitettyyn "viralliseen" tietoon kuten lakitekstiin, sijaisvanhempien opaskirjallisuuteen ja kasvatustieteisiin alkoi muodostua tiedostavammaksi ja kriittisemmäksi. Työskentelyssäni tapahtui jo aiemmin kuvaamani ratkaiseva käänne. Koska näin ympärilläni, niin (tutkimus)kirjallisuudessa, lehtien palstoilla ja muiden tiedotusvälineiden maallikkokeskustelussa kuin osin aineistossanikin yhä uudelleen merkkejä kulttuurimme ydinperheideologisesta pohjavireestä, päätin valita ydinperheideologian tarkastelun keskeiseksi teoreettiseksi lähtökohdaksi.

2.5. Aineiston analyysistä

Analyysivaiheessa järjestelin haastattelupuheen tuotoksia uudestaan temaattisiksi ryhmiksi. Tämä ei aina ollut kovin helppoa, koska naiset eivät välttämättä määritelleet esimerkiksi äidin rooliaan suoraan, vaan saattoivat tehdä sen jossain muussa asiayhteydessä.

Keräsin aineistosta viittauksia oman äidin roolin/vanhemman roolin määrittelyyn:

- * määrittelyt omasta roolista äitinä/ sijaisäitinä
- * määrittelyt oman ja puolison roolista vanhempina
- * oman perheen määrittelyä/ viittaukset perheyhteyden kokemukseen

Kun etsin tekstistä naisten määrittelyjä asemastaan äitinä ja/tai sijaisäitinä, kiinnitin huomiota siihen määrittelevätkö naiset "äitinä" tai "sijaisäitinä" olemisen eri tavoin, ja millä tavoin he mahdollisesti eron määrittelevät. Sijaisäitien itsemäärittelyjen tarkastelun liitän tässä yhteydessä biologisen äitimyytin, biologisen vanhemmuuden ylittämättömyyden ja psykologisen

vanhemmuuden teemojen tarkasteluun. Tulkitsin, että itsemäärittelyt kertovat siitä, minkä merkityksen naiset antavat biologisen vanhemmuussuhteen olemassaololle tai sen poissaololle oman (sijais)äitiyden kokemuksensa kannalta: kuinka merkityksellisenä he pitävät sitä, että heillä ei ole biologista sidettä lapseensa. Etsin naisten määrittelyjä biologisen vanhemmuussuhteen merkityksestä myös toisin. Etsin viitteitä siitä, miten naiset tässä yhteydessä näkevät biologisen vanhemmuuden ylittämättömyyden tai ylitettävyyden, mikä merkitys on sillä että joku toinen on heidän lapsensa biologinen vanhempi.

Keräsin aineistosta viittauksia sijaisäidin rooliin hoivan ja lastensuojelun asiantuntijana seuraavien teemojen kautta:

- * viittaukset lapsen erityistarpeiden täyttämiseen/ ongelmien ratkaisemiseen
- * viittaukset yhteistyöhön lapsen biologisten vanhempien kanssa (sijaisvanhemmuuden ammatillisuuden vaatimukset)
- * viittaukset yhteistyöhön sosiaali- ja terveydenhoidon viranomaisten kanssa (sijaisvanhemmat osana ammatillista tiimiä)

Yhteiskunnallisen äitiyden tematiikkaa etsin löyhemmistä viittauksista lastensuojeluyhteisön jäsenyyteen (sijaisvanhempien yhteisöllinen toiminta, yhteiset periaatteet, ihanteet ja eettinen normisto). Yhteiskunnallisen äitiyden ulottuvuus ja ammatillisuuden ulottuvuus mielestäni osin yhtenevät sijaisäitiyden teemassa.

Kokonaisuudessaan etsin ilmaisuja, jotka ilmensivät joko ydinperheyteen (ns. tavalliseen perheyteen) pyrkimistä, tai haastavaa suhtautumista ydinperheyteen ja oman perheyden selittämistä jotenkin toisin.

3. Ainoasta äidistä tiukan paikan tullen -äitiin: haastatteluesityksiä

Esittelen tässä luvussa keskeiset haastattelutuotokset avatakseni näkyvän sijaisäitien kokemukselliseen arkeen. Luon näin taustaa teoreettiselle näkökulmalle ja keskustelulle sijaisäitiyden ulottuvuuksista.

3.1. Sijaisvanhemmaksi ryhtyminen: tietoisia pyrkimyksiä ja tilanteen vaatimuksia

Naiset kertoivat sijaisvanhemmaksi ryhtymisen koko perheen tai ainakin molempien puolisoitten projektina. Naisten rooli sijaisvanhemmuuden alkuun sysäävänä voimana kuitenkin painottui: innostus asiaan näytti lähteneen naisen suunnalta, ja mies lähti hankkeeseen mukaan. Sijaisvanhemmaksi ryhtymisestä ei ollut perheissä kiistelty. Sijaisvanhemmaksi oli ryhdytty hieman eri lähtökohdista, riippuen siitä oliko perheeseen tullut lapsi sukulainen vai vieras. Kaikissa vierassijoitusperheissä ensimmäistä sijaislasta oli tietoisesti lähdetty hakemaan. Sijaisäidiksi ryhtymistä oli rydyttänyt kahdessa tapauksessa lapsenkaipuu: synnyttäminen ei ollut enää mahdollista ja vallitsevana oli tuntemus että jaksaa vielä hoitaa ja rakastaa lapsia, "olisi paikka vielä yhdelle lapselle". Yhdessä vierasperheessä ensimmäisen sijaislapsen kuvattiin tulleen "lipsahtaan", kesälapseksi ottamisen kautta.

Sukulaissijoitusperheissä sijaisvanhemmuuteen ryhtyminen oli käynnistynyt useimmiten tilanteen vaatimuksesta. Kolmessa sukulaistapauksessa lapsi oli ensin ollut perheessä hoidossa tai avohuollon tukitoimena sijoitettuna synnyinperheen kriisi-tilanteen vuoksi, ja tilanne oli myöhemmin edennyt huostaanottoon. Lapsen äidille oli annettu lupaus siitä, että lapsesta huolehditaan, jos tilanne niin vaatii. Yksi perhe oli ottanut ennalta tuntemattoman sukulaislapsen, koska arvio oli että lapselle on vaikea löytää vierasta sijaiskotia lapsen sairauden vuoksi. Yhteen perheeseen sukulaislapsi oli otettu läheiseksi koetun lapsen biologisen vanhemman yllättävän kuoleman jälkeen. Yhdessä tapauksessa sijoittuminen sukulaisperheeseen tapahtui lapsen omasta tahdosta. Sukulaisäidit olivat ryhtyneet tehtäväänsä ilman varsinaista sijaisvanhemmuuteen valmentautumista. Osa naisista koki sosiaalialan ammatti- tai koulutuskokemuksen tukeneen tehtävään ryhtymistä.

Sijaisäitiyden lähtölaukausta, tuntemusta tai tilannetta naiset kuvasivat dynaamisesti. Naiset kuvasivat, kuinka heissä oli virinnyt lapsen kaipuu, halu äitiyteen.

"Tuli sellainen välähdys että joskus meilläkin on tämmöisiä (..) että kyllä mä jaksan vielä enemmänkin lapsia hoitaa ja rakastaa " (nainen 5/ vieras)

"Mulle tuli niin voimakas olo (...) Se oli sellanen, ikäänkuin joku olisi mulle sanonut, ihan niinkuin se oli niin voimakas että ihan tuntu kuin mua olis kolautettu." (nainen 4/ sukulainen)

Sukulaissijoitustapauksissa äkillisyys liittyi usein siihen, että lapsen syynyinperheessä tilanne kärjistyi. Elämä toi sukulaisten eteen haasteen, jonka äärellä heidän oli tehtävä valinta.

"Äiti sairastu aivan yks kaks, ja se oli meidän kummipoika." (nainen 3/ sukulainen)

"Sitten tuli tämmönen äkkipysäys" (nainen 6/ sukulainen)

"Tuli viestiä, että lapsi on lastenkodissa vähän väliä ollut ja otettu kokonaan pois Mairelta. Ja etitään sijaiskotia ja mieluummin sukulaista kun ei oo terveestä lapsesta kyse." (nainen 8/ sukulainen)

3.2 Oman ja puolison aseman määrittelemistä: ensimmäisiä ja toisia vanhempia

Oman ja puolison aseman sijoitetun lapsen vanhempina naiset määrittelivät "normaalielämässä" ensisijaisiksi tai toisiksi vanhemmiksi. Normaalielämäksi määrittyi yleensä se, kun perhe elää keskenään arkista elämäänsä. Normaalielämällä viitattiin tavallaan biologisten vanhempien poissaoloon tai näkymättömyyteen. Normaalielämää häiritsevältä tuntuivat esimerkiksi biologisten vanhempien hyökkäävä käytös ja aggressiiviset yhteydenotot. Vaikeat kohtaamistilanteet olivat kriittisiä kriittisiä pisteitä, jolloin oma asema vanhempina joutui haastetuksi - oma asema vanhempina tavallaan mitattiin silloin.

Vierassijoitusperheiden äidit määrittelivät oman ja puolison aseman arjessa ensisijaisina vanhempina. "Koko perheen vanhemmuus" oli tasavertaista suhtautumista perheen kaikkiin lapsiin, niin omiin kuin sijoitettuihin. Omasta asemasta vanhempina eli perheen johtajuudesta oli myös saatettu tavallaan sopia lapsen kanssa. Itsemäärittely ensisijaisina vanhempina ilmeni puheessa perheen arjesta. Toiseus vanhempina oli kuitenkin läsnä. Itsemäärittely

toisina vanhempina astui kuvaan usein vasta puheessa biologisten vanhempien olemassaolosta. Lapsen sijaisvanhemmastaan käyttämä nimitys - puhuiko lapsi lapsi isästä ja äidistä - sai naisten puheessa tärkeän merkityksen. Se että lapset puhuivat heistä äitinä ja isänä näyttäytyi lapsen antamana "oikean vanhemmuuden" tunnustuksena.

"Ne on kaikki sen verran pieninä tullut että sanoo äidiks. Me ollaan sitten selvitetty että me ollaan tään perheen isä ja äiti. Sitten heillä on nää muut isät ja äidit (...) Normaalielämässä me ollaan semmonen yks ydinperhe. Mutta sitten on näitä suhteita muualle ja ne sillain hyväksytään. " (nainen 5/ vieras)

"Ollaan vanhemmat samalla vissiin kuin omillekin. (..) Me ei asetuta kilpailemaan (biologisten vanhempien kanssa). Vaikka me ollaan vanhempia, ja lapset sanoo meitä äiti ja isä. Paitsi tuo poika sanoo etunimeltä kun se on niin iso. Mutta kuiteski se pitää meitä siitä huolimatta vanhempina . Mutta me ollaan toiset vanhemmat. Me ei sysätä ettei niitä biologisia vanhempia olis. " (nainen 2/ vieras)

Vierassijoitusperheissä näytettiin liikkuvan asemassa ensimmäisinä ja toisina vanhempina arkielämän tilanteiden mukaan. Yleensä ottaen oma asema määriteltiin perheen ainoiksi vanhemmiksi. Biologiset vanhemmat elivät perheiden elämässä joko konkreettisesti vierailukäyntien kautta tai abstraktimmin lasten mielissä.

Kaikissa sukulaissijaisperheissä sijaisäidit olivat aikoinaan tunteneet hyvin joko molemmat tai toisen lapsen synnyinvanhemmista. Sukulaissijaisäidin suhde lapsen synnyinvanhempiin oli täten henkilökohtaisempi verrattuna vierassijoitusperheisiin. Neljä sukulaissijaisäitiä viidestä määritteli oman ja puolisonsa roolin lapsen ensisijaisiksi vanhemmiksi tai arjen vanhemmiksi. Ensisijaista vanhemmuutta perusteltiin muun muassa sillä että lapsi oli kasvanut sijaisvanhempiansa hoivassa alle leikki-ikäisestä lähtien, eikä lapsella ollut kiintymyssuhdetta synnyinvanhempaansa, eikä muistikuvia elämästä hänen kanssaan. Sukulaisperheiden naiset eivät kuitenkaan halunneet määritellä itseään lapsen ainoiksi vanhemmiksi tai määrittelyllään sulkea pois synnyinvanhempien olemassaoloa.

"Sami sanoo minua ja mun miestä nimeltä ja vanhempansa on äiti ja isä." (nainen 6/ sukulainen)

"Kyllä hän pitää Joukoa isänään. Mutta pitää hän kyllä meidänkin Markkua isänään. Että hänellä on nyt niinkun kaksi isää." (nainen 4/ sukulainen)

Yksi sukulaissijaisäiti määritteli oman ja puolisonsa aseman vanhempina väljemmin. Lapsi oli tullut perheeseen kouluikäisenä ja yhteys synnyinvanhempiin oli olemassa edelleenkin. Tämä sukulaisnainen mielsi oman ja puolisonsa roolin kasvattavina ja hoivaavina lähiomaisina, ei niinkään vanhempina.

Se, että lapset esimerkiksi käyttivät julkisesti epävirallisissa yhteyksissä sijaisperheensä sukunimeä, koettiin perheyhteyden - perheenjäsenten yhteenkuuluvaisuuden - ilmentymäksi ja lapsen osoittamaksi luottamukseksi sijaisperhettään kohtaan. Sijaisäidit kertoivat yleensäkin mielellään kaikesta, mikä viittasi yhteisyyteen ja läheisyyteen perheenjäsenten välillä. Peheyteys näyttäytyi asiana, josta saattoi olla ylpeä.

"Jollakin lailla oli musta sellanen hieno tilanne, että Sami ihan selvästi tykkäsi kertoa muille että kuuluu meidän perheeseen (...) Musta oli oikein mukava seurata sitä että miten kiinteästi hän tunsikin kuuluvansa perheeseen, että todistaa toisille. Vaikka mä en ole halunnutkaan missään vaiheessa että hän sanoisi mua äidiksi, koska Samilla on oma äiti." (nainen 6/ sukulainen)

"Lapsethan oli tietysti heti että meille Mikko otetaan, kun siihen oli totuttu ja se oli niin sulonen lapsi. Me oli ehditty kiintyä siihen jo niin että sehän tuntui että se on oma." (nainen 3/ sukulainen)

3.3. Oman aseman määrittelyä äitinä

Vierassijoitusperheiden naiset määrittivät kaikki itsensä äideiksi. Äitiyden skaala liikkui "tärkeimmästä ihmisestä maailmassa" "tiukan paikan tullen" - äitiin. Useimmat naiset ilmaisivat olevansa lapsen tärkein aikuinen. "Tiukan paikan"-äiti merkitsi arkipäivän huolenpitäjää, sitä jolle lapsi tiuskii huonona hetkenään ja toisaalta sitä, johon lapsi turvautuu kun tulee tiukka paikka elämässä.

"Luulen että olen ensimmäinen äiti tän lapsen elämässä ja äidiksi hän mua kutsuu ja on koko ajan kutsunut. Ja omasta äidistään puhuu etunimellä. Että kun hänellä ei oo ollut äitiä koskaan (...) Mä luulen että mä olen hänelle se äiti. Mä olen hänelle varmaan se tärkein ihminen maailmassa tällä hetkellä."

(nainen 7/ vieras)

Kaikki sukulaissijaisäidit eivät määritelleet itseänsä suoraan äidiksi. Kaksi sukulaisnaista suorastaan kiisti itseltään äidin nimikkeen, ja osoitti äidin aseman yksinoikeuden lapsen biologiselle äidille, vaikka he samalla ilmaisivatkin olevansa äidillisiä hoivaajia ja huolenpitäjiä. Löydän tälle määrittelylle kahdensuuntaisia perusteita. Kun lapsen äiti on naisen sukulainen, sijaisäiti määrittelemällä itsensä ei-äidin nimeä kantamaksi osoittaa lojaaliutta läheiseksi kokemaansa sukulaistaan kohti: sukulaiselta ei haluta viedä hänen äidin asemaansa ja arvoaan. Toisaalta itsen määrittelyllä ei-äidiksi halutaan osoittaa arvostusta lapsen omaa historiaa ja kokemuksia kohtaan, varsinkin kun lapsi on elänyt synnyinvanhempiansa kanssa niin kauan että suhteesta on selkeät muistikuvat.

"Mä oon sanonukkin, että mä en oo sillä tavalla äiti, en mä ole äiti, en mä voi korvata sillä tavalla biologista äitiä. Enkä haluakaan. Ne saa olla oman äitinsä kanssa tekemisisissä, mikä on ihan hyvä." (nainen 1/ sukulainen)

"Mä en halunnutkaan missään vaiheessa että hän sanoisi mua äidiksi, koska hänellä on oma äiti." (nainen 6/ sukulainen)

Kaksi sukulaisnaista viidestä määrittelivät asemansa selkeästi äidiksi. Näissä perheissä lapsi oli tullut perheeseen pienenä. Arkipäivän äitiys määrittyi lapsen antaman tunnustuksen kautta ensisijaiseksi ja ei-jaettavaksi.

"Mikko on kerran sanonut mulle kun se oli pienempi että etkö sää voi ymmärtää että yhdellä lapsella ei voi olla kahta äitiä. Että ei Paula voi olla hänelle äiti kun sinä olet hänen äiti." (nainen 3/ sukulainen)

"Enempi vaan minusta lapsi haki turvaa. Tuntuu, että meillä mies oli niin kauheen kiireinen, koko ajan vauhdissa ja työsssänsä ja ei Jonna niinkun.. se oli koko ajan vaan 'äiti' (...) Hän oli jatkuvasti melkein sylissä. Mulla oli selkä kyllä ihan kauhee, tuntu että oo todella odottanu tän lapsen, kun selkäkin vääntyy kiemuralle. " (nainen 4/ sukulainen)

Kaikki haastatellut naiset määrittelivät sijoitetut lapset omiksi lapsikseen ja samanarvoisiksi synnyinlastensa kanssa. Lapsen kokemisen "omaksi lapseksi" tulkitsen sijaisäidin kannanotoksi biologisen vanhemmuuden ylitettävyyden puolesta: äiti voi rakastaa syvästi ei-biologista lastaan. Lämpö lasta kohtaan välittyi sijaisäidin puheesta, usein kuitenkin jonkin asteisen huolen sävyttämänä. On hyvä ottaa huomioon, että tunteikkuuden välttäminen keskustelussa on tavallista silloin kun ihminen puhuu vieraan kanssa, mutta myös silloin, kun hän pyrkii esiintymään asiantuntijana. Tunteikkuuden välttäminen saattoi näin olla osa asiantuntijaroolia.

Nainen, jolla ei ollut synnyinlapsia, ja jonka sukulaislapset olivat vasta isona tulleet hänen hoiviinsa määritteli suhteensa lapsiin enemmän sukulaisuuteen ja läheiseen tunnesiteeseen vedoten.

"Tiina on meidän (suvun) lastenlapsista vanhin, oon ihan vauvasta asti sen nähny, samaten Jukan.. ja sillä tavalla eniten ollu niitten kanssa tekemisissä. (..) Tavallaan pidin huolta niistä jo aikasemmin." (nainen 1/sukulainen)

Lasten samanarvoisuudesta oli saatettu tehdä perheessä sopimus, ja suhteen kuvattiin kehittyneen läheiseksi ajan ja yhteisten kokemusten myötä.

"Meillä on hirveen hyvät välit ja ihan mä oon kokenut heidät näin normaalielämässä, ihan omina lapsina. Meillä on ihan yhtä hyvät välit kun on biologisiin lapsiin. Voi sanoo, että ihan vastaavat on. (..) Kun lapset tuli meille niin me pidettiin semmonen palaveri ja sovittiin että nää on nyt meidän perheen lapsia ja niillä on ihan samat oikeudet kuin muillakin lapsilla. Kyllä ne on mun nähdäkseni ihan siskoina ja veljinä pitäneet" (nainen 5/ vieras)

Monet naiset mainitsivat äitienpäivän tapahtumista ikään kuin yhtenä oman aseman määrittelypisteinä, jolloin omalle äidin asemalle joko saatiin lapsilta tunnustusta tai sitten ei. Juhlapyhät - joulukuun, äitienpäivä - sisältävät tunnustuksen odottamisen tunnelatauksen. Silloin odotetaan, että perheenjäsenet lausuvat läheisyyttään julki tiettyjen seremonioiden kuten lahjojen ja muistamisten muodossa.

"Oon välillä tuntenu mustasukkaisuuttakin kun on tuntunu pahalle kun esimerkiksi äitienpäivänä oon auttanu lapsia, että ne on tehny omille äiteilleen niitä äitienpäivälahjoja ja kakkuja (..) Mulle on tullu semmonen pikkunen katkeruus jossain vaiheessa, että no niin, tätä se on, ei ne muista minua siinä. (..) Kuiteski mä oon vakuuttunu että mä oon hirveen tärkeä niille, mutta mua ei tartte niinkun lahjoo. (..) Se on sitä arkielämää, mä tiän että meidän suhde ei tarvii tällasia että mää niinkun tajuan sen nyt. Että tiukan paikan tullen minä oon se äiti." (nainen 2/ vieras)

"Muistan tilanteen kun äitienpäiväkorttia tehtiin koulussa ja mä esitin Mikolle että laittaisitko sen sitten Paula-äidille, niin se rupes itkemään että ei, hän on tehnyt sen sulle, hän haluaa laittaa kortin sinulle eikä Paulalle, että Paula ei ole hänen äiti. " (nainen 3/ sukulainen)

Kiintymyksen kipeydestä

Sijaisvanhemmalla ei ole laillisia "vanhemman oikeuksia" sijoitettua lasta kohtaan. Siitä huolimatta että suurin osa sijoituksista on pitkäaikaisia, lapsen lähtemisen mahdollisuus on periaatteessa aina läsnä. Pyrkimys ammatillisen rationaalisuuden vaatimuksien sisäistämiseen tuli esille sijaisäitien arvioissa lapsen menettämisen mahdollisuudesta. Sijaisäidin on uskaltauduttava

kiintymään ja rakastamaan, mutta samalla hänen on tarpeen tullen kyettävä pitämään aisoissa omat surun, ikävän tai mustasukkaisuuden tunteensa.

"(Lapsista luopumisen mahdollisuus) ei ehkä alusta asti oo ollut olemassa. Mutta oon monet itkut itkeny ja käyny sen suruprosessin läpi. Se on jännä, just jostain luinkin että ennenkuin pystyy luopumaan näistäkin lapsista niin pitää pystyä kiintymään niihin. Kyllä mää kiinnyin ja ihan otin omiks lapsikseni. Ja tiedän että voi olla sekin tilanne että lapset lähtee . Se on vaan hyväksyttävä." (Nainen 5/ vieras)

"Lapsesta kun välittää niin siinä on se menettämisen pelko. Mutta sijaisvanhempi on se joka joutuu luopumaan jos tiukka paikka tulee. Sitten aina aattelee että jos se luopuminen koituu lapsen edun mukaisesti, niin silloin meidän ei auta kuin olla hyvilläään sen lapsen puolesta." (nainen 2/ vieras)

Myös useimmat sukulaissijaisäidit mainitsivat, että lapsen menettämisen mahdollisuus oli käynyt mielessä. Parissa sukulaissijaisperheessä uhka oli ollut olemassa, mutta se oli vältetty. Lapsen synnyinperheeseen palaamisen mahdollisuus rakentuikin kaikissa haastatteluissa sijaisvanhemmuuden "välttämättömäksi pahaksi". Mahdollisuuden olemassaolo oli hyväksyttävä, mutta sen ei kuitenkaan haluaisi toteutuvan. Suurimmassa osassa sijaisperheistä palauttamisen mahdollisuutta ei enää pidetty todennäköisenä, koska lapsen biologiset vanhemmat olivat lopulta hyväksyneet sijoituksen ja lapsi oli vuosien myötä juurtunut sijaisperheeseensä.

Äidin lupaus

Sijaisäidit perustelivat hoivan periaatteiden mukaisesti lupaustaan pitää lapsesta huolta. He kokivat huolenpidon lapsesta eettis-moraalisena veloitteenaan, lupauksenaan joka oli sitova. Lupausta huolenpidon jatkuvuudesta perusteltiin myös järkisyillä, kasvatustehtävän keskeneräisyyteen vetoamalla. Lupaus merkitsi tarkoin harkittua vakaumusta olla lapselle äiti ja antaa lapselle koti aikuiseksi asti ja vielä sen jälkeenkin.

"Me tätä ihan pitkäaikaisena ratkaisuna aateltiin, että tulevat meille ja aikuisiksi asti kasvavat." (nainen 5/ vieras)

"Mulla on ollut se, että mä en voi sille lapselle sitä pettymystä tuottaa että sen tarvii lähteen meiltä. Että se asia pitää olla turvattu, että sille ei koskaan sanota että sä lähdet meiltä. Se on siinä mikä on kantanut. Että se on harkittu ja syvä päätös." (nainen 7/ vieras)

"T: Miltä sinusta tuntuisi jos sijoitus vaan päättyisi ja kaikki muuttuisi?"

H: No aattelin näin ammatti-ihmisenä ettei se oo kovin järkevää. (..) Ei se hyvältä tuntuis kun aattelen että tää työ on kesken. Että tyttö joutuis jotakin menettään todella, jos se nyt joutuis lähteen. Se tuntuis tosi pahalta, ihan sen lapsen kannalta, ja tietysti munkin, kun oon sen päävastuun kantanu. " (nainen 7/ vieras)

"T: Onko teille koskaan tullut semmonen lähelle, että joutuisitte Mikosta luopumaan?"

"Ei meillä semmosta ole ollut.. mutta jotkut, joilla on ollut luopumista, niin kovaltahan se tuntuu. Mikosta oli yhteen aikaan itellään se pelko, että te varmaan heitätte hänet ulos kuin leppäkeihään kun hän täyttää 18. Niin minä sanoin ettei sua heitetä mihinkään, tää on sun koti, että sää oot täällä niin kauan kun kotia tarviit , ei sua mihinkään heitetä." (nainen 3/ sukulainen)

Sukulaissijoitustapauksissa lupaus huolenpidosta voitiin antaa myös lapsen biologiselle vanhemmalle, ja näin tavallaan vapautettiin oma sukulainen liian raskaan huolen kokemisesta. Näytti siltä, että biologisesta äidistä oli ollut helpottavaa, että lapsi pääsi hyvään hoitoon itsellekin tuttuun perheeseen.

"Me luvattiin, että me autetaan äitiä siinä tilanteessa, jos jotain tulee." (nainen 3/ sukulainen)

"Sitten kun tuli tämä Samista huolehtimisen tilanne, niin kyllä se Maija oli sitten hirveen tyytyväinen, mutta jollakin lailla hirveen kipeekin asia.. Siinä vaiheessa kun huostaanotto tehtiin, niin se oli hirveen vaikee asia Maijalle. Ja kyllä se oli minullekin. Että musta se oli radikaali ja kova toimenpide, mutta kyllä ihan välttämättömyys." (Nainen 6/ sukulainen)

Sekä vieras- että sukulaissijaisäideillä riitti ymmärtämystä biologisen äidin kovia kokemuksia kohtaan. Sukulaissijaisäideillä pyrkimys ymmärtämiseen oli ehkä hieman voimakkaampaa: useimmat heistä tunsivat lapsen biologisen äidin jo vuosien takaa ja myös ihmisenä ilman lasta.

"Ne reaktiot jotka äidillä oli, oli minusta ihan luonnollisia. Varmaan siinä käy niin hirveen kipeitä asioita kun joutuu myöntämään, että mun pitää luovuttaa äitiyteni tässä tilanteessa, ja että ei pysty tästä selviämään.. ei sitä pysty ilman jonkinlaisia reaktioita läpikäymään. (nainen 6/ sukulainen)

3.4. Lapsen ongelmat sijaisäidin asiantuntijuushaasteina

Lasten ongelmat ja niistä juontuvat kasvatushaasteet olivat varsin moninaisia ja jokaisella lapselle yksilöllisiä. Lasten yksityisyyden suojelemiseksi en tee järjestelmällistä esitystä lasten kokemista ongelmista. Ongelmia oli ollut sijoituksen alkaessa esimerkiksi lapsen terveydentilan, sosiaalisen kehityksen ja koulunkäynnin kanssa.

Sijaisäidin vastuu ja huoli siitä osasiko vanhempana ja äitinä tehdä oikein korostui - ehkä siksi että lapsella oli aiemmassa elämässään kokenut vääryyttä muiden aikuisten vuoksi. Sijaisäidit kokivat tärkeimmäksi kasvatustehtäväkseen eheyttää lasta ja korjata aikaisempia vaurioita niin, että lapsesta tulisi terve ja itsenäinen aikuinen. Eheyttäminen kaikinensa merkitsi naisten kertomuksissa lapsen suojelemista pahalta, luottamuksen synnyttämistä ja säilyttämistä, lapsen rohkaisemista omatoimisuuteen ja omiin ajatuksiin.

"Toisaalta kun aattelee että se lapsuus on ollut tosi lasinen, ja mennyt hirveen monta kertaa rikki, säpäleiksi, niin nyt mitä sitä on selvästikin korjaantunut, hirveen paljon. Se luottamus ja kaikki. Ihan jo näkee näistä lapsen kotiläksyistä, että se on niinkuin korjaantunut ja kohentunut. Että hän uskaltaa ite yrittää ja uskaltaa epäonnistua. Itse (vanhempana) toivoo ettei rikkoisi kehitystä omaan uupumukseen tai.. Siinä mun mielestä tullaan tarvitsemaan hirveen paljon taidollisuutta." (nainen 6/ sukulainen)

"No odotus olis että tyttö tulis selviytyyn normaalissa elämässä, että pystyttäis meidän perhe hänet sellaseen asemaan saattaa että pystyis selviytyyn yksin elämässä. Kyllä mulla on pelko siitä, että hän on kuitenkin niin heikoilla, helposti lähtee mukaan ja on vietävissä ja oma tahto on vielä niin kovin heikko (...) Kyllä pitäis paljon tapahtua että vois aatella että hän selviytyy" (nainen 7/ vieras)

"Nyt on nää lapset jo niin isoja, vaikka nyt jotain sattuis että lähtisivätkin pois meiltä, niin sillain usko ja luottaa että he pärjää jo vaikka ei niistä oloista tiedäkään sitten. Toivottavasti ite saa elää ihan siihen asti kun itsenäistyvät, niin evästä tähän maailmaan." (Nainen 5/ vieras)

Sijaisäidin asiantuntijuusrooli rakentui lapsen tukijaksi huolien ja ongelmien ratkaisemisessa. Naiset määrittelivät tehtävänsä myös "puolustajana" ympäristöön päin, "asioiden edustajana ja hoitajana" kouluun ja viranomaisiin päin. Sijaisäiti oli esimerkiksi kamppaillut viranomaisten kanssa saadakseen lapsen tämän erityistarpeita vastaavalle koululuokalle tai terveydentilaa vastaavaan hoitoon. Asiantuntevuus rakentui myös kyvyksi auttaa lasta elämään sovussa itsensä, omien tuntemustensa ja menneisyytensä kanssa. Tätä eheytymiseen auttavaa asiantuntijuutta sijaisäidit toteuttivat pitkäjänteisesti, pienin askelin jokapäiväisessä elämässään lapsen kanssa.

"Että sen vihan saisi pois. Ettei ne lapset kantais kauheeta vihaa, semmosta pommia. Se vihahan on pommi sisällä. Niillä vanhemmilla on omat syynsä minkä takia ne ei sinua kyenny hoitamaan. Ja sulla on oikeus olla siitä pettyny ja surullinen ja vihanen - että antaa nille lapsen tunteille tilaa." (nainen 2/ vieras)

3.5. Haasteena yhteistyö biologiseen sukuun

Sijaisäitiys ammattina kiistettiin järjestelmällisesti. Asetelmana näytti olevan, että sijaisäidin pitää toisaalta osata suhtautua tehtävänsä ammattimaisesti, mutta toisaalta ammattimaisuus ei saisi näkyä. Naiset kuitenkin tunnistivat sijaisäitydessä piirteitä, joihin sisältyi asiantuntijuutta tai ammatillista erityisosaamista.

Yksi sijaisvanhemman keskeisiä haasteita on kyetä yhteistyöhön lapsen biologisten vanhempien ja sukulaisten kanssa. Sijaisvanhempaa velvoittaa lain vaatimus mahdollistaa lapsen oikeus yhteydenpitoon vanhempiensa ja muiden läheisten ihmisten kanssa.

Lapsen biologisten juurien huomioonottaminen oikealla tavalla, ja niiden kunnioittaminen määrittyi sijaisäitien puheessa osaksi heidän toiminnan etiikkaansa. Biologisten vanhempien kunnioittaminen lapsen kiintymyksen kohteena on suhtautumistapa jota sijaisvanhemmalta lain ja lastensuojelun hengessä odotetaan. Vaatimus olla moittimatta vanhempia lasten kuullen oli hyvin sisäistetty.

Sijaisäitien kertomuksissa olikin erotettavissa se, millaisia tunteita biologinen vanhempi - usein juuri lapsen biologinen äiti - oli itsessä herättänyt, ja toisaalta se, miten lapsen biologinen vanhempi julkituottiin lapselle itselleen. Havaittavissa oli myöskin tietynasteista laskelmoimista oman käyttäytymisen suhteen. Omat negatiiviset tunteet lapsen biologisia vanhempia kohtaan oli pidettävä verhottuna tai piilossa, jottei lapsi ottaisi arvostelua itseensä ja kääntyisi pois sijaisvanhemmistaan. "Lapsen biologisuus" merkinnee seuraavassa puheenvuorossa jotain ylittämätöntä - lapsen verisiteitä synnyinsukunsa, historiaa ja yhteisiä kokemuksia synnyinperheen kanssa, muistoja ja kiintymystä biologiseen sukuun - ulottuvuutta jota hyvä sijaisäiti ei voi jättää huomiotta.

"Täytyy kunnolla hyväksyä se lapsen biologisuus, tehdä työtä itensä kanssa. Pitäis osata kunnioittaa sitä lapsen biologisuutta, olipa se mitä tahansa, niin tietyllä tavalla kunnioittaa ja nähdä ne syyt ja seuraukset erillään kuin se ihminen. Jos se heijastuu lapseen sanoilla, tai lapsi aistii sen, sanattomatkin viestit. Jos lapsi tajuaa, että sijaisvanhempi halveksii hänen biologista menneisyyttään tai hänen vanhempiaan, niin se sitä herkemmin menee puolustamaan vanhempiaan. Hyvin herkästi kääntyy sinne suuntaan, jos aistii että sijaisvanhempi ei hyväksy niitä.
(nainen 2/ vieras)

"Kuitenkin ne on lapselle hirveen tärkeitä ihmisiä, että ei lapsen kuullen mitään semmosta negatiivista niistä vanhemmista. Vaikka on monta kertaa suututtanut itseään että näinkö tässä taas kävi." (nainen 6/ sukulainen)

Kaikki haastatellut sijaisäidit pitivät periaatteessa yhteydenpitoa lapsen biologisen suvun kanssa tärkeänä. Joissain tapauksissa se koettiin kuitenkin vaatimuksena, josta kiinnipitäminen aiheutti ahdistusta ja vaikeuksia arkiseen perhe-elämään. Suhtautuminen biologisiin vanhempiin ei suinkaan aina ollut ristiriidatonta, työtä oli jouduttu oman suhtautumisen kanssa tekemään paljon, yhteydenpito oli tasapainoilua.

"Oon sitä mieltä, että suhteet biologisiin vanhempiin pitää säilyttää. (...) Paljon rakentavampaa ois kun pystyisi yhteistyöhön." (nainen 5/ vieras)

"Yhteydet toki vanhempiin tulee olla, mutta ei niin että se menisi yli meidän voimavarojen, ja että ne vaikeuttaisi lapsen olemista. Siinä tarvii semmonen selvä, tietty raja pitää. Tehdä itelle selväks ja tavallaan kovettaakin itteään joissakin asioissa." (nainen 6/ sukulainen)

"Voi olla että yhden viikonlopun takia menee viikko työtä asian eteen, että kun palautuu normaaliin elämään." (nainen 1/ sukulainen)

"Sosiaalityöntekijät nyt kovasti painostaa että pitäisi pitää noihin biologisiin vanhempiin yhteyttä. Mutta jos lapsi ei halua niin ei sunkaan sitä voi pakolla pitää." (nainen 3/ sukulainen)

Lapsen biologisen taustan hyväksyminen ja huomioonottaminen arkipäiväisessä elämässä oli teema, joka oli askarruttanut. Suurin osa sijaisäideistä ilmaisi ainakin ajoittain kokevansa rasituksena sen, että heidän odotettiin jaksavan aktiivisesti tehdä yhteistyötä lapsen biologisten vanhempien kanssa. Sijaisäiti koki velvollisuudekseen pyrkiä yhteydenpitoon, tuntui suhteen hoitaminen kuinka vaikeaa tahansa.

"Koin huonoo omatuntoo joka paikassa, koulutuspäivillä ja muuten, että kun biologisten vanhempien kanssa pitäis tehdä yhteistyötä ja keskustella ja kun ei pystynyt vaikka kuinka yritti." (nainen 5/ vieras)

"Nämä tunteet mitä mä kävin läpi, ne tuntemukset, niin ne oli tosi rajuja. kyllä joitain aikojakin oli että mä vihasinkin sitä niin paljon että mä oisin voinu varmaan vaikka ampuakin sitä. (...) mun on sanottava, ehkä mä voin olla aika kovakin ihminen, esimerkiks missään vaiheessa"

mä en oo tuntenu minkäänlaista sääliä Mairea kohtaan. Että alkuun määh vihasin sitä, inhosin ja kaikkea muuta, tämmöstä hyvinkin negatiivista. (nainen 8/ sukulainen)

Sijaisvanhemmuuden normittajat, lainsäädäntö ja opaskirjallisuus viestittävät ihannetta siitä, että hyvä sijaisvanhempi luo ja ylläpitää yhteistyösuhteita synnyinperheen ja sijaisperheen välille, ja tällä tavoin tukee biologista vanhempaa ja biologisen vanhemmuuden toteutumista. Sijaisäidit olivat koettaneet pärjätä omillaan aikansa, ratkaisuja vaikeassa suhteessa selviämiseen oli erilaisia. Sijaisäiti saattoi aikansa yritettyään antaa periksi, ja koki sen vapauttavana, tai sitten selkeästi kieltäytyi aikuisten hoivaajan asemasta. Biologisten vanhempien tukeminen kriisitilanteessa nähtiin sosiaalitoimen tehtävänä. Omassa perhe-elämässä oli tarpeeksi tekemistä: biologisista vanhemmista huolehtiminen tuntui joissain tapauksissa liian vaativalta.

"Ei oo pitkä aika, kun me sitten luovuttiin ihan. Tulin siihen tulokseen, että kun en pysty, niin en pysty, ja mun ei kannata siitä huonoa omatuntoa kokea ollenkaan." (nainen 5/ vieras)

"Mä joskus olen ihmetellyt näitä sanamuotoja, että sijaisvanhemmat on velvollisia tukemaan biologisia vanhempia. Mun mielestä pitäisi joka paikasta poistaa tämä sanamuoto velvollisuus. Velvollinen voi siihen olla ainoastaan sosiaalihuolto." (nainen 8/ sukulainen)

"En rupee enää kenenkään aikuisen ongelmia ratkoon, puhelimestakaan. Että oon kyllä tehny selväks että sitä varten on ne omat sosiaalityöntekijät." (nainen 8/ sukulainen)

Sukulaissijaisäidit hakivat myönteistä suhtautumista lapsen biologisiin vanhempiin hieman voimakkaammin emotionaalisista lähtökohdista kuin vierassijoitusperheissä. Vierassijaisäidit perustelivat näitä asioita enemmän järkisyillä.

"Ja mä uskon, että hän varmasti yritti olla hyvä äiti. Varmasti yritti. Minulla eri ole yhtään sellasta pahaa tunnetta häntä kohtaan, vaikka mä oon kuullu ihan hirveitä juttuja (...) Mää oon yrittäny välittää niitä

tunteita mitä minä hänen äidistään tiedän ja tunsin hänen äitiään kohtaan. Sen takia musta tuntuu että kai mun tehtäväni onkin välittää lapselle juuri se että hänellä oli hyvä äiti." (nainen 4/ sukulainen)

"Meidän ei ois ollut pakko ottaa biologista äitiä tänne kun vaan kerran kuukaudessakin. Mutta kun minäkin aattelin, ettei erottaisi niitä sillä lailla, että pysyis se suhde äitiin kumminkin siinä." (nainen 3/ sukulainen)

"Me ajattelimme tätä Jonnan isää ja sitä sukua että he tuntisisvat että tämä lapsi ei heiltä kokonaan pois riistetty. Että he saa pitää tätä lasta sillälailla sukulaisena. Että jos hän ois ihan adoptoitu meille niin se olis.. ikäänkuin semmonen joku muuri tulee siihen, semmonen henkinen ihan väkisin." (nainen 4 /sukulainen)

Oman sukulaisen, lapsen synnyinvanhemman tila oli huolestuttanut ja ensin oli voitu hoivata häntä, ajatellen että myös lapsen tilanne kohenisi sitä kautta.

"(Huostaanoton jälkeen) jotenkin irrottauduin Maijan hoitamisesta, aika lailla tietoisesti. Ajattelin että mun voimavarat ei riitä siihen, se asia ei niinkuin ole hallinnassa. (..) Nyt on keskittäydyttävä siihen, että jos me otetaan Maijan lapsi hoitoon, niin me pidetään lapsesta huolta, ja pyritään toimimaan hänen parhaaksi." (nainen 6/ sukulainen)

Se, että lapsen vanhempi oli läheinen sukulainen, ja yhteistä elämänhistoriaa taustalla, antoi oman ja biologisten vanhempien välisen suhteen määrittelyyn yleensäkin ilmaisu- ja liikkumavaraa. "Rehellistä puhetta" lasten kuullen ei tarvinnut aivan samalla tavoin varoa kuin vierassijoitusperheissä.

"Olen sanonut, että se on vähän eri juttu jos mä tavallaan moitin tai haukun, tai sanon, koska me ollaan siskoksia niin se tekee asian erilaiseksi. (...). kun me ollaan siskoksii, kun me ollaan kakaroina tapeltu keskenämme, niin meille tulee erilailla se, ei se tarkoita että mä haukun sun äitiä, äitinä, vaan voin arvostella eri tavalla." (nainen 1/ sukulainen)

Sukulaisperheiden naisten kertomana tuli ilmi, että osa sosiaaliviranomaisista arvioi sukulaissijoitukset tavallista riittävämmäksi ja siten ei-suositeltavaksi.

"Joittenkin kohdalla on just tää hankaluus että tahtoo mennä välit sitten. Siinä välissä kun lapsetkin joutuu sitten kärsimään. Semmonen on ainakin Sirkan (sosiaalityöntekijän) mielestä, että se on paha asia jos lapset joutuu välissä kärsimään." (nainen 3/ sukulainen)

"Sosiaalityöntekijät kävi meillä ja kysyivät että ollaanko me halukkaita Samista tosiaan pitämään huolta. Sanoivat kyllä selvästi sen että he eivät oo innostuneita sukulaissijoituksista, että ne on tosi ongelmallisia ja vaikeita kokemuksen mukaan, mutta että tässä tää näyttäisi ihan hyvältä." (nainen 6/ sukulainen)

Kahdessa sukulaissijoitusperheessä olikin koettu ahdistavaksi se, että lapsen muut sukulaiset kuin sijaisvanhemmat olivat sijoituksen jälkeen puuttuneet vääräksi koetulla tavalla perheen elämään.

"Hänellä alkoi se kauhee suomalaisten tauti, se kateus alkoi vissiin kehittymään minua kohtaan. Että kuinka minä nyt tuon Jonnan kanssa selvisin. (..) Tämmösiä varmaan, oletan että hän ajatteli, koska hän yhtäkkiä rupes ettiin musta virheitä." (nainen 4/ sukulainen)

"En tiedä oisko meidän kohdallakaan minkäänlaista hankaluutta tullut, jos me oltais saatu sen biologisen äidin kanssa kaikessa rauhassa olla (..) Minusta on epäoikeudenmukaista se, semmosta turhaa valittamista muut sukulaiset sille biologiselle äidille pitivät, ja saatiin se minun kimppuun sitten." (nainen 3/ sukulainen)

Sain mielikuvan, että suvun keskeisissä kiistoissa oli kuitenkin kyse muustakin kuin sukulaisten selittämättömästä kateudesta tai pahansuopuudesta. Lapsista ja heidän huoltajuudestaan oli ajoittain käyty kiistaa kuin kruununjalokivistä - myös muiden kuin biologisten vanhempien kanssa. Kiistan sukulaislapsesta voi symbolisella tasolla nähdä kiistaksi suvun yhteisen perinnön, suvun kulttuurisen jatkuvuuden turvaamisesta: kenellä on oikeus ja velvollisuus kotipesästään lauman keskelle pudonneen lapsen hoivaamiseen ja kasvattamiseen suvun jäseneksi.

Naiset kokivat kipeäksi sen, että sijaisvanhemmuuden motiiviksi ulkopuoliset tai sukulaissijoitustapauksissa muut sukulaiset olivat epäilleet esimerkiksi rahanahneutta, halua rikastua lapsella tai halua esiintyä muita parempana. Useimmat sijaisäidit pitivät sijaishoivan tuottamisesta saatavaa rahallista korvausta oikeutettuna ja välttämättömänä, jotta lapselle pystyi antamaan kaiken tarpeellisen: mielekkään ympäristön, hyvää ruokaa, kunnon vaatteet, harrastusmahdollisuuksia. Sijaisäidit kielsivät sen mahdollisuuden, että korvaus olisi palkka äitiyden työstä. Naiset edustivat ajattelua, että palkan ottaminen sijaisäistiyden kutsumustyöstä on epäeettistä. Rahallisen korvauksen selitettiinkin menevän kokonaisuudessaan lapsen hyväksi. Oli myös näkemyksiä, että sijoitetulle lapselle piti nykyisessä kodissaan olla tarjolla aineellisesti hieman jotain laadukkaampaa kuin entisessä kodissa.

"Kyllä se on yksi puoli se taloudellinen puoli. Ei missään lasta voi hoitaa ilman eestä. Vaikka se kuinka on perheenjäsenen asemassa niin siltikin." (nainen 6/ sukulainen)

"Lasten kanssa nyt menis vaikka ilman korvauksiakin mutta kyllä on hyvä saada palkka siitä että me biologisten vanhempien kanssa ollaan yhteistyössä. Että kyllä se niin rankkaa välillä on että tuntuu että ihan ansaittua." (nainen 5/ vieras)

Epäilykset rahastamisesta sijoitettujen lasten kustannuksella sijaisäidit kokivat loukkaaviksi. Suuri osa haastattelemistani naisista oli tavalla tai toisella kohdannut tämän tyyppisiä arveluja, myös muiden kuin biologisten vanhempien taholta.

"Semmosiakin ihmisiä on ihan oikeesti, että niillä on sellanen käsitys että etkös sä hanki sillä hirveen hyvin." (nainen 1/ sukulainen)

"Sijaisvanhempana ei rikastu. Siinä tehdään arvokasta työtä, mutta ei sillä rikastuta. Raha on apuna ja tuntuu mukavalta, että siitä vähän saa mutta ei suinkaan kukaan rahan perusteella sitä työtä tee." (nainen 3/ sukulainen)

Keskustelu rahallisen korvauksen merkityksestä niveltyy keskusteluun sijaisäidin työstä. Haastatteluissa sijaisäitiys rakentui kutsumukselliseksi työksi, jota ei tehty rahapalkan vaan tehtävän henkilökohtaisten merkitysten vuoksi. Rahallinen korvaus oli kuin työväline, joka oli tarpeen lapsen hoitamisessa.

3.6. Sijaisäidin jaksamisen keinoista

Sijaisäidin yleisin tuki näytti olevan oma perhe. Yllättäen monet sijaisäidit mainitsivat synnyinlastensa roolin tärkeänä sijoitetun lapsen "kanssakasvattajana" ja joskus suoranaisena apuna. Sijaisäidit eivät niinkään suoraan puhuneet puolison tarjoamasta tuesta, vaan useimmiten viittasivat siihen välillisesti: puoliso jäi taustalle. On oletettavissa että naiset näkivät puolisonsa niin tavanomaisena tukijana, etteivät siksi tuoneet sitä erityisemmin esille. Toisaalta sijaisvanhemmuuden viralliseen puheeseen on kirjoitettuna ihanne sijaisperheen äidin ja isän tasa-arvoisesta asemasta vastuullisina vanhempina. Puolison näkymättömyys -puhe voi paradoksaalisesti ilmentää tätä retoriikkaa: puolison asema tukijana ja lasten kasvattajana esitetään itsestäänselvänä.

"Meillä on hirveen hyvät välit miehen kanssa, että me pystytään juttelemaan ja puhumaan keskenämme näistä asioista, ja tukemaan toinen toisiamme." (nainen 5/ vieras)

" Sitä kauttahan tän sijaislapsen kielellinen kehitys ja kaikki muukin, ja tää leikki oli terapiaa - niin lähti tän meidän oman tytön ansiosta. Se oli kyllä mahtava panos minkä hän anto. Hän sai siitä itekin jotakin, pien sen siskon puutteeseen. Hoivata ja olla avuksi." (nainen 7/ vieras)

"Vanhimmasta lapsesta oli jopa hyötyä (..) Hän ymmärsi tilanteen niin hirmusen hyvin. Hänen kauttaan niinkun nuoremmatkin sisaret tajusi, että jos vanhin sisar noin suhtautuu, niin hekin sitten mallia ottaa." (nainen 4/ sukulainen)

"Molemmat (synnyinlapset) ovat hirveän paljon olleet hoitamassa Samia ja olleet huolissaan Samista. Sitä on jälkeinpäin miettiny kuinka paljon ne on joutunut kantamaan vastuuta tästä tilanteesta."
(nainen 6/ sukulainen)

Kaksi sijaisäitiä mainitsi uskonnollisuuden jaksamisensa lähteenä. Myös perheen tuttavien kannustus koettiin tarpeelliseksi.

"Aina niinkun tuttavien jotka kävi meillä, niiden kanssa mietittiin ja katottiin sitä tilannetta että hei, huomaattekste että me todella mennään eteenpäin." (nainen 7/ vieras)

Sosiaaliviranomaisten rooli sijaisäidin tukijana tuli esiin esimerkiksi kriisitilanteessa, jossa lapsen sukulaiset kyseenalaistivat sijaishoidon laadun. Sosiaaliviranomaiset näyttäytyivät julkisen vallan edustajina, auktoriteettina, jotka asiantuntijuutensa avulla pystyivät antamaan "puolueettoman arvion", puolustamaan sijaisvanhempia aiheettomia epäilyjä vastaan.

"Meillä oli tuki takana siinä kun sosiaalityöntekijät kävi täällä ja ne tiesi että meillä ei ole mitään hankaluutta. Sirkka (sosiaalityöntekijä) on käyny hyvin paljon meillä ja on tultu hyvin toimeen. Asiat on menny ihan nappiin niitten kanssa." (nainen 3/ sukulainen)

Sijaisvanhempien koulutustilaisuudet, toisten sijaisperheiden tarjoama tuki ja sijaisvanhempien yhdistystoiminta koettiin tärkeiksi, muun muassa sen vuoksi että sijaisäiti on vaitiolovelvollinen lapsen asioista eikä näin voi kertoa perheen asioista kelle tahansa. Toisaalta toinen sijaisvanhempi kykenee ymmärtämään toisen sijaisvanhemman ongelmia.

"Silloin kun oli näitä vaikeimpia tilanteista, niin meillä oli semmonen pienryhmä, siellä pysty aina purkamaan ja käymään läpi. Ja sitten ihan alkuaikoina oli sosiaalityöntekijätkin ,että me saatiin aina soittaa."
(nainen 5/ vieras)

"Jos mies ei oo ollu kotona, ja oon saanu jonkun vaikean puhelinsoiton, niin oon tällaselle toiselle sijaisvanhemmalle soittanu ja kertonu." (nainen 5/ vieras)

Naiset kertoivat sijaisäitiyden tarinaansa kertomuksille ominaisen käsikirjoituksen mukaan. Jokin alkusysäys oli laittanut tapahtumat liikkeelle, matkan varrella oli ollut vaikeuksia, joista oli sittemmin selvitty. Sijaisäiti sai katsella menneitä vaikeuksia nyt rauhallisesti, ja hän saattoi todeta vaikeuksien olleen tarpeellisiakin. Jotkut sijaisäidit joutuivat kokemaan huolta ja murhettä edelleenkin, mutta äidilliseen tapaan tulevaisuuteen oli suhtauduttava rauhallisesti ja tietyllä tapaa luottavaisesti. Sijaisäidit kokivat hyvänä ja rohkaisevana sen, että näkivät lapsen kehityksessä tapahtuneen edistystä. Lapsen kehittyminen oli ikäänkuin sijaisäitiyden todellinen palkkio. Hyvältä tuntui, kun esimerkiksi lapsen koulunkäynti oli alkanut sujua lapselta paremmin, häiriökäyttäytyminen vähentynyt ja sosiaalisuus lisääntynyt.

"Siinä mielessä oon ihan tyytyväinen siihen, että vaikka virheitäkin on tehnyt kasvattajana, että hyviin tuloksiinkin on päästy." (nainen 5/ vieras)

"Että kun mä oisin tienny, että tää on näin vaikeeta, niin en olis ruvennu. Mutta tällä hetkellä mä ajattelen, että kaikki ne jutut mitä meillä on ollu niin on ollut pakko läpikäydä, että me ollaan opittu tunteen toinen toisemme. On ollu tosi vaikeita juttuja. Kun niitten läpi on pääsy, niin ne on voimavaroja, kun ei tarvii enää samoissa asioissa rämpiä." (nainen 7/ vieras)

"Kyllä me aika luottavaisesti ollaan, että kyllä me jatketaan näitten lasten kanssa. Sillä lailla pienillä tavoitteilla eteenpäin mennään." (nainen 2/ vieras)

3.7. Tutkimusaineiston epätarkkuuksista

Opinnäytetyöni empiiristä aineistoa kriittisesti tarkastellessani olen havainnut epätarkkuuksia. Aineiston keskeinen puute on varmastikin se, että teoreettisesti perusteltu näkökulma syntyi vasta haastattelujen tekemisen jälkeen. Jos nyt menisin tekemään haastatteluja, kysymykset olisivat tiukemmin teoreettisiin teemoihin sidottuja ja siten paremmin eriteltyjä. Olin myös kokematon haastattelijana, ja se vaikutti teemojen liikkumisen hallintaan puhevirrassa. Kevyesti strukturoidun teemahaastattelurungon seuraaminen

puhevirrassa oli ajoittain vaikeaa. En kyennyt täysin seuraamaan mistä teemasta oli jo puhuttu, ja mikä jo sivuttu teema olisi vaatinut tarkentamista. Kaikkien haastateltavien kanssa ei kaikkia teemoja tullut siis yhtä tarkkaan käsiteltyä. Teema-analyysi olisi ollut teknisesti helpompi jos haastattelurunko olisi ollut paremmin jäsennelty. Tarkentava toinen haastattelu olisi voinut olla tarpeen, varsinkin kun teoreettinen näkökulma rakentui myöhemmin. Tarkentavasta haastattelusta ei kuitenkaan aikoinaan sovittu haastateltavien kanssa, ja asiaan palaaminen pitkän ajan jälkeen tuntui epätarkoituksenmukaiselta. Tilanteessaan ainutkertaisten, uskoutumisenkin sävyjä sisältävien haastattelujen ruotiminen jälkeinpäin haastateltavan kanssa tuntui epämielekkäältä. Aineiston hankkimistavan heikkoutena voi myös pitää haastattelujen tekemistä nopealla tahdilla peräkkäin. Uuteen haastatteluun lähtiessä en aina ehtinyt arvioida, mitä seuraavassa haastattelussa voisi tehdä paremmin.

Haastattelujen rikkautena pidän sitä, että haastateltavat puhuivat mielellään kokemuksistaan. Haastattelutilanteisiin liittyi molemminpuolista kokemusten jakamista. Olin kertonut haastateltavilleni, että luonani asui tuolloin kotoaan pois muuttanut aikuistuva sukulaispoika. Välillä roolit vaihtuivatkin: haastateltava saattoi kysyä minulta kokemuksistani. Kokemusten jakamisen ilmapiiri, näkemysten vaihtaminen hälvensi tapahtuman jännittävyttä puolin ja toisin.

4. Ydinperheys valtaideologiana

Sijaisperheen haasteeksi on lastensuojelun lainsäädännössä ja sijaisvanhemmuuden opaskirjallisuudessa osoitettu pyrkimys tarjota lapselle mahdollisimman normaalit ja turvalliset perhe-elämän puitteet. Sijaisperheyttä normittavista teksteistä on luettavissa esitys ydinperheydestä normaaliuden esikuvana ja ydinperhe -hengen tavoiteltavuudesta. Esimerkiksi Pirjo Vihma (1998) määrittelee sijaisvanhemmuuden vanhemmuuden muodoksi, jossa biologisilta vanhemmiltaan huostanotetut lapset elävät perhehoidossa mahdollisimman normaalia perhe-elämää viettäen (Vihma 1998, 60). Itse suhtaudun kriittisesti normatiivisiin arvostelmiin perhe-elämästä.

Myytti ydinperheestä on ollut ja on kiinteä osa länsimaista, kristillistä ja keskiluokkaista ideologiaa, jolla on perusteltu ja puolustettu mm. patriarkaalisia käytäntöjä ja ajatusrakenteita. Ideologisella perhe-käsitteellä on selitetty ilmiöitä sen sijaan että käsite itsessään olisi asetettu kriittisen arvioinnin kohteeksi (Forsberg 1994, 8.) Kriittinen sosiologinen perhetutkimus korostaakin, ettei historiasta eikä nykyisyydestä ole löydettävissä ilmiötä, jota voisi itsestäänselvästi nimittää perheeksi, yhdeksi olemukselliseksi ja universaaliseksi instituutioksi "Perhe" on käsitteellistettävissä konkreettisina elämänjärjestelyinä tai ideologiana. Tästä kaksinaisluonteesta aiheutuu perheen käsitteen epämääräisyys: ulottuvuudet ovat kietoutuneet vahvasti toisiinsa ja niiden käsitteellinen erottaminen on ollut vaikeaa (Forsberg 1994, 99.) Diana Gittins (1985, 155) määrittelee perheen osuvasti ideologiana, joka kertoo siitä miten ihmiset asuvat yhdessä ja ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Ideologia vaikuttaa myös siihen, millä perustein kyseisiä ratkaisuja tehdään ja miten niistä kerrotaan, miten niitä perustellaan. Ideologia-ulottuvuuden näkeminen on tärkeää tarkastellessa perhettä ja äitiyttä ja niitä koskevia rakenteita, käytäntöjä, merkityksiä ja arvostuksia.

Ydinperheideologian mukainen perheen ikoni muodostuu vanhemmista ja heidän biologisista lapsistaan, jotka kaikki asuvat samassa kotitaloudessa. Tässä suhteessa sijaisperhe erottuu perinteisestä ydinperheestä merkittäväällä tavalla: lapsen ja vanhempien välillä ei ole biologista sidettä. Länsimaisen kulttuurin keskiluokkainen mielikuva ideaaliydinperheestä on suhteellisen nuori ja samanikäinen, ihonväritään valkoinen, heteroseksuaalinen aviopari, jolla on pari hyvin hoidettua lasta, kohtuullinen asunto ja mielekäs asuinympäristö. Mies on kokopäivätyössä ja vastaa perheen elannosta, nainen keskittyy lasten ja miehen hoivaamiseen ja kodinhoitoon, ja käy ehkä osa-aikatyössä (Bernardes 1997,3.) Pohjoismaisissa olosuhteissa oman erityispiirteensä ydinperheideaaliin tuottaa palkkatyöäitiys: kotihoivan ohella nainen suoriutuu kokopäiväisestä ansiotyöstään. Tietyt keskiluokkaiset ydinperheen piirteet näyttivät toteutuvan myös haastattelemieni naisten perheissä: naiset elivät pitkäaikaisessa parisuhteessa, perheillä oli kohtuullinen elanto, kodit olivat kauniita, hyvin hoidettuja ja mielekkäässä ympäristössä, mies työssäkäyvä tai pitkän työuran tehnyt ja usein nainen itsekin työssä kodin ulkopuolella.

Tieteellistä perhekeskustelun valtavirtaa ovat kriittiset tutkijat arvostelleet ydinperheideologian hämärtämäksi (Forsberg 1994, 8). Parsonsilaisen funktionalismin tavan määrittää perhe tiettyjä sille asetettuja tehtäviä yhteiskunnassa toteuttavaksi universaaliksi ydinperheeksi on arvioitu vahvasti vaikuttaneen tieteen perhekäsityksen muotoutumiseen (Forsberg 1994, 8). Myös maallikkokeskustelussa ydinperhe on saanut normaaliuden merkityksen, ja siten se on nauttinut osaksi ansiotonta arvoa. Ydinperhe on noussut arkea suuremmaksi ja merkityksellisemmäksi, siitä on tullut terveen ja hyvinsopeutuneen elämän esikuva vastakohtana perhe-elämän patologioille. Ydinperheen selviytymisestä ja tulevaisuudesta on aika ajoin oltu huolissaan. Ydinperheen "rikkoutuminen" lisääntyneiden avioerojen ja uusien perhemuotojen myötä on nähty uhaksi ja haitalliseksi kehitykseksi, joka tulisi torjua. Vasta viime aikoina, postmodernissa myllerryksessä, elämäntyylien moninaistuessa erilaisia perhe-elämän muotoja on alettu paremmin sietää.

Strukturalistis- funktionalistisen perheteoria ilmentää sosiologisen valtavirran ydinperhekäsitystä puhtaimmillaan. Talcott Parsonsin aloittaman teoreettisen tradition mukaan yhteiskunnallisen modernisoitumisen ohessa on tapahtunut erikoistumis- ja differentiaatioprosessi, jossa perheen ydin erottautuu muusta ympäröivästä suvusta, suurperheestä (extended family). Ydinperhe erikoistuu kahteen tehtävään: tunnefunktion ja lasten sosialisointitehtävään. (Strandell, 1991, 84.) Parsonsilainen teoria perheestä edustaa ajatusta biologisten perhesuhteiden ylittämättömyydestä. Teorian mukaan ydinperhe muodostaa harmonisen, biologiaan ja biologisiin suhteisiin perustuvan toiminnallisen yksikön, jossa vallitsevat vakiintuneet, selkeät, sukupuoleen perustuvat roolit. Ydinperheen toiminta on funktionaalista siinä merkityksessä, että se "luonnollisena yksikkönä" vastaa sekä yksilön että yhteiskunnan tarpeisiin ja takaa tasapainon molemmissa sfääreissä. Perhe toimii myös välittäjänä yksilön ja yhteiskunnan välillä, ja tämä tehtävä toteutuu ennen kaikkea lasten kasvatuksessa (Strandell 1991, 85.) Perheessä lapset sosiaalistetaan yhteiskuntansa jäseniksi.

Strukturalistis-funktionalistisille traditiolle on haastajansa. Historiallis-demografisten tutkimusten perusteella on osoitettu, että ydinperhe on ollut olemassa jo ennen teollistumista ja että modernit ydinperheet ovat vain harvoin muotoutuneet suurperheestä käsin (Laslett 1972 Strandellin 1991 tulkitsamana, 84.) Myös teesi siitä, että modernisaatioprosessissa

muotoutunut ydinperhe elää eristäytynyttä elämää erossa suvusta, on kohdannut kritiikkiä. Tarkastelun on arvioitu suuntautuneen liiaksi kotitalouden rakenteisiin, ja sukulaisverkoston ja sen mekanismien jääneen liian vähälle huomiolle. Sukulaiset jotka eivät elä ydinperheen kanssa saman katon alla on jätetty tarkastelusta sivuun, ja perhe- ja sukuelämässä vallitsevaa sosiaalista todellisuutta ei näin ole tavoitettu. Kausalitetti modernisaation ja ydinperheen synnyn välillä on tekaistu (Strandell 1991, 85.) Harhaiseksi on havaittu uskomus, että ennen kaikki olivat suurperheitä. Useiden sukupolvien ja sisarusarjojen suurperheitä on ollut Itä-Euroopassa, sitä vastoin Länsi-Euroopassa on vanhempien ja lasten muodostama perhe on ollut vallitseva yhdessäasumisen muoto usean vuosisadan ajan (Utrio 1984, 218-222.)

Ydinperheideologiaa edustaa myös essentialistinen traditio (esimerkiksi Berger & Berger 1983) jonka mukaan perheellä on kautta aikojen ollut vahva ja luonnollinen ydin, elementaarinen perhetunne, perheyhteys, joka muodostuu vaimon ja miehen, lasten ja vanhempien välisistä emotionaalisista suhteista riippumatta siitä mikä on perheen status ja funktio yhteiskunnassa. Mm. kirkko, valtio, poliittiset liikkeet, puolueet ja muut institutiot kilpailevat yksilön lojaliteetista tämän perheyhteyden kanssa (Strandell 1991, 86.) Tekemieni havaintojen mukaan perheyhteyden tunne on yksi tärkeä ulottuvuus perheen käsitteellistämässä. Haastattelemani sijaisäidit esittivät haastatteluissani perheyhteyden - emotionaalisen läheisyyden kokemisen - ihanteellisena tilana, johon pyrittiin, ja jonka ilmauksiin sijaisäidit mielellään viittasivat kertomuksissaan. Perheyhteyden ilmaisuina sijaisäidit esittivät varsin lämminhenkisesti esimerkiksi sen, kuinka perheen synnyinlapset huolehtivat sijaissisaruksestaan, tai kuinka kiintynyt lapsi oli sijaisvanhempiansa ja pelkäsi joutuvansa pois perheestä. Perheyhteyden julkilausutuksi ilmaisuksi tulkittiin esimerkiksi se, että sijoitettu lapsi asioidessaan perheen ulkopuolisten kanssa käytti perheen sukunimeä, vaikka lapsen oma sukunimi olisikin ollut toinen.

Myös essentialistit pitävät perhettä luonnollisena yksikkönä. He kuitenkin antavat perheelle ydinperhefunktionalisteja aktiivisemmän ja toiminnallisemmän roolin. Berger & Berger (1983) kiistävät modernisaation ja ydinperheen synnyn välisen kausaliteetin. He esittävät, että ydinperhe on läpikäynyt muutosta usean vuosisadan ajan, ja että ydinperhe näyttää olleen keskeytymätön rakenne länsimaissa ennen modernisaatiota, modernisaation

aikana ja sen jälkeen. Heidän mukaansa on myös mahdollista, että ydinperhe on ollut pikemminkin modernisaation edellytys kuin sen seuraus (Berger & Berger Strandellin 1991 tulkitsemana, 86.)

Länsimainen, porvarillinen perhetyyppi ei ole ollut vain passiivinen sopeutuja yhteiskunnan muutoksissa vaan aktiivisena osapuolena kannatellut modernia elämäntapaa ja siten edistänyt yhteiskunnan modernisoitumista. Moderneja piirteitä porvarillisessa perheessä oli jako yksityiseen ja julkiseen elämänpiiriin. Hyveelliset porvarisperheet nähtiin pieninä valppaina yksiköinä, jotka antoivat suojaa esimerkiksi yhteiskunnallisten kumousten aikana. Vallitseva sosialisatiomalli oli kasvattaa yksilöitä, joiden arvostukset edistivät yritteliäisyyden ja poliittisen demokratian toteutumista. Tässä roolissa perhe nähtiin potentiaalisena valtaresurssina ja vahvana toimijana (Strandell 1991, 86.)

4.1. Biologisten suhteiden ylittämättömydestä

Mirja Tolkki-Nikkosen (1992) mukaan suomalaisten perhekäsitys on melko ydinperhesidonnainen. Perheeksi mielletään yleensä vanhemmat ja lapset. Eri elämänvaiheissa olevien ihmisten näkemyksissä on lähinnä painotuseroja. Opiskelijat painottavat sukulaisuutta, ydinperheet lasten merkitystä, yksinhuoltajat yhdessä asumista ja uusperheet tunnesiteen ja avioliiton merkitystä. Toisaalta kun ihmisillä on kokemuksia erilaisista perhemuodoista, myös heidän perhekäsityksensä laajenee (Tolkki-Nikkonen 1992, 14-15.) Vallitseva perheideaali tai perhemyytti perustuu ensisijaisesti olettamukseen perhesuhteiden biologisuudesta ja niiden ensisijaisuudesta, mitä hyvin kuvaa sanonta "veri on vettä sakeampaa". Ikonin ytimessä ovat avioliitossa elävät nainen ja mies yhteisten lastensa kanssa, ja perheonni kukoistaa. Ritala-Koskinen (1992) on tutkimuksessaan uusperheistä havainnut, että biologiset suhteet määrittävät julkisessa uusperhepuheessa oikeiksi ja ensisijaisiksi perhesuhteiksi. Hän esittää että täydellisen vanhemmuuden saavuttaminen on vanhemman uudelle kumppanille vaikeaa, koska äitiydestä tai isyydestä puhutaan ensisijaisesti biologisina suhteina. Muusta kuin biologisesta isyydestä ja äitiydestä puhuttaessa tarvitaan lähes aina lisämääreitä kuten "toinen isä", "isän korvike" tai "toinen äiti", "paljolti äiti" tai "sijaisäiti" (Ritala-Koskinen 1992, 40.) Myös sijaisperheissä vanhemmuudesta puhutaan biologisina suhteina. Retoriikka näytti haastattelemisani sijaisperheissä

menevän niin, että sijaisäidillä oli perheen arkielämässä asema "äitinä" ja lapsen synnyinäiti saa (lisä)määreen "biologinen äiti". Biologista äitiä tavataan viikonloppuisin ja lomalla, hän käy perheessä vierailulla, mutta hän ei elä perheen jokapäiväistä arkea. Toisaalta biologisella äidillä oli ylittämätön asema lapsen alkuperäisenä äitinä.

Biologinen vanhemmuus määrittyi Ritala-Koskisen mukaan koskemattomaksi ja korvaamattomaksi. Biologiseen vanhemmuuteen liittyy jotain sellaista, mitä ei kukaan tai mikään voi ylittää. Biologisen vanhemman ylittämättömyys ilmenee biologisen ja sosiaalisen kamppailuna siitä, määrittävätkö vanhemman oikeudet biologian perustalta vai ovatko ne saavutettavissa käytännön ja lapsen arjen vanhemmuudessa. Ritala-Koskinen arvioi, että käytännön vanhemmuus näyttää tekevän puolivanhemmasta enemmän vanhemman, mutta ei nosta sosiaalista vanhemmuutta yli biologisen. Biologinen vanhemmuus määrittyy lopulta kulttuurisesti ensisijaiseksi vanhemmuudeksi, vaikka se olisi vanhemmuutta ilman minkäänlaista sosiaalisen suhteen olemassaoloa (Ritala-Koskinen 1992, 39-40.) Kysymys biologisen vanhemmuuden ylittämättömyydestä on keskeinen sijaisperheyden tematiikassa. Periaatteessa sijaisperheyden mielekkyyden ydin niin sijaisvanhemman kuin sijoitetun lapsenkin kokemuksen kannalta on juuri siinä, että biologinen vanhemmuus on jotenkin ylitettävissä, että tilaa on myös sijaisvanhemmuudelle, jotta kiintymyssuhde voi syntyä entuudestaan toisilleen vieraiden lapsen ja aikuisen välille.

Perhettä voi kuvata suhdekimpun tai perhepiirin käsitteellä. Perhe ei ole pysyvä rakennelma, vaan käsitteellistettävissä ajassa muuttuvien tilanteiden kautta (Tolkki-Nikkonen 1992, 15.) Itse kuvaisin perheyttä biologisen suhteen, tunnessuhteen, historiallisen suhteen (yhteisten kokemusten) ja sosiaalisen suhteen (yhteinen arki ja sen jatkuvuus) ulottuvuuksilla. Eri perheissä ja perhemuodoissa ulottuvuudet saavat erilaisia painotuksia. Sijaisperhe on ymmärrettävissä moniulotteiseksi sosiaalisten, biologisten ja historiallisten suhteiden sekä tunnesuhteiden kimpuksi. Sijaisperheissä biologista suhdetta ei lapsen ja vanhempien välillä ole, tai se on muu sukulaisuus. Sijaisperheyden keskeisinä ulottuvuuksina voi pitää yhteisiä kokemuksia, yhteistä arkea ja sen jatkuvuutta sekä tunnesuhdetta perheenjäsenten välillä. Särön kulttuurisesti vaalittuun ydinperheikoniin tuottaa biologisen suhteen puuttuminen sijaislapsen ja sijaisvanhempien, sekä sijaislapsen ja "sijaissisarusten" väliltä. Biologisten suhteiden ulottuvuus

on sijaisperheessä kuitenkin läsnä, muualla asuvien biologisten vanhempien tai sukulaisten kautta, vaikka he olisivatkin sijaisperheen arkisen elämäntilanteen ulkopuolella. Vaikka biologinen suhde aktualisoituu vain ajoittain tavatessa, biologisten vanhempien (poissaoleva) olemassaolo on sijaisperheyden reunaehto, joka tavallaan rikkoo ydinperheyden illuusion.

Biologisten vanhemmuuden ylittämättömyys on paitsi sosiaalisesti myös juridisesti yksi sijaisperheyden kriittinen piste. Anja Laurilan (1993) sanoin sijoitettu lapsi on sijaisperheeseen "lainaksi annettu lapsi". Sijoituksen lähtökohdaksi on lainsäädännössä, että lapsi on kasvamassa perheyhteisössä vain niin kauan, kunnes biologinen vanhempi kykenee ottamaan lapsen takaisin luokseen ja pitämään hänestä huolta. Juridisesti katsoen biologisen vanhemman asema on sijaisvanhempaan nähden ylittämätön: sijaisvanhempi ei koskaan voi olla täysi, laillinen vanhempi. Toisaalta suomalaiset perhesijoitukset ovat yleensä pitkäaikaisia, aikuisuuteen asti kestäviä, ja niitä on verrattu muiden maiden adoptioihin. Suomalaisten perhesijoitusten on todettu poikeavan mm. Englannin tai Pohjois-Amerikan käytännöistä, joissa sijoitukset yleensä ovat lyhytaikaisia hoitosuhteita (Jurvanen ym. 1991, 2.)

Sijaisvanhemmat voivat kokea lapsen omakseen ja lapsi voi kokea sijaisvanhempansa oikeiksi vanhemmiksi (Valkonen 1995, 68.) Esimerkiksi Jurvasen ym. (1991) haastattelemista sijaisvanhemmista suurin osa koki olevansa vanhempia. Kokemus oli syntynyt arkielämän myötä, kun toimittiin "kuin tavallinen perhe". Arkea eläessä unohdettiin, että lapsi on sijoitettu lapsi ja itse sijaisvanhempia. Alkuvaiheessa monet kokivat olevansa vanhempia arkipäivän käytäntöjen tasolla, ja ilmaisivat, että ajan myötä haluaisivat olla sitä myös tunnetasolla (Jurvanen ym. 1991, 188.) Toisaalta sijaisvanhemmilla on ilmennyt myös vaikeuksia sopeutumisessa sijaisvanhemman rooliin ja yhteydenpidossa biologisiin vanhempiin. Vaikeudet kumpuavat toiveiden ja todellisuuden ristiriidasta. Sijaisvanhemmalla voi olla esimerkiksi voimakas halu "pitää lasta omanaan", ja lapsen kiintymys biologiseen vanhempaan tuntuu kipeältä ja sitä on vaikea hyväksyä. Toinen melko tavanomainen tilanne on, että lapsi on sijoitettu perheeseen aivan pienenä, biologiset vanhemmat ovat jääneet tuntemattomaksi ja lainsäädännön asettama vaatimus pitää heihin yhteyttä tuntuu siksi vaikealta hyväksyä. (Jurvanen 1991, 189-190.) Omat havaintoni tukevat näkemystä siitä, että biologisten

suhteiden puuttuminen on ylitettävissä emotionaalisten kokemusten tasolla. Perheenjäsenet voivat kokea perheyhteyttä, kiintymystä ja läheisyyttä vaikka eivät olisikaan verisukulaisia.

Yksi lastensuojelun ja sijaishemmuuden tutkimuksen kuuma aihe, psykologinen vanhemmuus, vanhemmuuden vaihtumisen mahdollisuus liittyy keskusteluun biologisten suhteiden ylittämättömyydestä. Valkosen (1995) mukaan 1970-luvun lopulta lähtien keskustelua sijaishuollon toimenpiteistä on suunnannut kaksi erilaista psykologisen vanhemmuuden tulkinnan koulukuntaa, Goldsteinin ym. (1973) edustama tarvenäkökulma (ns. tarvekoulukunta) ja Vinterhedin ym. (1981) edustama suhdenäkökulma (ns. suhdekoulukunta) (Valkonen 1995, 11-12). Psykologisen vanhemmuuden käsitteen keskeinen asema on merkinnyt sitoutumista psykoanalyttiseen vanhemmuuden tutkimusperinteeseen. Psykologisen vanhemmuuden tulkinnoissa vanhemmuus määritellään lapsen ja vanhemman välisenä kiintymys- ja identifikaatiosuhteena.

Tarvekoulukunta määrittelee lapsen "todelliseksi" psykologiseksi vanhemmaksi sen aikuisen joka sitoutuu vastaamaan lapsen tarpeista. Psykologinen vanhemmuus perustuu näkemyksen mukaan päivittäiseen kanssakäymiseen, läheisyyteen ja yhteisiin kokemuksiin lapsen kanssa. Psykologisen vanhemman roolissa voi olla kuka tahansa lapsesta huolehtiva aikuinen, mutta ei poissaoleva tai passiivinen aikuinen, olipa hänen biologinen tai laillinen suhteensa lapseen mikä tahansa. Vaikka biologisella vanhemmalla on usein vaistomaisesti myönteinen side lapseensa, lapselle biologinen side ei kuitenkaan merkitse niin paljon että se automaattisesti johtaisi tunnesiteeseen (Goldstein ym. 1973, Valkosen 1995 tulkitsemana, 5-7.)

Tarvekoulukunta on korostanut ihmissuhteiden ja kasvuympäristön jatkuvuuden merkitystä lapselle. Lastensuojelutilanteissa, joissa vanhemmat laiminlyövät lapsen tarpeet, lasta vähiten vahingoittavana ratkaisuna koulukunta pitää lapsen sijoittamista sellaisten aikuisten hoitoon, joista huolenpidon ja rakastamisen kautta voi tulla lapsen psykologiset vanhemmat. Tässä suhteessa tarvekoulukunta käyttää mieluummin "vähiten vahingoittavan vaihtoehdon" kuin "lapsen edun" käsitettä, koska

huostaanottoa harkitessa lapsi on jo olosuhteidensa uhri ja hänen kehityksensä on vaarassa. Näkemyksen mukaan lapsen etu on menetetty siinä vaiheessa kun lapsi menettää suhteen alkuperäisiin vanhempiinsa (Valkonen 1995, 79.)

Näkemyks pysyvien sijoitusten eduista korostaa sijaisvanhempien korvaavaa roolia. Sijaisperhe on parempi ratkaisu kuin laitos, koska sijaisvanhemmat tarjoavat lapselle mahdollisuuden tuntee itsensä toivotuksi perheenjäseneksi. Lapsen siirtely edestakaisin biologisen perheen, laitoksen tai sijaisperheen välillä nähdään vahingollisena, koska se haavoittaa lapsen kiintymyssuhteiden kehitystä. Jatkuvuuden turvaamisen kannalta tarvekoulukunta puoltaa ns. pysyviä sijoituksia: väliaikaisuuden tunne estää sijaisvanhempia kiintymästä syvästi lapseen ja estää psykologisen vanhemmuuden syntymistä. Tarvekoulukunnan mukaan perhesijoitusten tulisi olla "yhtä pysyviä luonteeltaan kuin vastasyntyneen sijoitus biologisille vanhemmilleen" (Goldstein ym. 1973 Valkosen 1995 tulkitsemana, 7-8.) Kaikki haastattelemani sijaisäidit edustivat näkemystä pysyvän sijoituksen puolesta. Itse puhun niin sanotusta äidin lupauksesta: lapselle oli luvattu ettei häntä hyljätä, laiteta perheestä pois. Sijaisäidit olivat ottaneet lapsen perheeseen sillä mielellä, että hänet kasvatetaan perheessä aikuiseksi saakka. Sijaisäidit toivoivat poikkeuksetta elinikäistä suhdetta lapsen kanssa. He halusivat että läheiset suhteet ja yhteydenpito jatkuisi vielä aikuistumisen jälkeen ja lapsen muutettua pois kotoa.

Vaihtamattoman vanhemmuuden kannalla olevan suhdekoulukunnan edustajat (esimerkiksi Vinterhed ym.1981) kritisoivat tarvekoulukuntaa siitä, että lapsi tarpeineen nähdään erillisinä biologisista vanhemmistaan. Tarvekoulukunnan näkemys ei ota huomioon eivät havaitse tunnesiteitä eikä tuskaa, jota lapsi kokee ensimmäisten ihmissuhteiden katketessa (Vinterhed ym. 1981 Valkosen 1995 tulkitsemana, 8-9.) Suhdekoulukunta määrittelee psykologiseksi vanhemmaksi sen (biologisen) vanhemman, josta identifikaatioprosessin kautta on tullut osa lapsen persoonallisuutta ja sisäistä maailmaa (Valkonen 1995, 9). Suhdekoulukunnan mukaan lapsen ensimmäisen vuorovaikutussuhteen merkitys identiteettikehitykselle on otettava huostaanotoissa huomioon. Lapsi identifioituu huonoihinkin vanhempiin, ja menettäessään yhteyden biologisiin vanhempiin hän menettää yhteyden osaan itseänsä. Ulkoisen suhteen katkeamisesta huolimatta lapsi jatkaa vuoropuhelua sisäistetyn vanhemman kanssa. Ero vanhemmista

merkitsee lapsen ulkoisen maailman ja sisäisen identiteettikehityksen välistä pirstoutumista ja minän jakautumista. Suhdekoulukunnan mukaan lapsi jää riippuvuussuhteeseen siihen ihmiseen, jonka kanssa sisäinen vuoropuhelu on jäänyt kesken, ja tämä voi olla lapselle "psykkisesti hengenvaarallista" (Vinterhed 1981 Valkosen 1995 mukaan, 11-10.)

Suhdekoulukunnan mukaan lapsella pitää olla mahdollisuus olla yhteydessä alkuperäisvanhempisiin, koska huostaanotossa heidät voidaan erottaa vain ulkoisesti mutta ei sisäisesti. Jos suhde on ollut ristiriitainen sitä tärkeämpää on mahdollisuus käydä suhdetta realistisesti läpi. Sijaisvanhempien rooli on olla täydentävä tai tukeva vanhempi. Alkuperäistä vanhempisuhdetta pyritään suojelemaan ja tukemaan, ja suosimaan lyhytaikaista sijoitusta (Valkonen 1995, 11.) Suhdekoulukunnan näkemyksessä biologisten suhteiden ylittämättömyys korostuu, ja biologinen vanhemmuus näyttäytyy korvaamattomana, joskin täydennettävissä olevana. Mielestäni suhdekoulukunnan näkemys noudattelee lähtökohdiltaan selkeämmin ydinperheideologiaa: biologisiin suhteisiin perustuva syntymäperhe nähdään sijoitetun lapsen aitona ja oikeana perheenä.

Esimerkiksi Jurvasen ym. (1991) haastattelemat sijaisvanhemmat näyttivät tehneen jonkinasteisen mielekkään kompromissin määritellään oman asemansa vanhempina. He olivat sisäistäneet biologisten vanhempien huomioonottamisen ja kyseisen suhteen ylläpitämisen kuuluvan sijaisvanhemmuuteen. Useimmat sijaisvanhemmat eivät kokeneet asemaansa toisina vanhempina vaikeaksi, eikä biologisten vanhempien olemassaolo etsänyt heitä kokemasta itseään lapsen vanhemmiksi (Jurvanen 1991, 189.) Itse tein samansuuntaisia havaintoja. Sijaisäidit määrittivät oman ja puolisonsa aseman ensisijaisiksi ja/tai toisiksi vanhemmiksi. "Koko perheen vanhemmuus" merkitsi tasavertaista suhtautumista perheen kaikkiin lapsiin, niin omiin kuin sijoitettuihin. Oman aseman määrittely ensisijaisina vanhempina ilmeni puheessa perheen "normaalielämästä". Ensimmäisiä vanhempia oltiin silloin kun elettiin arkea perheenjäsenten kesken. Itsemäärittely toisina vanhempina ilmeni usein vasta puheessa biologisten vanhempien olemassaolosta: silloin naiset ikäänkuin astuivat itse hieman sivuun ja antoivat rinnallaan tilaa myös toiselle olemassaolevalle

äidille. Lapsen sijaisvanhemmastaan käyttämä nimitys - puhuiko lapsi isästä ja äidistä - sai naisten puheessa tärkeän merkityksen. Se että lapset puhuivat heistä äitinä ja isänä näyttäytyi lapsen antamana "oikean vanhemmuuden" tunnustuksena.

4.2. Ydinperheideologian ja äiti-ideaalin yhteisistä juurista

Ydinperheideologian ja siihen sisältyvän ns. normaaliäidin ideaalin taustat ovat jäljitettävissä 1800-luvun loppupuolen valistushenkisiin näkemyksiin perheestä luonnollisena yksikkönä, ja lämminhenkisestä valveutuneesta äidistä kodin hengettärenä. Itse asiassa äitiyden mystifioinnin juuria on löydettävissä ajallisesti vieläkin kauempaa. Kristinuskon ikiaikainen käytäntö on ollut ihailta patriarkaalisisissa suhteissa toteutuvaa äitiyttä, ja jakaa naiseuden olemus dikotomisesti hyveelliseen äiti-madonnaan ja paheelliseen huoraan.

Äitkansalaisuus -ajattelutavan juuria on jäljitetty hegeliläisyyteen. Drucilla Cornell (1999) esittää, että hegeliläisyyden mukaan naisella ei ole itsenäistä asemaa kansalaisyhteiskunnassa, vaan hänet on sidottu perheeseen velvollisuudella täyttää miehen (ja lasten) tarpeet. Perhe on luonnollinen yhteisö, ja luonto sitoo naisen perheeseen ja äidin velvollisuuksiin. Nainen saa oikeuden osallistua muuhun yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen elämään juuri perheessä vallitsevan keskeisen asemansa vuoksi. Naisen identiteetti on sidoksissa hänen asemaansa äitinä perheessä, velvollisuuksien täyttäjänä, eikä persoonana (Cornell 1999, 101.)

Heteroseksuaalisella ydinperheellä on valtion tuki (Cornell 1999,105). Yhteiskunta ihanoi avioliitossa toteutuvaa biologista äitiyttä (Oakley 1974, 189). Naisen asema suhteessa valtioon (ja lakiin) määrittyy myös vaimouden ja äitiyden kautta, ja hänen sosiaalinen arvonsa on suoraan yhteydessä hänen kykyynsä täyttää kyseiset äitiyden ja vaimouden velvollisuudet. Nainen on oikeutettu lain ja valtion suojelukseseen, koska hän täyttää velvollisuutensa perheen hoivaajana. Jos hän laiminlyö velvollisuutensa, hän menettää valtion tarjoaman "äidinsuojelun". Yhteenveto hegeliläisyydestä on, että naiset ovat äitejä, eivät persoonia (Cornell 1999, 101-102.) Naisen arvon pelkistyminen äitiyteen näkyy esimerkiksi huostaanotettujen lasten äitien kokemuksissa. Huostaanotto merkitsee äideille epäonnistumista, horjuttaa äidin itsetuntoa ja

ihmisarvoa ja aiheuttaa häpeää ja syyllisyyttä (Nieminen & Päivinen 1998, 95.) Lapsen ottaminen pois merkitsee äidille kokemuksellisesti usein julkisen vallan toimeenpanemaa rankaisua tai sitä että yhteiskunta hylkää hänet vanhempana - siinäkin tapauksessa että äiti myöhemmin kokisi ratkaisun oikeaksi niin itsensä kuin lapsen kannalta.

4.3. Ihanne Suomen kansakunnan äideistä

Naiset saivat 1800-luvun lopulla erityislaatuisen paikkansa kansakunnan äiteinä, kun suomalaisuuden sisällöksi vakiintui hegeliläisyys. Aatteen keskiössä oli yhteisö, kansakunta ja perhe (Nätkin 1997, 22.)

Ilpo Helénin (1997) mukaan suomalaisen perheen dynaaminen uudistuminen yhteiskuntakehityksen mukana 1800-luvulta lähtien merkitsi irtautumista sukihierarkioiden ja -liittojen sekä laajan taloyhteisön mallista. Perhe alettiin nähdä Suomessa kansakunnan ja kansallisvaltion moraalisen perustana ja toisaalta luonnollisena yhteisönä, joka perustui miehen ja naisen luonnolliseen tunteeseen ja oli luonnonvietin järjellisen toteutumisen muoto ja yksilön kasvatuksen luonnollinen paikka (Helén 1997, 139.) Perheen tehtävä kasvattaa lapset sopivien tapojen noudattamiseen, siveellisyyteen ja lainkuuliaisuuteen teki naisesta kansakunnalle ja valtiolle tärkeän. Hegeliltä oppinsa ammentanut J. V. Snelmann katsoi, että naisen "luonnolliset ominaisuudet" suuntasivat häntä lasten hoivaamiseen, ja luontainen äitiys teki naisesta miestä paremman huolehtimaan kansalaisuus- ja siveellisyyskasvatuksesta. Nainen äitinä oli kansallisen perheen sydän ja hänet asetettiin valistuksen ja hegelismin hengessä rakkauden ja kasvatustehtävän määrittämän yksityisen elämänpiiriin keskipisteeksi. Kansallinen äitiys oli moraalinen ihanne, olemukseltaan syvää ja ylevää mutta samalla luonnollista ja tietoista kutsumusta. Naisen "luonnollisesti erilaisten ominaisuuksien" perusteella hänen toiminta-alueekseen määrittyi koti ja perhe, kun taas miehelle lankesivat julkiset kaupankäynnin, politiikan ja hallinnon kentät. (Helén 1997, 141-142.)

Irma Sulkunen (1989) puhuu samasta perhe-elämän ja äitiyden idealisoinnin ilmiöstä eri käsittein ja eri näkökulmasta kuin Ilpo Helén. Sulkunen ajoittaa suomalaisen naiskansalaisuuden murroksen hieman Helénin esittämää kansallisen äitiyden ideaalia myöhemmäksi. Sulkunen esittää, että

vuosisadan vaihteessa Suomessa syntyi uusi perheideaali ja muodostui uudenlainen sukupuolten välinen työnjako: sukupuolten maailmat erkaantuivat ja syntyi kaksijakoinen naiskansalaisuus. Naiset halusivat pitää aktiivisesti yllä sukupuolieroa ja muovata sitä naisten ja miesten erillisiksi toiminta-alueiksi. Naisten toiminta-alueeksi alettiin selkeästi määrittää kotia ja perhettä. Tätä pidetään selvänä käännekohtana suhteessa agraariseen yhteisyyteen, jossa sukupuoliero oli toteutettu arjen käytännöllisessä työnjaossa. Mielestäni kansallisen äitiyden ideaali ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen kuvaavat kuitenkin saman historiallisen muutoksen jatkumoa.

Keskeinen voimalähde naiskansalaisuuden murrosprosessissa oli raittiusliike, jota Sulkunen luonnehtii vuosisadan vaihteen vahvimmaxi naisjärjestöksi (Sulkunen 1989, 157.) Raittiusliike organisoitui luokkajakoon perustuvaksi hierarkkiseksi sisarusrintamaksi, jossa keskiluokkaa edustavat naiset tarjosivat avioliiton ja kodin mallia sekä elämäntapojen moraalista ryhtiä työväenluokan naisille (Sulkunen 1989, 164-167.) Samantyyppistä liikettä edusti myös esimerkiksi Martta-järjestö, jossa sivistyneistön naiset pyrkivät valistamaan työväenluokan naisia kotitalouden oikeista käytännöistä, ja samalla kasvattamaan juuri äänioikeuden saaneita kaikkien kansanluokkien naisia kypsään kansalaisuuteen (Ollila 1994). Pian vuosisadan vaihteen jälkeen työläiset vetäytyivät raittiusliikkeestä ja liikkeen kantaviksi voimiksi nousivat keskiluokan naiset, joista tuli ideologisen suunnanmuutoksen kärkijoukko (Sulkunen & Alapuro 1989, 142). Sivistyneistönaisten aktiivisuus perustui ajatukseen, että naisilla oli tehtävänsä kansakunnan rakentamisessa (Ollilla 1994, 58). Ideologian mukainen, raittiusliikkeessä aktiivisesti propagoitu uusi emansipatorinen nainen näyttäytyi ratkaisuja tekevänä, tahtovana ja toimivana naisena, jonka puhdas ja siveellinen perusluonto tiivistyi äidillisyyteen, uhrautuvaisuuteen ja toimeliaisuuteen. Naisen ominaispiirteet hahmottuivat raittiin, ahkeran ja säästäväisen miehen vastinparina, ja näistä kuvista yhdessä nousi uuden, demokraattiseen yhteiskuntaan tähtäävän kansalaisen esikuva (Sulkunen 1989, 157-158.)

4.4. Ydinperhe tosinaisen valtakunnaksi

Sivistyneistönaisten äitiys oli myös käytännöllistä sivistysvalistusta. Muiden yhteiskuntaluokkien naisten tietoisuuteen levitettiin oppia lastenhoidosta ja kasvatuksesta, hygienian vaalimisesta ja moraalisisista elämäntavoista. Kysessä ei ollut vain keskiluokan naisten oman identiteetin jäsentäminen vaan uuden naiskuvan opettaminen alempien yhteiskuntaryhmien naisille (Sulkunen 1989, 158.) Opin mukaisesti siveellisen, puhtaan ja puuhakkaan naisen tehtäviä oli kodinhoito ja perheen huoltotehtävät. Naisen oli kyettävä pitämään koti siistinä ja viihtyisänä, ravitsemaan perhe terveellisesti ja taloudellisesti, ja huolehtia uuden hygienian vaatimusten täyttymisestä. Vaimolla oli vastuu perheenisän työkyvyn säilymisestä, ja vaimon vastuulla oli luoda ja ylläpitää kodissa tasapainoista ja läheistä tunneilmastoa. Näin isäkin pysyi raittiuden tiellä. Naisen suuri kutsumus oli lasten kasvatusta, joka raittiusliikkeen julkaisuissa kiteytyi kahteen pääteemaan: lapsen itsehillintään opettamiseen ja ehdottomaan kuuliaisuuteen. Vaikka vasta molempien vanhempien tarjoama hyvä esimerkki ja sen myötä onnellinen koti antoi takeet kasvatustyön onnistumiselle, päävastuu säilytti äidin harteille: "Millaisia ovat äidit, sellaisia ovat lapset ja sellainen on - tulevaisuus" (Sulkunen 1989, 160-161.) Tämä äidillinen naiskuva esitettiin niin ehdottoman ainoana ja oikeana, että naisen koko olemassaolon oikeus ja erityisesti hänen kyvykkyytensä kansalaisena esitettiin tämän äidillisen identiteetin omaksumisesta riippuvaiseksi (Sulkunen 1989, 161.)

"Äidillisten" ja "naisellisten" ominaispiirteiden kautta naiskansalaisuus erotettiin raittiusliikkeen näkemyksessä olemukseltaan jyrkästi mieskansalaisuudesta. Kyseinen kaksijakoinen kansalaisuus sai tukea eri tahoilta, esimerkiksi porvarillisilta edistysliikkeiltä ja emansipatorisilta naisasianaisilta. Sulkusen mukaan kyseiset käsitykset "tosi naisen" identiteetistä sitoivat yhteen naisasialiikkeen eri edustajien vaatimuksia kodin ja perheen suojelemisesta, äidillisten ominaisuuksien nostamisesta niille kuuluvaan arvoon ja naisten yhteiskunnallisen tehtäväkentän rajaamisesta feminiiniseen elämänpiiriin. Uuden naisidentiteetin avainkäsitteeksi nousi näin emansipatorinen äidillisuus: "todelliseen" luontoon kuuluva sosiaalinen ja eettinen ominaisuus, naisen "luontainen" kyky hoivata, kasvattaa, ymmärtää aktiivisesti toimien. Tosinaisellisuuden yhteiskunnalliseksi linnakkeeksi alettiin pystyttää sosiaalista ja toimenkuvaltaa aktiivista, biologian ylittävää äitiysinstituutiota. Vanha "biologinen äitiys" leimattiin luontoon mukautuvaksi,

saamattomaksi ja kasvatustyössä kyvyttömäksi. Naisemansipaattorit pitivät naisen vapautumisen tunnuksena naisen vaikutuspiirin rajaamista kotiin ja feminiiniseen elämänpiiriin. Kotia ei enää ymmärretty laajaksi ja väljärajaiseksi yhteiskunnan perustuotantoyksiköksi vaan koti alkoi merkitykseltään rajautua isän, äidin ja lasten muodostaman yhteisön, ydinperheen turvapaikaksi. Tämä uusi privaatti koti määriteltiin naisten valtakunnaksi ja siten koko vuosisadan vaihteen naisemansipaation tärkeimmäksi kasvualustaksi. (Sulkunen 1989, 162-164.)

Ritva Nätkin arvioi, että nimenomaan suomalaisen yhteiskunnan agraarius muovasi naisliikettä äitys- ja emännyspainotteiseksi ja (yhteisöllinen) maternalistinen suuntaus kehittyi tästä syystä individualistista suuntausta voimakkaammaksi (Nätkin 1997, 23.) Sulkunen on luettavissa niin, että kun maaseudulla vallinnut sukupuolten suhteellinen ykseys rikkoutui kodin hengetär -äitiysideaalin ponnahtaessa valtaideaaliksi, samalla rikkoutui myös jotain yhteisöllistä. Ympäröivästä yhteisöstä eriytyneen, idealisoidun ydinperheen ja normaaliäitiyden juuri on silloin jäljitettävissä tähän murrokseen. Toisaalta Nätkiniä (1997) mukaellen on ajateltavissa, että äidillisuus ja työteliäs emännys olivat jo ennen kyseistä sukupuolten maailmojen erkaantumista ja perheideaalin murrosta olemassa olevia maalaisen elämäntavan elementtejä, jotka murroksessa ja aktivoitumisessa välittyivät osaksi suomalaista naisliikettä ja äidin ideaalikuva. Vaikka valistusajattelijat ja keskiluokkaiset raittius- ja naisemansipaattorit tietoisesti tuottivat uutta aktiivista, keskiluokkaista, ydinperheäiti-ideaalia ja propagoivat sitä, agraarisen yhteiskunnan perintö, alkava kaupungistuminen ja palkkatyöläistyminen tarjosi kasvualustan vahvan, työteliään ja äidillisen naisen mallille, joka myöhemmin jatkuu kuvana jaksavasta palkkatyöäidistä.

Minulle syntyi haastattelemistani sijaisäideistä se mielikuva, että he olivat sijaisäidin roolissaan varsin vastuullisia, aikaansaavia, itsenäisiä naisia - ihannoidun aktiivisen ja vahvan äidin piirteitä noudatellen. Vaikka naiset viittasivatkin sijaisvanhemmuuteen puolisoiden yhteisenä tehtävänä, minulle jäi vaikutelma että kuitenkin naiset olivat päävastuussa perheen sijaisvanhemmuusprojektista. Melko paljon oli sen varassa mitä äiti jaksaa. Naiset olivat ottaneet vastuulle hoivaamis- ja kasvatustehtävän, jonka he vaikeuksista välittämättä halusivat saada valmiiksi - kasvattaa lapsen mahdollisimman terveeksi, tasapainoiseksi ja itsenäiseksi aikuiseksi. Naiset olivat kokeneet valintansa vuoksi vaikeuksia, joilta olisivat muuten ehkä

säästyneet. Sijaisäidit olivat saaneet osakseen kohtuuttomalta tuntuvaan arvostelua ja käyneet läpi kipeitä riitoja lapsen tai omien sukulaistensa kanssa; kokeneet surua, vihaa ja voimattomuutta seuratessaan sitä mitä vahinkoa aikaisemmat kokemukset olivat lapsessa saaneet aikaan. He olivat kuitenkin pyrkineet kääntämään vaikeudet voimanlähteeksi, oppimaan niistä, ja kertoivat nyt kokemuksistaan parhain päin, tulevaisuuteen luottaen.

5. Äitiys kulttuurisena konstruktiona

Äitiyttä on yritetty pelkistää naisen biologiaan perustuvaksi, luonnolliseksi kokemukseksi. Äitiys on kuitenkin myös kulttuurinen rakenne, jota historialliset ja ideologiset muutokset ovat muovanneet.

5.1. Äitiys kokemuksena ja instituutiona

Adrienne Rich (1977) tekee erottelun äitiyden kahden määritelmän välillä: äitiys kokemuksena ja äitiys instituutiona. Äitiys kokemuksena on yksilöllinen ja voi merkitä naiselle hyvin erilaisia, sekä positiivisia että negatiivisia asioita.

Äitiyden instituutio ei ole identtinen raskaana olemisen ja lapsista huolehtimisen kanssa, vaan se on valtarakenne. Richin (1977) mukaan äitiyden instituutio on olemukseltaan naisiin kohdistuvaan vallan (väärin)käyttöä, jossa hyödynnetään naisten kykyä synnyttämiseen ja hoivaamiseen. Instituution tarkoituksena on taata, että naisissa oleva äitiyden potentiaali ja samalla kaikki naiset pysyvät patriarkaalisesta kontrollin alaisena ja paikoillaan. Patriarkaatti tarkoittaa miesten välisten hierarkkisten suhteiden verkostoa ja verkostossa vallitsevaa miestenkeskeistä solidaarisuutta (Hartman 1981, 14-15). Toisaalta patriarkaalisuus voidaan nähdä läpi länsimaisen kulttuurin tunkevana monoliittisena ja osin piilorakenteisena maskuliinisuuden suosimisena. Äitiysinstituution ja patriarkaalisesta vallan avulla naiset on pidätetty vaikuttamasta omaan oman elämänsä asioihin, ja samalla on luotu kuilu yksityisen ja julkisen elämänpiirin välille (Rich 1977, 13.)

Äitiyden instituutio odottaa naiselta enemmän "äidinvaistoa" kuin älykkyyttä, paremminkin uhrautuvaisuutta kuin itsensä toteuttamista, suhteita toisiin pikemminkin kuin itsen rakentamista. Äitiys on pyhää niin kauan kuin

jälkikasvu kantaa isänsä nimeä ja isä puolestaan kontrolloi äitiä. Instituution puitteissa äitiys on naisen pyhä lähetystehtävä. Naiseus määritellään validiksi vain ja ainoastaan äitiyden kautta. Patriarkaatti odottaa naisten ottavan kivun ja uhrautuvaisuuden taakan itsestäänselvyyksinä, joilla turvataan ihmiskunnan olemassaolo. Tematisoinnillaan Rich ei halua mitätöidä naisen oikeutta äitiyteen ja äitiyden iloa - äitiyden kokemuksista voi löytää voimaa ja viisautta. Rich painottaa naisten vapautta ja määräysvaltaa oman elämänsä ja ruumiinsa valintoihin. Itsestäänselvyyksien kyseenalaistaminen ja naisten valaistuminen asiassa murentaa alistavan valtarakennelman perustan. (Rich 1977, 42.)

5.2. Biologisesta äitimyytistä

Länsimaisessa kulttuurissa vallitseva naiseuden ja äitiyden biologinen määritelmä pitää totena kaavaa, että aikuinen nainen on yhtä kuin synnyttänyt nainen, äiti. Naisen henkinen kypsyys katsotaan olevan saumattomasti yhteydessä hänen biologiseen kykyynsä lisääntyä ja hoivata jälkikasvua. Jos epäonnistut äitiydessä, epäonnistut naiseudessa. Tällainen naiseuden määritelmä kohtelee kaltoin kaikkia naisia, ei vain äitejä (Wegar 1997, 78.) Kuvio on käännettävissä myös toisin päin: äitiydessään onnistunut nainen on lunastanut asemansa paitsi naisena, myös täysivaltaisena aikuisena ja kansalaisena.

Myös Ann Oakley (1974) näkee äitiyden kulttuurisena rakenteena, joka usein on naisia ja heidän elämänsä mielekkyyttä ajatellen epämielinen. Vaikka Oakleyn teos on julkaistu liki 30 vuotta sitten, sen loogiset ja terävät väitteet kykenevät edelleen kiteyttämään piirteitä äitiyden kulttuurisesta konstruktiosta. Länsimaisessa kulttuurissa äitiydestä on muodostunut naisten pääammatti, jonka vanhemmat ja muut lapsen kasvatukseen osallistuvat opettavat tyttölapselle. Naisten työhön perustuva hoivainstituutio uusinnetaan jo varhain alkavan sosialisoinnin kautta. Sosialisointiprosessissa myyttinen oppi äitiydestä kaikkien naisten päätehtävänä tulee todeksi (Oakley 1974, 190.) Oakleyn mukaan psykoanalyttisesta traditiosta kumpuavan väitteen "Naisten tulee olla äitejä, naiset haluavat olla äitejä" juuret ovat patriarkaalisessa kulttuurissa, joka kieltää naiselta persoonallisuuden. Väitteen tarkoitus on pitää naiset paikoillaan uskottelemalla, että äitiyden halu on luonnostaan muodostuva ja itsestään toteutuva (Oakley 1974, 189.)

Freudilainen teoria on pseudotieteellisin argumentein tukenut naisen äitiroolin keskeisyyttä. Freudilaisessa traditiossa feminiinisen sukupuoliroolin tärkein osatekijä on äitiys. Nainen nähdään munasolujen kantajana ja maternaalisten voimien haltijana (Oakley 1974, 187). Oakleyn mukaan äitiyden myytti on naisten syrjimisen merkittävin lähde, ja samalla naiseutta koskevista myyteistä vähiten kyseenalaistettu. Naisen asema perheessä ja yhteiskunnassa perustuu äitiyteen (Oakley 1974, 186.)

Biologinen äitimyytti on rakentunut kolmen popularisoituneen olettamuksen varaan. Ensimmäisen olettamuksen mukaan kaikki lapset tarvitsevat (biologisia) äitejään. Toisen olettamuksen mukaan kaikki äidit tarvitsevat (biologisia) lapsiaan. Kolmannen olettamuksen mukaan kaikki naiset haluavat pohjimmiltaan olla äitejä, koska äitiys on naisen elämän suurin saavutus. Myytin mukaan äidin läsnäolon evääminen lapselta, lapsen evääminen äidiltä, ja äitiyden kieltäminen naisilta vahingoittavat kaikki lapsen, äidin tai naisen henkistä terveyttä. Popularisoitunut myytti on elinvoimainen, koska se ylläpitää traditionaalisia käyttäytymisen muotoja. Siksi myytti on yhdellä tasolla totta: länsimaisessa yhteiskunnassa lapset tarvitsevat biologisia äitejään, äidit biologisia lapsiaan, ja naisilla on haluja joita vain äidiksi tuleminen tyyntyy (Oakley 1974, 186-187.)

Biologisen äitimyytin painolasti heijastuu esimerkiksi adoptioäitien kokemuksissa siitä, kuinka heitä loukkaa adoptioäidin toisarvoinen asema. Rärkeimmissä arvioissa biologisen siteen puuttumista on pidetty pääsyyinä kaikkiin adoptioerheiden ongelmiin, ja samalla adoptioäitiä yksin ongelmista vastuullisena (Wegar 1997, 83.) Naisen kyky rakastaa lapsia on joissain näkemyksissä suoraan sidottu siihen, onko nainen synnyttänyt. 1940-luvun amerikkalaisessa kliinisessä adoptiokirjallisuudessa biologisen lapsettomuuden psykologisten seurausten nähtiin heikentävän adoptioäidin kykyä rakastaa adoptiolasta täyden äidillisesti, ja vaikuttavan kielteisesti lapsen psyykkiseen kehitykseen. 1960-luvulla osa amerikkalaisista psykiatreista esitti, että adoptioäitien "tiedostamaton antipatia" vanhemmuutta kohtaan aiheutti adoptiolasten häiriintymistä (Wegar 1997, 82.) Voi olla samantyyppisen sijaisäitejä kontrolloivan asiantuntijatradiation heijastumaa, että haastattelemani sijaisäidit näyttivät tarkkaan pohtineen tunnemaailmaansa - sitä mitä he tuntevat lasta kohtaan tai mitä heidän pitäisi tuntea, sitä mitä he tuntevat lapsen biologisia vanhempia kohtaan tai mitä heidän pitäisi tuntea.

Biologisen suhteen - raskausajan, synnyttämisen ja imettämisen - puuttumisen vuoksi sijaisäidin on arvioitu voivan kokea vanhemmuutensa puuttelliseksi, ja hänen on arvioitu voivan kokea syyllisyyttä siitä, että "on ryöstänyt" lapsen tämän synnyinvanhemmilta (Valkonen 1995.) Kiintymisen dilemmaa onkin pidetty sijaisvanhemmuuden ja -äitiyden ongelmakohtana. Havaitsin, että sijaisäideille kiintymisen - menettämisen dilemman työstäminen on tärkeää. Sijaisäidit pitivät tärkeänä uskaltaa syvästi kiintyä lapseen, jotta voisivat hoivata lasta hyvin ja kokonaisvaltaisesti. Kiintymys on tärkeää tuoda esille myös perheen ulkopuolisissa yhteyksissä, jotta sijaisäiti ja sijaisperhe voisi vapautua ulkopuolisten silmissä kiintymyksen puutetta koskevista epäilyistä. Sijaisäitien halukkuus tuoda esille erilaisia perheen yhteenkuuluvaisuuden tunnusmerkkejä voi juontua tästä asetelmasta. Tuntuu hyvältä, että vieraatkin kuulevat kuinka lapsi puhuttelee sijaisvanhempiaan äidiksi ja isäksi tai haluaa käyttää perheen sukunimeä. Perheen yhteenkuuluvaisuuden ilmentymät merkitsevät sijaisäidille äitiyden tehtävässä onnistumista.

Samalla sijaisäidin on kuitenkin kyettävä hillitsemään omia mustasukkaisuuden ja menettämisen pelon tunteita, jottei niistä aiheutuisi itselle ja lapselle vahinkoa. Muissa tutkimuksissa on todettu, että sijaisvanhempi voi myös kokea ettei lapseen saa kiintyä liikaa, koska lapsella kuitenkin on oikea äiti ja isä, ja siksi pidättelee vanhempana olemistaan. Jurvanen ym. (1991) totesivat, että sijaisvanhemmilla esiintyi epärealistisia odotuksia kiintymyssuhteen syntymisestä, vaikka suurimmalla osalla kiintymyssuhde muodostuikin verrattain helposti. Toiset sijaisvanhemmat kokivat syyllisyyttä siitä etteivät rakastaneet lasta riittävästi: rakkautta verrattiin suhteessa omiin tai muihin perheen lapsiin, toiset taas kokivat syyllisyyttä liikaa rakastamisesta, jolloin esimerkiksi yhteistyö biologisten vanhempien kanssa saattoi tuntua vaikealta (Jurvanen ym. 1991, 185.) On arvioitu, että sijaisvanhempien tiedostamattomat tunteet voivat vaikuttaa niin, ettei sijaisvanhempien ja sijaislapsen suhde kehity yhtä läheiseksi kuin biologisen vanhemman ja lapsen suhde (Valkonen 1995, 78). Haastattelujeni perusteella voisin kuvitella tämän olevan yksi sijaisäidin peloista ja häpeän aiheista: että sijaisäitiä syytettäisiin siitä ettei rakasta sijaislastaan yhtä syvästi kuin synnyinlastaan, ja on siksi epäkelpo sijaisäidiksi. Tässä suhteessa kaikki naiset ja äidit ovat kohtuuttomassa asemassa, kaikkiin naisiin ja äiteihin kohdistuu kohtuuttomia odotuksia, joita kuitenkin kulttuurisesti pidetään

normaalin hyvän äityden piirteinä. Hyvän äidin myyttiin sisältyy esimerkiksi oletus äidinrakkauden loppumattomuudesta ja varauksettomuudesta: hyvä äiti jaksaa rakastaa lastaan missä olosuhteissa tahansa. Kyseisen myytin kulttuurisesti vahvan vaikutuksen seurauksena syytös tai epäily rakkauden puutteesta lasta kohtaan on naiselle erityisen raskas. Myytin mukainen näkemys äidinrakkaudesta ei ota huomioon erilaisia tilanteita eikä sitä, että äidit ovat ennen kaikkea ihmisiä. Populaari sanonta "Jumala ei voi olla läsnä kaikkialla - siksi hän loi äidin" kuvaa hyvin myyttistä suhtautumista äidin ja äidinrakkauden kaikkivoipaisuuteen.

Oakley kiistää synnyttämiseen ja lapsenhoitoon sisäisesti pakottavan, biologiaan ja vietteihin perustuvan äidinvaiston olemassaolon (Oakley 1974, 199.) Äidinvaisto on biologiseen äitimyyttiin kiinteästi liittyvä, popularisoitunut käsite, joka sisältää oletuksen, että kaikilla naisilla on tämä "vaisto", ja varsinkin kaikilla äideillä täytyy olla se. Äidinvaiston torjumisesta, esimerkiksi lapsen synnyttämisestä ja hänen luovuttamisesta toisen hoivaan katsotaan seuraavan korvaamatonta vahinkoa sekä naiselle että lapselle. Biologisen äidin antaman hoiva esitetään välttämättömänä naisen itsensä ja vastasyntyneen tarpeiden kannalta (Oakley 1974, 199.)

Sitkeä myytti verisiteiden ensisijaisuudesta on purettavissa. Äidin ja lapsen välinen suhde ei perustu yksin biologiaan vaan tunnesiteeseen ja yhteisiin kokemuksiin. Biologisesti ohjautuneita mekanismeja on läsnä äidin ja lapsen suhteessa esimerkiksi synnytyksen jälkeisten hormonaalisten muutosten tai lapsen imemisrefleksin muodossa. Biologiset mekanismit eivät kuitenkaan määrää suhdetta. Äityden sosiaaliset käytännöt perustuvat yhteisössä saatuun tietoon ja kokemuksiin, opetteluun ja oppimiseen. Myyttisten äidinvaistouskomusten painamana uusi äiti voi kokea ahdistusta siitä, ettei hän ollut "hyvä synnyttäjä", ettei "äidivaisto" herääkään heti synnytyksen jälkeen, eikä imettäminen onnistu kuin "luonnostaan". Äitiminä on kuitenkin opeteltava. Keskeistä äidinhoivan oppimisessa on, että hoivaaja itse on saanut olla hoivattavana. Hyvää hoivaa saanut toivoo ja saa itselleen kykyjä toistaa hyvän hoivan kokemusta (Oakley 1974, 200-202.) Vaikka äidinvaisto on myytti, äidillisyyden mentaliteettina ei ole mystillistä laatua. Äidillisyyden keskeisin piiri on kyky ilmaista rakkautta. Oakley siteeraa Michael Rutteria (1972) todetessaan, että lämpö on tärkeä elementti kaikissa läheisissä

suhteissa, se ei ole vain äitiyden ulottuvuus. Lämpö ja rakkaus voivat toteutua missä tahansa ihmissuhteessa, ja kuka tahansa joka lapsesta välittää voi osoittaa hänelle lämpöä ja rakkautta. (Oakley 1974, 203 -204.)

Biologisen äitimyytin kolmannen uskomuksen mukaan lapsi tarvitsee biologista äitiään enemmän kuin ketään muuta hoivaajaa. Uskomuksen mukaan äidin ja lapsen suhteen täytyy lapsen tarpeiden mukaisesti olla tiiviin kahdenkeskinen. Epämääräisesti määritellyn lapsen kahdenkeskisyyden tarpeen tyydyttämisen epäonnistumisen katsotaan johtavan häiriöihin lapsen henkisessä kehityksessä (Oakley 1974, 204).

Laitoksissa kasvaneita lapsia tutkittaessa lapsen kehittymistä edistäviksi tekijöiksi on todettu lapsen kohtelemisen ainutlaatuisena yksilönä, lapselle annettu mahdollisuus luoda läheinen ja luotettava suhde yhteen tai useampaan aikuiseen, lapsen mahdollisuus aloitteellisuuteen ja lapsen kokeman hoivan ja kurin johdonmukaisuus. Näitä tekijöitä voi pitää äidillisen käyttäytymisen peruspiirteinä riippumatta siitä, kuka tai ketkä ovat lapsen hoivaajia. Laitoksessa kasvaneiden lasten käytöshäiriöitä on selitetty biologisen äidinhoivan puutteena tai "normaalin äitisuhteen" katkeamisena, kunnes todettiin että laitosten ongelmien johtuvat esimerkiksi henkilökunnan vähyydestä, vaihtuvuudesta ja siitä, etteivät edellä mainittu äidillisyyden mentaliteetti ja sen mukainen lasten kohtelu ole laitoksissa toteutunut. Laitostuneen lapsen synroomassa ei siis ole kyse biologisen äidinhoivan puutteesta, vaan siitä, ettei kukaan aikuinen ole ollut lapselle läheinen ja luotettava kiintymyksen kohde. Kukaan ei ole hoivannut lasta pitkäjänteisesti ja osoittanut hänelle rakkautta, eikä lasta ole kohdeltu arvokkaana, ainutlaatuisena yksilönä (Oakley 1974, 204-207.)

5.3. Maternaalisesta ajattelusta

Sara Ruddick (1982) puhuu maternaalisesta ajattelusta äitiyden sosiaalisia käytäntöjä koskevana oppijärjestelmänä. Äidit toteuttavat maternaalisuuden käytäntöjä lasta ympäröivässä historiallisessa todellisuudessa. Käytännöt toteutuvat erilaisina erityyppisissä sosiaalisissa maailmoissa. Jokaisessa yhteisössä äidillä on käytössään oma maternaalisuuden oppijärjestelmä jolla hän määrittelee totuutta, onnistumista ja epäonnistumista, hyveitä ja heikkouksia ja asettaa asioita arvojärjestykseen. Maternaalinen ajattelu toimii

äidille ikäänkuin käytännön elämän tuloksellisuuden ja laadun arviointijärjestelmänä, jonka avulla äiti voi vastata vallitsevaan todellisuuteen (Ruddick 1982, 77.) Ruddick kuvailee länsimaisessa, keskiluokkaisessa, protestanttisessa, heteroseksuaalisessa ydinperheessä ilmenevää maternaalista ajattelua. Todellisuuden äideillä suhde äitiyden käytäntöihin on sama kuin uskovien suhde uskonnon käytäntöihin tai tutkijan suhde tieteen käytäntöihin. Tyyli, taito, johdonmukaisuus ja sitoutuneisuus maternaaliseen ajatteluun vaihtelee yksilöittäin (Ruddick 1982, 79.) Maternaalisella ajattelulla on yhtymäkohtia Ann Oakleyn (1974) mainitseman äidillisen mentaliteetin kanssa.

Maternaalisen ajattelun kolme elementtiä ovat lapsen suojeleminen, lapsen kasvun tukeminen, ja lapsen kasvattaminen yhteisön hyväksymäksi. Suojeleminen on ensijainen intressi, joka ilmenee usein jo raskausaikana. Sekä äiti itse että ympäristö pitävät äitiä vastuullisena lapsen hengissäsäilymisestä. Suojelutehtävän kannalta luonto on sekä äidin liittolainen että vihollinen. Esimerkiksi lapsen koetaan olevan "turvassa" äitinsä kohdussa. Toisaalta "lasten luonto"- heidän eläväisyytensä ja arvaamattomuutensa, alltiutensa joutua vaaroihin on uhka lapsen elossäsäilymiselle. Äitiyden yksi vaaranpaikka onkin antaa periksi pelokkuudelle ja ryhtyä ylisuojelevaksi (Ruddick 1982, 78-80.)

Ruddick puhuu lasta kannattelevasta asenteesta suojelemisen tapana. Se merkitsee hauraan suojaamista, ylläpitotehtävää, työskentelemistä lapsen maailman suojelemiseksi ja korjaamiseksi (Ruddick 1982, 80.) Maternaalista ajattelua sävyttää nöyryyden mentaliteetti - syvä tunne ja tietämys omista voimavaroista, omista rajoista ja omien tekojen viime kädessä ennakoimattomista lopputuloksista. Ruddickin tarkoittama nöyryys ei ole itsen aliarviomista tai voimattomuutta todellisuuden edessä, vaan Iris Murdochin (1971) sanoin kuin kuulemattomissa oleva ääni, epätsekästä todellisuuden kunnioittamista, ja yksi vaikeimmista hyveistä (Murdoch Ruddickin tulkitsemana 1982, 81). Positiivinen elämänasenne tukee äidin tehtävässä onnistumista. Maternaalinen positiivisuus merkitsee halua jatkaa, mennä eteenpäin, synnyttää ja toivottaa uusi elämä tervetulleeksi huolimatta olosuhteista. Vallitseva yhteiskunnassa nöyryys ja iloisuus on nähty alistetussa asemassa elävien ihmisten piirteenä (Ruddick 1982, 81.)

Sekä äiti itse että ympäristö pitävät äitiä vastuullisena lapsen kasvuprosessin häiriöistä (Ruddick 1982, 78). Äidin tehtävänä on tukea lapsen kasvamista vastaanottaa ja hyväksyä jatkuva muutos. Lasta kannattelevan ja rohkaisevan äidin pitää yhtä aikaa kyetä olemaan muuttuva äiti. Kasvava lapsi on kuin alati muuttuva rakennelma, jonka toiminnat ovat epäsäännölliset ja ennakoimattomat (Ruddick 1982, 82-83). Yhteisön äidille osoittama tehtävä on muokata lapsen kasvuprosessia niin, että muut voivat hyväksyä lapsen ja äiti itse voi arvostaa aikuista lastaan. Yhteisöllinen hyväksyttävyyttä määrittävä yleensä äidin edustaman sosiaalisen ryhmän arvojen mukaisesti. Äidit haluavat kasvattaa lapsistaan ihmisiä, joista voi olla itsekin ylpeä. Toisaalta äidillä on ainutkertainen mahdollisuus luoda uutta tai edistää omien arvojen toteutumista lapsen kautta (Ruddick 1982, 84.) Näin äitiyteen sisältyy myös yhteiskunnallisen muutoksen mahdollisuus.

Maternaalisen ajattelun vahvuus ja heikkous on pyrkimys kulttuurin jatkuvuuden säilyttämiseen: siirtää edellisen sukupolven arvot uudelle sukupolvelle. Kunnan kansalaisten kasvattamista on arvosteltu konformistiseksi ja epäaidoksi tavoitteeksi. Ulkokohtaisen hyväksyttävyyden tavoittelu voi koitua äidin ja lapsen vahingoksi, jos hyväksyttävyydellä pyritään vain yhteisön hyvään, eikä äidin tai lapsen omakohtaisesti mielekkääksi ja hyväksi kokemaan. Maternaalisen ajattelun konformistisuus ilmenee kahdella tavalla: valmiutena hyväksyä kyseenalaistamatta ne odotukset jotka yhteisö lapselle asettaa, ja sokeutena sille, mitä negatiivisia seurauksia kyseisillä yhteisön odotuksilla voi olla naisten ja lasten elämälle (Ruddick 1982, 84.) Maternaalista ajattelua voi arvostella yhteiskunnallisesti heikommassa asemassa olevien - naisten ja lasten -hengissäpysymisen strategiaksi, jossa taktiikkana on mukautua vallitseviin valtarakenteisiin yksilöllisten valintojen kustannuksella. Yleensä ottaen maternaalisen ajattelun teema tavoittaa mielestäni hyvin sellaisen hoivan mentaliteetin, jossa keskeistä on kiintymys, suojan antaminen ja kasvun tukeminen. Maternaalinen ajattelu ei ole sidottua biologiseen äitiyteen eikä sukupuoleen.

Maternaalisen ajattelun piirteet käyvät yhteen sijaisäitien tutkimuksissa esittämien arvostusten ja kasvatustavoitteiden kanssa. Jurvasen ym. haastattelemat sijaisvanhemmat näkivät kasvatustehtäväkseen "lapsen totuttamisen tavoille" eli kasvattamisen yhteiskunnan hyväksytyksi jäseneksi (Jurvanen 1991, 185). Pirjo Vihman (1998) haastattelemat sijaisvanhemmat kokivat tehtäväkseen "rakkaudella ja sydämellä tehtävän lapsen huollon ja

hoivan" (Vihma 1998, 58). Havaintoni sijaisäitien pyrkimyksistä lapsen eheyttämiseen ilmentävät maternaalista ajattelua. Sijaisäidit kokivat kasvatustehtäväkseen eheyttää lasta ja korjata aikaisempia vaurioita niin, että lapsesta tulisi terve ja itsenäinen aikuinen. Äidillinen eheyttäminen merkitsi suojelemista pahalta, luottamuksen synnyttämistä ja säilyttämistä, lapsen rohkaisemista omatoimisuuteen ja omiin ajatuksiin. Sijaisäitien nöyrän positiivinen asenne suhteessa tulevaisuuden odotuksiin sekä koettujen vaikeuksien kääntäminen voitoksi ilmensivät myös maternaalista ajattelua.

5.4. Maternalismin ja yhteiskunnallisen äitiyden välisestä yhteydestä

Maternalismin voi ymmärtää maternaalisesta mentaliteetista johtuvana toimintana. Ritva Nätkin (1997) määrittelee maternalismin puheeksi ja toiminnaksi eli diskurssiksi, joka ei edellytä ruumiillista äitiyttä - omia lapsia - eikä ole kirjoitettu naisen ruumiiseen. Maternalismi merkitsee hänen mukaansa yhtäältä poliittisia liikkeitä, joiden pyrkimyksenä on äitien, lasten ja perheiden hyvinvoinnin edistäminen, sekä toisaalta ajattelutapaa, jonka mukaan naiskysymys on lähes yhtä kuin äiti- ja lapsikysymys; naisten ja lasten etu samaistuu monella tasolla. Kyseinen diskurssi kytkeytyy instituutioihin ja uusiutuu niissä puheena (Nätkin 1997, 27-28, 238.) Maternalismin käsitettä Nätkin on kuvailut niin, että se on kuin äidin ja lapsen katkeamaton napanuora niin yksityisessä kuin julkisessa, ja selvästi individualismin vastainen positio. Kaikkien äitien ei tarvitse olla yhtä "maternalistisia", vaan äidit voivat kertoa elämästään myös individualistisesti (Nätkin 1995, 71-72.) Ymmärrän maternaalisuuden nimenomaan lapsista ja heidän hyvinvoinnistaan huolehtivana yhteisöllisenä äidillisenä mentaliteettina.

Yhteiskunnallisen äitiyden ja maternalismin käsitteet ovat lähellä toisiaan, mutteivat yhteneviä. Yhteiskunnallisen äitiyden ymmärrän luonteeltaan maternaalista ajattelua ja maternalismia julkisempana ja laaja-alaisempana. Yhteiskunnallinen äitiys voi kohdistua myös muihin kuin omiin lapsiin, tai lapsiin yleensäkin. Yhteiskunnallisen äitiyden voi nähdä myös pelkkänä naisten vapautumiseen tähdänneenä aikalaisdiskurssina, joka kesti vuosisadan vaihteesta toiseen maailmansotaan (Vuori 1999).

Vuosisadan vaihteen laajan, eri järjestöjen naistoimijoista koostuvan ja toimintansa monille yhteiskunnallisille alueille ulottavan keskiluokkaisen sisaruusrintaman pääsisältö tiivistyi siis koti- ja äidillisyyssideologiaan (Sulkunen 1989). Ensin kiteytyi äidin ideaali, hyvän äitiyden tunnusmerkitö. Äitiyden ihannoinnin aatteet suodattautuivat sisaruusrintaman toiminnan kautta yhteiskunnalliseksi äitiydeksi kutsutuksi liikehdinnäksi, joka sai osakseen laajaa yhteiskunnallista luottamusta. Yhteiskunnallisen äitiyden turvin sivistyneistön naiset ja naisliikkeet loivat itselleen yhteiskunnallista liikkumatilaa ja toimivaltaa. Äidillisuus suuntautui kodista ulospäin. Se ilmeni paitsi lapsista myös yhteiskunnan muista vähäosaisista huolehtimisena, ja sitä toteutettiin kaikilla hoivaa ja äidillistä otetta kaipaavilla yhteiskunnallisilla alueilla: politiikassa, hyväntekeväisyystyössä ja ammatillisessa toiminnassa pitämällä huolta vähäosaisista, köyhistä ja langenneista. (Nätkin 1997, Vuori 1999). Yhteiskunnalliselle äitiydelle oli ajallinen tilaus - se sopi ajan miesintellektuellien käsityksiin soveliaasta naisten yhteiskunnallisesta toiminnasta. Yhtenä yhteiskunnallisen äitiyden metaforan ansiona pidetään sen historiallista ja teoreettista voimaa irrottaa naiset perheoluennoista kansalaisiksi, toimijoiksi äitiyden nimissä mutta myös jonakin muuna kuin äiteinä, vaimoina tai emäntinä (Vuori 1999, 55.)

Yhteiskunnallisen äitiyden käsite on mielestäni edelleen käyttökelpoinen sijaishoivan ja sijaisäitiyden ulottuvuuksien tavoittamisessa. Ensiksikin yksityisellä hyväntekeväisyydellä ja lastensuojelulla on yhteisiä historiallisia juuria. Yhteiskunnallista äitiyttä on pidetty tärkeänä hyvinvointivaltion rakentamisessa, koska suuri osa hyvinvointivaltion palveluinstituutioista rakennettiin ensin yksityisen ja vapaaehtoistyön varassa, sitten valtion avulla (Rantalaiho 1994, 23.) Kasvatus- ja lastensuojelutyötä harjoittivat 1800-luvulla monet yksityiset hyväntekeväisyysjärjestöt. Säätyläispiirit kokivat köyhät ja turvattomat lapset hyväntekeväisyystyön tärkeimpänä kohteena. Lapsista oli sivistyneistön periaatteiden mukaan kasvatettava uusi yksilö, joka omin voimin kykenisi taistelemaan itselleen paikan vapaassa kansalaisyhteiskunnassa (Pulma 1987, 37.) 1800-luvun puolivälissä yhdistysaktiivit vierailivat perheissä tekemässä avustustyötä periaatteenaan se, että todellinen taistelu moraalista rappiota vastaan käydään kodeissa (Pulma 1987, 38). Laaja avustustyö vaati kuitenkin aikaa ja varoja, ja yhdistykset alkoivat keskittyä turvattomien lasten huoltoon ja opetukseen (Pulma 1987, 39). Esimerkiksi rouvasväen yhdistykset perustivat kouluja köyhille lapsille ja sijoittivat turvattomia lapsia säätyläiskoteihin ja elätehoitoon

maaseudulle (Pulma 1987, 38-39.) 1880-luvulla alkoi varsinainen yksityisen hyväntekeväisyyden kukoistuskauti, joka jatkui 1900-luvulle (Pulma 1987, 88.) Yksityinen toimeliaisuus keskittyi edelleen köyhien ja turvattomien lasten huoltoon, ja toiminta oli varsin laitoskeskeistä. Hyvien tulosten seurauksena myös kunnat alkoivat ottaa vastuuta lastenhuoltotyöstä, ensin taloudellisen tuen muodossa ja myöhemmin kuntien omaan hallintoon liitettynä (Pulma 1987, 87-95.)

Sijaisäitiyden yhteiskunnallinen ulottuvuus on havaittavissa sijaisäidiksi ryhtymisen altruistisissa motiiveissa: halu antaa lapselle koti jossa on tilaa (Vihma 1998), halu hoivata lapsia ja antaa lapselle koti, ja identifioituminen omaan lapsuuteen (Kähkönen 1991, 52). Sijaisäitiyden altruistiset motiivit - pyrkimys kasvattaa syrjäytymisuhan alla eläneestä lapsesta tasapainoinen aikuinen - on mahdollista nähdä pyrkimyksenä yhteisölliseen vastuunottoon. Toisaalta päätöstä tuskin tehdään täysin pyyteettömästi vaikka sijaisvanhemmaksi ryhdyttäisiinkin tarkan itsetutkiskelun jälkeen. Useimmiten on kyse myös jonkin oman tarpeen tyydyttämisestä (Markkanen 1993). Sijaisvanhemmuuden muiksi motiiveiksi on havaittu tavoite adoptoida lapsi myöhemmin (Vihma 1998), halu korvata jo kotoa lähteneet lapset tai kyvyttömyys saada omia lapsia (Kähkönen 1991).

Yhteiskunnallisen äitiyden ulottuvuus on havaittavissa lisäksi sijaisäitien järjestäytyneisyydessä ja valvutuneisuudessa koskien sijaisperheyden, sijaisäitiyden ja ns. lapsen edun kysymyksiä. Sijaisvanhempien ja perhehoitajien valtakunnallinen asiantuntija- ja etujärjestö on esimerkiksi Perhehoitoliitto, joka aktiivisesti seuraa sijaishoivaan liittyviä kysymyksiä ja käy niistä keskustelua kuusi kertaa vuodessa ilmestyvän Perhehoito -lehden artikkeleissa. Yhteisöllistä maternalistista mentaliteettia edustaa esimerkiksi Perhehoitoliiton julkilausuma tavoite, ettei yksikään sijoitus katkeaisi suunnittelemattomasti ja hoidettavaa vahingoittaen (Perhehoitoliitto ry:n esite 1999).

6. Sijaisäitiyden ammatillisesta ulottuvuudesta

Ahto & Mikkola (1999) toteavat, että sijaisvanhempana toimiminen on "sekä samanlaista että erilaista kuin yleensä vanhempana toimiminen" (Ahto & Mikkola 1999, 24). Sijaisäidiltä edellytetään siis toisaalta inhimillisyyttä, tavanomaisuutta. Toisaalta hänen odotetaan kykenevän vastaamaan lapsen erityisvaatimukseen eli toimimaan omassa elämässä kyseistä lasta koskevan hoivan asiantuntijana.

Vaatus sijaisäidin kyvystä ammatillisuuteen ilmaistu niin, että sijaisvanhempien on säilytettävä ammattimainen ote auttaessaan lasta yhteydenpidossa oman synnyinperheen kanssa, perheen vaikeuksien kohtamisessa ja kaikissa perheessä kasvamisen vaikeuksissa (Markkanen 1993, 35). Asiantuntijat korostavat, että sijaisvanhemmuuden tulisi aina olla tietoinen valinta, johon sitoudutaan pitkäjännitteisesti. Merkkejä ammatillisuuden vaatimuksesta antaa myös se, että sijaisvanhempia sitoo sama sosiaalihuoltolain 57. pykälän mukainen vaitiolovelvollisuus kuin kaikkia sosiaalitoimen piirissä työskenteleviäkin. Lapseen ja hänen taustansa liittyvät tiedot ovat luottamuksellisia (Ahto & Mikkola 1999, 16.)

Raija Julkunen (1991) näkee hoivan elämää ylläpitävänä (reproduktiivisena) työnä ja välittämisenä. Hoiva voidaan määritellä myös kolmiuloitteisesti pään, käden ja sydämen työnä (Rose 1983). Sosiologisen ja feministisen hoivan teorian pioneeri Kari Waernessin (1983, 1987) mukaan hoivatyö on huolenpitoa avuttomista (Julkunen 1991, 75). Hoiva on leimallisesti naisten työtä sekä yksityisessä että julkisessa. Työmarkkinat Suomessa ja muissa Pohjoismaissa ovat jakautuneet jyrkästi nais- ja miesvaltaisiin aloihin (Silius 1995, 49).

Hoivalla on normatiivinen rakenne. Lähtökohtana on, että vastuurationaalinen toimija arvioi oman toimintansa seuraukset muille ihmisille. Hoivatyön tekijä suuntautuu hoivattavansa hyvinvointiin ja hänen tarpeisiinsa. Hoiva on olemukseltaan mukautuvaa ja yksilöllistä: hoivaaja tunnistaa oikeat, tarpeelliset toimet samastamalla hoivattavan tilanteeseen. Hoivaan sisältyy sosiaaliseen ja moraaliseen siteeseen nojaava yksisuuntaisuus. Hoiva on persoonallista ja partikulaaria, ainutlaatuinen, toisen ainutkertaisuuden

tunnustava suhde (Waerness 1987 Julkusen 1991 siteeraamana, 76).
Hoivarationaliteetti edellyttää empatiaa, vaihtelevia menetelmiä ja yksilöllistä kohtelua (Silius 1995, 57).

Hoivan normatiivisen rakenteen vastakohtana on pidetty professionalismia. Hoiva olisi siis luonteeltaan anti-professionaalista (Julkunen 1991, 78). Perinteisesti professioina on pidetty juristin, papin tai lääkärin ammatteja (Henriksson 1998, 17). Professionaalista normatiivista rakennetta luonnehtii epäpersoonallisuus ja tunneneutraliteetti (Julkunen 1991, 77). Huolimatta omista tunteista professionaali antaa kaikille saman palvelun ja kohtelee kaikkia samojen kriteerien mukaisesti. Professionaalisen diskurssin mukaan professionaalinen työ on tavallisista ammateista poikkeava kutsumus, joka vaatii erityistä asiantuntemusta. Professionaalinen rationaliteetti vaatii teknistä pätevyyttä, yhteisesti sovittuja menetelmiä ja yhtenäistä kohtelua. Professionaalin odotetaan työskentelevän yhteiseksi hyväksi. Uraan sitoudutaan tiukemmin kuin tavalliseen työhön (Silius 1995, 57-58.)

Funktionalistiseen traditioon perustuvat professionaalisen rationaliteetin ja antiprofessionaalisen hoivan rationaliteetin vastinparilliset ulottuvuudet ovat esitettävissä mallimuuttujin:

- 1) neutraliteetti - tunneperäisyys, miten orientaatio sallii emotionaalista sitoutumista
- 2) erikoistuneisuus - kokonaisvaltaisuus, miten orientaatio ottaa huomioon tilanteen eri aspektit
- 3) minäsuuntautuneisuus - yhteisösuuntautuneisuus, määritteleekö orientaatio omaa intressiä vai yhteisön arvoja
- 4) erityisyys - yleispätevyys, miten orientaatiossa noudatetaan henkilöistä riippumattomia yleisiä standardeja
- 5) suoritusten arvostaminen - ominaisuuksien arvostaminen, arvioidanko henkilöitä heidän tekemisiinsä perustuen vai sen perusteella mitä he ovat (Julkunen 1991, 77.)

Ymmärrän professionaalisuuden ammatillisena asiantuntijuutena, joka koostuu muodollisesta koulutuksesta ja käytännön perehtyneisyydestä. En näe käytännön hoivaa ja professionaalisuutta toistensa vastakohtina. Sen sijaan katson oman alansa professionaaleiksi myös hoivan ammattilaiset - lastentarhanopettajat, sairaanhoitajat, vanhustenhoitajat. Arkielämässä hoiva ja professionaalisuus osin risteää ja yhtenee. Molemmissa normatiivisissa

struktuureissa asiakkaan/hoivattavan hyvinvointi asettuu professionaalin/hoivajan oman intressin edelle, ja kummassakin on vahva altruistinen ja moraalinen elementti (Julkunen 1991, 78.) Arjen ja käytännön tasolla normatiiviset rakenteet myös horjuvat. Läheisyyden ja etäisyyden, erityisyyden ja yhdenvertaisuuden, moraalisen (henkilökohtaisen) vastuun ja ammattiroolin ongelmalliset asetelmat ilmenevät kaikessa ihmistyössä (Julkunen 1991, 79).

Hoivaan opitaan usein naisverkostojen ja sukupolvien kautta välittyvän arkitiedon sekä kokemusten kautta (Julkunen 1991, 80). Ammatillinen itseymmärrys ja julkinen asema luodaan muodollisen koulutuksen kautta. Koulutuksessa tuotetaan muodolliset kvalifikaatiot, joilla saadaan virallinen pätevyys ammattiin. Koulutus tuottaa myös moraalisia kvalifikaatioita: ammattietiikkaa ja -kieltä, keskinäistä solidaarisuutta, ammattiylpeyttä ja yhteisiä perinteitä (Henriksson 1998, 22.) Sijaisäitiyden ammatillista asiantuntijuutta tuotetaan valmennuskoulutuksella, jonka tarkoitus on pätevöittää sijaisvanhemmaksi ryhtyvä sekä tiedollisesti ja muodollisesti. Vuonna 1992 voimaan tullut perhehoitajalaki edellyttää kunnilta kyseisen valmennuksen järjestämistä sijaisperheille (Pesäpuu r.y:n esite 2000). Koulutuksen päätyttyä perhe ja kouluttajat (sosiaalityöntekijä ja jo pätevöitynyt sijaisvanhempi) arvioivat perheen valmiudet sijaisvanhemmiksi. Pride-koulutus valmentaa sijaisvanhemmaksi aikovaa 1) suojelemiseen ja hoivaamiseen, 2) lapsen kehityksellisten tarpeiden ja viiveiden kohtaamiseen, 3) syntymäperhesiteiden tukemiseen, 4) elämän ajan kestävien ihmissuhteiden luomiseen ja 5) ammatilliseen tiimityöskentelyyn osallistumiseen. Koulutuksen tavoitteena on taata kaikille sijaiskotia tarvitseville lapsille mahdollisuus päästä hyvin valmentautuneeseen perheeseen, sekä ennaltaehkäistä sijoitusten purkautumista (Pesäpuu r.y:n esite 2000.)

Havaintoni tukevat sitä näkemystä, että sijaisäitydessä yhdistyy vaatimus kyetä antamaan henkilökohtaista hoivaa ja toisaalta vaatimus kyetä suuntautumaan tehtävään ammatillisesti, myös tiettyjä professionaalisuuden ihanteita noudatellen. Sijaisäidin odotetaan sitoutuvan tehtäväänsä vakavasti ja jopa vuosikymmenten aikajänteellä. Sijaisäitiyden kaksoishaaste on esimerkiksi se, että lapseen pitäisi sitoutua emotionaalisesti, mutta samalla pitäisi suhtautua järkevästi ja kiihottomasti mahdollisuuteen, että menettää lapsen: että lapsi palaa synnyinperheeseensä (ulottuvuus tunneperäisyys -

neutraliteetti). Sijaisvanhemmuuden ammatillinen, yleispätevä normisto on kirjoitettuna lakiin, ja työn eettinen ohjenuora on luettavissa sijaisvanhemmuuden opaskirjallisuudesta. Kaikkien sijaisvanhempien odotetaan noudattavan näitä yleislinjoja suhteessa kaikkiin sijaislapsiin ja heidän biologisiin vanhempiinsa. Toisaalta pitäisi ottaa huomioon jokaisen ainutlaatuisen lapsen ainutlaatuinen tilanne (ulottuvuus yleispätevyys - erityisyys). Sijaisäidin työ on varsin kokonaisvaltaista. Arkisen kotihoivan tuottamisen lisäksi pitäisi olla erikoistunut havaitsemaan esimerkiksi lapsen kehitykselliset viiveet ja mahdolliset erityistarpeet (ulottuvuus erikoistuneisuus - kokonaisvaltaisuus). Ammatillisuuden haasteesta kertoo myös se, että biologisten vanhempien kanssa työskennellessä tulisi arvioida sitä miten biologisen vanhemmat kussakin tilanteessa toimivat - esimerkiksi pitävätkö he lupauksen sovitusta tapaamisesta lapsen kanssa ja ovatko he tapaamisessa selvin päin. Epäammattillista on esimerkiksi lapsen leimaaminen vaikeaksi tai biologisten vanhempien leimaaminen päihdeongelmaksi, mielenterveysongelmaksi tai yhteistyökyvyttömiksi (ulottuvuus suoritusten arvioiminen - ominaisuuksien arvioiminen).

Hoivan etiikkaan kuuluu sitoutuminen hoivattavan hyvinvoinnin edistämiseen tunteista huolimatta. Hoivasuhteissa syntyy myös kielteisiä ja kuormittavia tunteita. Varsinkin tällöin tärkeäksi muodostuu moraalinen side, joka oikeuttaa toisen hoivan kohteeksi ja velvoittaa toisen antamaan huolenpitoa (Julkunen 1991, 79). Affektiivisen ja moraalisten suhteiden merkitys vaihtelee hoivasuhteesta toiseen. Moraalinen velvoite huolenpitoon voi säilyä, vaikka hoivaaja ei enää jaksaisikaan sietää hoivattavaansa (Julkunen 1991, 79). Sijaisäitien kohdalla tämä hoivan moraalinen velvoite on puettuna niin sanotun äidin lupauksen muotoon. Sijaisäidit kokivat huolenpidon lapsesta lupausenaan joka oli sitova. Lupaus merkitsi tarkoin harkittua vakaumusta olla lapselle äiti ja antaa lapselle koti aikuiseksi asti ja vielä sen jälkeenkin.

Tuula Melkas (1996) puhuu vastuuetiikasta eli huolenpidon etiikasta oikeusetiikan vastinparina. Oikeusetiikan perusta on julkisessa elämässä. Yhteisöllisistä, julkisista velvollisuuksista yksilö tai yhteisö vapautuu täyttäessään velvollisuutensa sovitun mukaisesti. Vastuuetiikan perusta taas on yksityiselämän tarpeissa. Se on pysyvää, jatkuvaa vastuunottoa, josta ei halutakaan vapautua yhteisöllistä velvollisuutta täyttämällä, vaan sitoudutaan kohteen säilymiseen ja hyvinvointiin. Yksityisissä ihmissuhteissa vastuuetiikka liittyy suhteen luottamuksellisuuteen, yksilön autonomiaa vaaliva

oikeusetiikka taas laajempaan sosiaaliseen piiriin, yhteisöllisyyteen. Vastuuetiikan sävyttämä suhde on henkilökohtainen, tunteiden välittämää tukea tarjoava suhde (Melkas 1996, 185.) Sijaisäitydessä oikeusetiikka ja huolenpidon tai hoivan etiikka yhdistyvät. Sijaisäiti täyttää oikeuseettisen velvoitteensa pitämällä lapsesta huolta sovitulla tavalla. Hoivan etiikkaa noudatellen sijaisäiti sitoutuu henkilökohtaisesti ja emotionaalisesti lapseen ja tämän hyvinvointiin.

Sukulaisuutta koossapitäviksi voimiksi on arvioitu myönteinen kiinnostus toisten hyvinvointiin sekä avun antaminen ja saaminen. Melkasin (1996) mukaan vastuuetiikka liittyy perhe- ja sukulaisuussuhteisiin vähintään yhtä suurella määrällä kuin ystäväyteen, vaikka sukulaisuusuhdetta onkin luonnehdittu enemmän velvollisuuksien ja oikeuksien ja normien avulla (Melkas 1996, 186.) Kiinnostus sukulaisten hyvinvointiin tuli mielestäni esiin sukulaissijaisäitien ilmaisemassa halussa säilyttää lapsen suhteet sukuun ja toisaalta sukulaissijaisäitien kokemassa huolesta sijoitetun lapsen biologisen vanhemman, siis oman sukulaisen hyvinvoinnista.

Lehtosen (1990) mukaan sukulaishoivan perinne on olemassa. Perheen kasvatus- ja tunnetehtäviä on usein hoidettu suvun eikä ainoastaan perheen puitteissa. Lapset ovat kasvaneet joko äidin tai isän puoleisessa suvussa esimerkiksi silloin kun puoliset ovat asuneet erillään (Lehtonen 1990, 38.) 1980-luvun tutkimuksessa (Strandén 1980) sijoitusten onnistumisesta tehtiin havainto, että ns. heikoista sijoituksista noin puolet olivat sukulaissijoituksia. Sukulaissijoitusten epäonnistumisen yhdeksi syyksi arvioitiin sitä, että sukulainen ryhtyy sijaisvanhemmaksi velvollisuudentunteen ajamana, ja omaehtoinen kiinnostus tehtävään ja lapseen on vähäisempää (Strandén 1980). Liki kaksikymmentä vuotta myöhemmin, omaa haastatteluaineistoa hankkiessani kuulin arvioita, että sosiaaliviranomaiset välttävät sukulaissijoituksia, koska ne ovat vaikeampia ja alttiimpia epäonnistumaan. Sukulaissijoitusten etuina on kuitenkin amerikkalaisissa tutkimuksissa pidetty sitä, että lapsi saa asua entuudestaan tuttujen ja luottamiensa ihmisten luona. Tutut ihmiset vähentävät lapsen kokemaa traumaa verrattuna siihen että hänet sijoitettaisiin täysin vieraaseen ympäristöön. Yhteys sukuun ja oman historian ja kulttuurin tuntemus voimistavat lapsen identiteettiä ja lisäävät itsearvostusta. Sukulaissijoitusten on myös arvioitu mahdollistavan yhteydet sisaruksiin ja voimistavan perheen ja suvun mahdollisuuksia tukea lasta (Burdnell Wilson & Stukes Chipunga 1996). Suomalaisessa tutkimuksessa

(Laurila 1999) sukulaisperheisiin sijoitettujen tyttöjen on todettu säästyneen identiteetin eheyden vaurioilta paremmin kuin vierassijoitusperheissä kasvaneiden tyttöjen (Laurila 1999, 177.) Haastattelemieni sukulaissijaperheiden naiset olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä ratkaisuuksiinsa ryhtyä sijaisäidiksi sukulaislapselle. Sukulaissijaisäidit pitivät tärkeänä sitä että lapsella oli yhteys paitsi vanhempiinsa, myös muuhun sukuun ja sen historiaan. Sukulaissijaisperheissä oli ollut sukulaisten kesken erimielisyyksiä lapsen hoidosta. Merkille pantavaa lienee se, että sukulaissijoitustapauksissa myös muut sukulaiset kuin lapsen synnyinvanhemmat olivat saattaneet puuttua lapsen hoitoon viemällä viestiä lapsen hoidosta biologiselle vanhemmalle, arvostelemalla sijaisvanhempia suoraan tai olemalla yhteydessä sosiaaliviranomaisiin. Vierassijoitustapauksissa muiden sukulaisten voimakas puuttuminen asioihin oli harvinaista. Yleensä sukulaisten erimielisyydet olivat ajoittuneet sijoituksen alkuvaiheeseen, ja tasoittuneet ajan myötä. Suvun yhteisesti kokema huoli sukulaissijoitusten piirteenä ilmentää mielestäni yhteisöllistä asennoitumista, josta parhaimmillaan voi olla tukea lapselle ja lapsen hoivaajille. Kolikon käänttöpuolena on se, jos yhteinen huoli muuntuu keskinäiseksi kiistelyksi, josta kaikki osapuolet kärsivät.

Rahallinen korvaus on nähtävissä yhdeksi ammatillisen työn tunnusmerkiksi. Sijaisvanhemman hoitopalkkion suuruus riippuu perhehoitoon käytettävästä ajasta sekä lapsen hoidon vaativuudesta. Palkkio on suurempi jos sijaisvanhempainen hoitaa lasta kotona ja suurempi jos hän on päivisin työssä kodin ulkopuolella. Palkkio on veronalaista tuloa ja siitä kertyy eläkettä. Lisäksi sijaisvanhemmalle maksetaan kulukorvausta lapsen hoidosta ja ylläpidosta aiheutuvista kustannuksista (Ahto & Mikkola 1999, 31.) Sijaisvanhempana toimimisesta saatava rahallinen korvaus oli puhuttanut haastattelemiani sijaisäitejä. Sijaisäidit olivat kokeneet loukkaavina epäilykset rahastamisesta sijoitettujen lasten kustannuksella. Jurvasen ym. (1991) haastattelemat sijaisvanhemmat kokivat, ettei ympäristö suhtautunut heihin luontevasti, vaan heitä joko ihannoitiin tai sitten epäiltiin toimivan palkkion vuoksi (Jurvanen 1991, 175). Sijaisäitiys rakentui kuulemissani kertomuksissa kutsumukselliseksi työksi, jota ei tehty rahapalkan vaan henkilökohtaisen merkityksen vuoksi.

7. Lastensuojelun perhekeskeisyydestä

Rakentaessani opinnäytetyölleni teoreettista näkökulmaa tutustuin lastensuojelun ja sijaishuollon lakiteksteihin, koulutuskirjallisuuteen ja laatukäsikirjoihin sekä lastensuojelua koskevaan tutkimuskirjallisuuteen. Tuolloin tein teoreettisen näkökulman muodostumisen kannalta kaksi tärkeää havaintoa. Havaitsin sijaisvanhemmuuden virallista puhetta edustavissa teksteissä ihannoivan esityksen "tavallisesta perheydestä". Näin myös eräissä sijaisperheyttä ja sijaisvanhemmuutta koskevissa tutkimuksissa piirteitä ydinperhemallin esittämisestä normaalina ja tavoiteltavana. Koin asetelman nousevan esiin niin voimakkaasti, etten voinut jättää sitä huomiotta opinnäytetyössäni. Sain sijaisvanhemmuutta normittavaa virallista puhetta kriittisesti tarkastelevalle otteelleni tukea ja pontta tutkimuksista, joissa perhekeskeisyyden on havaittu olevan varsin yleinen lastensuojelun työskentelytapa (Forsberg 1994, Kajava 1997, Virtanen 1995). Mielestäni on perusteltua väittää, että perhekeskeisyys ja ydinperheideologia kietoutuvat sijaisperheyden virallisessa puheessa yhteen.

Tässä luvussa valotan ensin näkemystä sosiaalityön ja lastensuojelutyön perhekeskeisestä perustasta. Sitten luon esimerkkitekstien avulla katsauksen perhekeskeisyyttä ja ydinperheideologiaa ilmentävään sijaisvanhemmuuden viralliseen puheeseen ja samalla sijaisäitiyden normitodellisuuteen. Esittelen lastensuojelun lainsäädännön, opaskirjallisuuden ja yhden perhesijoitusten pysyvyyttä koskevan tutkimuksen kautta sijaisperheisiin ja sijaisäiteihin kohdistuvia vaatimuksia. Kyseisten tekstien kautta voi hahmottaa sitä kenttää, jolla sijaisäidit arkielämässään toimivat. Tekstit luovat konkreettisen näkymän niihin normatiivisiin odotuksiin ja rajoituksiin, joita sijaisäiteihin kohdistuu. Tekstit määrittelevät osaltaan hyvää sijaisäitiyttä.

7.1. Sosiaalityön äitikeskeisistä käytännöistä

Lasten ja perheiden elämäntilanteiden tulkinnat ovat kulttuurisia ja usein sidoksissa keskiluokkaiseen elämänideaaleihin ja perinteisiin nais- ja mieskäsityksiin (Törrönen 1994, 139). Lastensuojelu on toimintatavoiltaan perhekeskeistä, ja ydinperhe on sen vahva perheideaali. Perhekeskeisyys ilmenee toisaalta sosiaalityön perhekeskeisenä työskentely- ja ajattelutapana: lapsi näkyy kohteena ja osana perhettä, jonka pahoinvointi heijastuu lapseen

(Törrönen 1994, 139). Ydinperheideaali heijastuu sijaisperheiden valintaan. Sijaisperheinä suositaan ehjiä ydinperheitä, koska katsotaan että ne tarjoavat lapselle vakaimman ja normaalin kasvu ympäristön.

Sijaisvanhempien mielikuva hyvästä sijaisvanhemmuudesta syntyy osin viranomaisten näkemysten pohjalta (Jurvanen ym. 1991, 189). Perhekeskeisyys on Kajavan (1997) ja Virtasen (1995) mukaan omaksuttu lastensuojelun työskentelytavaksi varsin laajasti. Kehitykseen kohti sosiaalityön perhekeskeisyyttä on arvioitu vaikuttaneen esimerkiksi Sosiaalihuollon periaatekomitea mietinnön (1971) kannanotto, jossa on todettu perhekeskeisyyden edellyttävän perhekokonaisuuksien säilymisen edistämistä ja alaikäisten kehitykselle haitallisten perheiden hajoamisen estämistä. Perhekeskeisyys näkyy sosiaalityössä retorisenä seremoniana (Virtanen 1995.) Työtapa tarkoittaa käytännössä yleensä vanhempikeskeisyyttä ja lastensuojelulapsen äidin kohtaamista. Saman suuntaisia havaintoja ovat tehneet sosiaalityön asiakastilanteita tarkastelleet tutkijat (esimerkiksi Forsberg 1994). Perhekeskeisen ajattelun ja käytännön on havaittu olevan ennakoitua vahvemmin mukana asiakastilanteissa. Asiakas määrittäyty perheen kautta riippumatta siitä, onko hänellä perhettä vai ei (Forsberg 1994, 127). Sosiaalityöntekijöiden toiminnan pohjavireeksi on Forsbergin mukaan hahmotettavissa ydinperheideaalin kaltainen ymmärrys perheestä (Forsberg 1994, 130).

Vaikka sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijakäytännöt ja niiden perhekeskeisyyden periaatteet ja ohjeistot ovat julkilausutusti sukupuolineutraaleja, asiantuntijat käyttävät vanhemmuussuhteita sukupuolittain eriytyneesti (Forsberg ym. 1994, 215). Asiantuntijoiden perhekeskeisyys merkitsee useimmiten konkreettisesti äidin kanssa työskentelyä. Perhetyöskentelyn aloittamiseen riittää se, että äiti on paikalla. Isän poissaoloa ei koeta erityisen ongelmalliseksi. Äitiys korostuu: äidin suhde lapseen on merkitykseltään ja painotukseltaan jotain enemmän kuin isän suhde lapseen (Forsberg ym. 1994, 215.) Äitiys näyttäytyy konkreettisena, isyys retorisenä: äidit näkyvät tilanteen tuntijoina, arkisen huolenpitotyön vastuunkantajina ja heistä riippuvaisten lasten edustajina. Isän asemaa ja merkitystä pidetään retorisesti yllä ja halutaan saada "koko perhe" asiakkaaksi, mutta miehelle ei kuitenkaan tunnusteta täysmittaista perhetaitoisuutta. Naiset sekä asiakkaina, puolisoina ja työntekijöinä voivat kokea vastuunaan ja naisten uutena velvollisuutena miehen vanhemmuuden

tuottamisen. Yhdessä tuumin voidaan tuottaa ymmärrystä miehen toissijaisuudesta (Forsberg ym. 1994, 217.) Asiantuntijakäytäntöjen suhtautuminen äitien keskeisyyteen on kaksinaista. Yhtäällä pidetään selvänä, että hyvä äiti on vastuullinen ja sitoutuva äiti. Toisaalta esimerkiksi neuvolassa ja sosiaalitoimistossa äitien liiallista perhevastuullisuutta ja riippuvuutta pyritään rajoittamaan järjestämällä äideille lomaa tai kannustamalla kodin ulkopuoliseen työhön. Joka tapauksessa perhekeskeisyys perustuu äitien kanssa työskentemiseen, äidin rooliin, asemaan ja tehtäviin liittyvien odotusten käsittelemiseen ja äitien yhteistyöhalukkuuteen (Forsberg ym. 1994, 217.)

Omien havaintojeni perusteella on mahdollista väittää, että samalla kun sosiaali- ja lastensuojelun työkäytännöt ovat luonteeltaan perhekeskeisiä, ne samalla ovat nimenomaan ydinperhekeskeisiä. Lastensuojelun käytäntöjen perhekeskeisyys ja ydinperhemallin ihannoiminen, sen normaaliuden tuottaminen kietoutuvat temaattisesti yhteen. Sijaisvanhemmuuden käytännöissä äitikeskeisyys ilmenee siten, että sijaisäidit saavat tai joutuvat olemaan "paljon vartijoina". Heihin kohdistuu kovia paineita lähestulkoon täydellisenä äitinä olemisesta - äitinä joka kykenee korjaamaan lapsen menneisyyden vauriot. Äitikeskeisyys ilmenee myös synnyinäitien ja sijaisäitien välisenä yhteistyönä, jossa sosiaaliviranomainen on välittäjänä.

7.2. Lainsäädäntö sijaisvanhemmuuden normittajana

Koska sijaisperheys ja sijaisvanhemmuus on osa lastensuojelun toimia, lainsäädäntö ja muut säädökset normittavat sitä tarkemmin tai ainakin näkyvämmiin kuin tavallista vanhemmuutta, ja asettavat sille tiettyjä erityisvaatimuksia. Sijaishuoltoa määrittävät muun muassa lastensuojelulaki ja -asetus, laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, perhehoitajalaki, sosiaalihuoltolaki, hallintomenettelylaki ja yksityisten sosiaalipalvelujen valvontaan liittyvä laki ja asetus. Sijaishuolloissa tulee lisäksi noudattaa YK:n lapsen oikeuksien sopimusta ja hallitusmuodon perusoikeuksia koskevia säännöksiä (Mikkola 1997, 14.) Sijaisäidin on yhä uudelleen täytettävä lain hengen asetettamat hyvän sijaishuollon kriteerit saadakseen jatkaa sijaisäitiyden tehtävässään. Jos sijaisperheessä annettava hoito havaitaan puuttelliseksi tai sopimattomaksi, sosiaaliviranomaiset puuttuvat tilanteeseen. Jos puutetta ei saada korjattua, sosiaalilautakunta voi välittömästi purkaa

perhehoidon toimeksiantosopimuksen (Ahto & Mikkola 1999, 29). Havaintojeni perusteella hyvän sijaishuollon kriteerien täyttymistä voivat kontrolloida esimerkiksi lapsen synnyinvanhemmat tai lapsen muut sukulaiset, jotka saattavat herkästikin ilmoittaa viranomaisille havaitsemistaan sijaishuollon epäkohdista. Kontrolli on läsnä myös tavanomaisessa sosiaaliviranomaisten ja sijaisperheen yhteistyössä.

Lastensuojelun lainsäädännössä ydinperheideaali on luettavissa biologisten perhesuhteiden keskeisyytenä ja lain henkeen kirjoitettuna sijaisperheen tavoitteena kyetä tarjoamaan lapselle mahdollisimman normaalin perhe-elämän puitteet.

Sijaisvanhemmuus käynnistyy aina viranomaisen toimeenpiteestä. Sosiaaliviranomainen tekee arvion lapsen kehityksen ja turvallisuuden vaarantumisesta, kasvuolosuhteiden heikkoudesta, päättää huostaanotosta ja lapsen siirtämisestä kasvamaan suotuisampiin olosuhteisiin toiseen yksityiskotiin. Asetelmaan sisältyy usein dramatiikkaa, koska kyseessä on aina jonkinasteinen pakkotoimenpide. Virtanen (1995) toteaa, että Suomen lapsi- ja perhelainsäädäntö tähdentää lapsen vanhempien kasvatusoikeutta ja -velvollisuutta. Julkisen vallan tehtävä on tukea perhettä kasvatustehtävässä. Julkisen vallan suora puuttuminen perhe-elämään koetaan toimenpiteeksi, johon tukeudutaan vain ääritapauksissa (Virtanen 1995, 15.)

Lainsäädännön on arvioitu olevan sijaishuollon laadun takaaja. Se määrää toiminnan puitteet ja turvaan asiakkaan perusoikeudet, mutta sen avulla ei voi valvoa asiakkaan kohtelua tai vuorovaikutuksen määrää ja laatua sijaishuollossa (Mikkola 1997, 14.) Lainsäädäntö määrittelee siis hyvän sijaisvanhemmuuden, hyvän huollon, hoidon ja kasvatuksen lähtökohtia, mutta laadun takaaminen käytännössä on ennen kaikkea sijaisperheiden itsensä varassa. Lastensuojelun tarkoitus kiteytyy lastensuojelulain 1§:ssä ja 2§:ssä:

Lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun (Lastensuojelulaki 1§).

Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen 1§:ssä mainitut oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lasten kasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua (Lastensuojelulaki 2§).

Keskeisinä periaatteina on lapsen edun huomioonottaminen, lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien ihmisten kasvatusmahdollisuuksien tukeminen ja lapselle suotuisten kasvuolojen vakiinnuttaminen. Lastensuojelun ohjenuoraksi määritellään mahdollisimman hienovarainen toimiminen niin, ettei lapsen suotuisalle kehitykselle aiheudu vahinkoa (Lastensuojelulaki 9§.) Lapsen edulla tarkoitetaan sitä, että lasta koskevassa päätöksenteossa on lopputuloksen palveltava ennen kaikkea lapsen tarpeita (Kurki-Suonio 1992, 146). Lapsen etua selvitettäessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide, perehdyttävä lapsen kasvuoloihin ja arvioitava, miten eri lastensuojelutoimet vaikuttavat lapsen kehitykseen. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteuttamista, virkansa puolesta avustettava lasta ja tarvittaessa ohjattava häntä saamaan riittävää apua (Lastensuojelulaki 10§.) Eri tutkijat ovat todenneet, että lapsen edusta ei ole yksiselitteistä määritelmää. Termin voi määrittellä esimerkiksi lapsen osallisuuden kokemuksena (Aronen 1994), lapsen oikeutena autonomiaan ja hengissäsäilymiseen (Törrönen 1994) ja lapsen parhaan edistämisenä, mikä edellyttää myös lapsen omaa osallisuutta ja iän myötä kehittyvää vastuullisuutta omasta elämästä (Lauronen 1994).

Sosiaalilautakunta ottaa lapsen huostaan ja järjestää sijaishuollon, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä. Huostaanottoon ryhdytään myös, jos lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään. Sosiaalilautakunnalla on oikeus päättää huostaanotetun lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta. Lautakunnan on kuitenkin pyrittävä yhteistyöhön lapsen vanhempien ja muiden huoltajien kanssa. Huostassapito on lopetettava, kun sille ja sijaishuollolle ei enää ole tarvetta, paitsi jos lopettaminen on selvästi vastoin lapsen etua. Lapsen etua harkittaessa on otettava huomioon sijaishuollon kesto aika, lapsen ja sijaishuoltajan välisen suhteen laatu ja lapsen ja hänen vanhempiensa välinen kanssakäyminen. Huostassa pito lakkaa, kun lapsi täyttää 18 vuotta tai solmii avioliiton (Lastensuojelulaki 16 § -20 §.)

Sijaisperheen lastensuojelulaista kirjoittautuva metatason tehtävä on turvata lastensuojelulain ilmaiset lapsen oikeudet, silloin kun ne eivät toteudu lapsen synnyinperheessä. Onnistuneen sijaishuollon määrittelyn hyvänä lähtökohdana pidetään myös huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1§:n säännöksiä:

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1§).

Lastensuojelulaissa sijaishuoltajien velvollisuudeksi on osoitettu turvata lapselle hänen kehityksensä tärkeät, turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä sekä pitää heihin yhteyttä. Sosiaalilautakunnan velvollisuutena on tukea ja auttaa lapsen ja hänen vanhempiensa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten ihmisten yhteydenpitoa. Sosiaalilautakunta voi rajoittaa lapsen lapsen oikeutta tavata vanhempiaan ja muita läheisiä ihmisiä jos se on vaaraksi lapsen kehitykselle tai turvallisuudelle, tai jos se on välttämätöntä lapsen vanhempien tai sijaisperheen vuoksi. Samasta syystä sosiaalilautakunta voi myös päättää, ettei lapsen olinpaikkaa ilmaista huostassapidon aikana lapsen vanhemmille tai huoltajille (Lastensuojelulaki, 22-25 §.)

Virtanen näkee lastensuojelulain ja lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta perhekeskeiseen toimintafilosofiaan ankkuroituviksi laeiksi (Virtanen 1995, 29). Hänen mukaansa "perhekeskeisyyden utooppiset premissit" kiteytyvät lastensuojelulain siihen henkeen, että biologiset

vanhemmat on otettava osaksi sosiaalityön prosessia (Lastensuojelulaki 9§ 1 mom.) ja määräykseen, että perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu sekä tuettava lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kasvatusmahdollisuuksia suotuisen kasvuolojen vakiinnuttamiseksi (Lastensuojelulaki 9§ 1 mom.) Virtasen mukaan lastensuojelulain perhekeskeisyys rakentuu kahteen suuntaan: se on yhtäältä biologisen vanhemmuuden tukemista ja toisaalta myös sijaisvanhemmuuden tukemista. Tukeminen on esimerkiksi sen varmistamista, että lastensuojelulain määrittämät lapsen kehitykselle tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet toteutuvat sijaishuollossa ja että lapsen oikeus tavata biologisia vanhempiaan ja muita läheisiä henkilöitä toteutuu (Virtanen 1995 ,30- 31.)

Tämä kahdensuuntainen perhekeskeisyys ei havaintojeni mukaan aina toteudu toivotulla tavalla, synnyinperheen ja sijaisperheen onnistuneena yhteistyönä. Sijaisperheille kahdensuuntainen perhekeskeisyys voi merkitä jotakuinkin skitsofrenista asetelmaa: toisaalta lain henki ja sijaisperheyden virallinen puhe rohkaisee elämään mahdollisimman normaalia, tasapainoista ja suojattua elämää oman ydinperheen kesken, lapsen suotuisa kehitys lähtökohtana. Samalla perheessä pitäisi kuitenkin olla valmiuksia ottaa perheverkoston jäseneksi lapsen synnyinvanhemmat ja -sukulaiset, joiden elämässä voi olla meneillään monenlaista myllerrystä, kriisejä ja ristiriitoja.

7.3. Sijaisvanhemmuuden ihanne opaskirjallisuuden näkökulmasta

Lastensuojelun keskusliiton julkaisema Perhehoito lastensuojelussa (Ahto & Mikkola 1999) on tarkoitettu oppaaksi kuntien perhehoidosta vastaaville työntekijöille ja sijaisvanhemmille aikoville sekä oppimateriaaliksi sosiaalialan oppilaitoksiin. Julkaisun tavoitteeksi tekijät määrittelevät hyvän perhehoidon edellytysten esittelemisen ja suuntaviivojen antamisen perhehoidon kehittämisessä laadukkaammaksi ja sijoitettujen lasten tarpeita paremmin vastaavaksi. Oppaan neuvot edustavat sijaisvanhemmuuden ihanteita, jotka tulevat esiin maallikkokeskustelussa, ja joita pyritään edistämään esimerkiksi sijaisvanhempien koulutuksessa. Opas edustaa mielestäni hyvin sijaisvanhemmuuden julkilausuttua eettistä ja ammatillista ohjenuoraa.

Toisaalta oppaan painotukset ilmentävät mielestäni osuvasti sosiaalityön ja asiantuntijuuden perhekeskeisyyttä ja ydinperhekeskeisyyttä. Opas luo edustavan näkymän hyvän sijaisäidin kriteereihin.

Opas keskittyy yksityiskodissa tapahtuvaan lasten perhehoitoon, jossa "korostuu vanhemmuus ja lapsen oikeus lapsena olemiseen" (Ahto & Mikkola 1999, 4). Huostaanotetun lapsen sijoittamisen lähtökohtana on etsiä *lapselle hänen tarpeitaan parhaiten vastaava koti*. Tulevan sijaisperheen täytyy jo alkuvaiheessa arvioida, *onko lapsesta tuleva heidän perheensä uusi jäsen, jota he haluavat auttaa ja hoitaa*. Oppaassa esitetään, että tutustumisvaiheessa *sijaisvanhempien tulisi lopullisesti sitoutua tehtävään*, joka voi jatkua lapsen aikuistumiseen ja sen jälkeenkin. Alkuvaiheen haasteena on antaa lapselle aikaa jättää taakseen tutut ihmiset ja asiat, surra entisen menetystä, sopeutua uusiin ihmisiin, tapoihin, ympäristöön ja perhe-elämään ja rakentaa luottamus uusiin hoitajiin (Ahto & Mikkola 1999, 14-16.) Opas puhuu sijaisvanhemmista tiiviinä toimintakaksikkona, sukupuolineutraalisti, sosiaalihuollon asiantuntijakäytäntöjen hengen mukaisesti. Sijaisvanhemmus näyttäytyy (ydin)perheen äidin ja isän yhteisenä projektina, johonka sitoudutaan "lopullisesti".

Ahto & Mikkola (1999) toteavat, että alkuvaiheessa pyritään järjestämään *lapsen omien vanhempien ja mahdollisesti muiden lapselle läheisten henkilöiden sekä sijaisvanhempien tapaaminen ja näin käynnistämään yhteistyö eri osapuolten kanssa* (Ahto & Mikkola 1999, 16). Opas esittää, että sijoituksen onnistumista auttaa se, jos lapsen omat vanhemmat pystyvät hyväksymään perhesijoituksen, näyttämään hyväksymisensä lapselle ja siten antamaan lapselle luvan siirtyä perhehoitoon. *Hyvin alkaneen yhteistyön avulla lapsi voi vakuuttua, että vanhemmat tulevat pitämään häneen yhteyttä perhehoidon aikana* (Ahto & Mikkola 1999, 16.) Opas luo mielikuvaa, että yhteydenpidon osapuolina olisivat biologinen äiti ja biologinen isä yhdessä ja sijaisäiti ja sijaisisä yhdessä. Kuitenkin käytännössä äitien yhteydenpito sijoitettuihin lapsiinsa on isien yhteydenpitoa yleisempää (Zahabi & Einemäki 1996.)

Sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välisen yhteistyösuhteen rakentamista ja ylläpitoa pidetään oppaassa vaativana mutta tärkeänä tehtävänä, koska lapsen on tärkeää tietää että vanhemmat ovat olemassa ja välittävät hänestä. Yhteydenpidon vaikeuksista todetaan, että *vaikka omien*

vanhempien tapaamiset voivatkin aiheuttaa lapsessa levottomuutta ja tunnekuohuja, ne auttavat lasta käsittelemään omia tunteita ja taustaansa. Tavoitteena nähdään, että lapsi säilyttäisi oikean käsityksen vanhemmistaan eikä olisi vain mielikuviansa varassa. Sijaisvanhempien olisi *hyväksyttävä perhehoitolapsen omat vanhemmat" lapsen vanhempina ja kiintymyksen kohteina*, vaikkeivat he hyväksyisikään kaikkia vanhempien tekoja. Sijaisvanhempien *ei tulisi moittia ja arvostella lapsen lapsen omia vanhempia, koska lapsi ottaa moitteet osaksi itseään* (Ahto & Mikkola 1999, 23). Tässä yhteydessä sijaisvanhemman rooli määrittyy kyvyksi toimia täydentävinä vanhempina: sijaisvanhemmat eivät korvaa alkuperäisiä vanhempia. Ihanne tulee ilmi esimerkiksi yhden sijaisperheen lehtihaastattelussa: "Lapsille on kerrottu avoimesti heidän taustansa heidän vanhempiaan moittimatta (...) - Tärkeintä on olla mukana koko sydämellään ja olla rehellinen. Lapsi vaistoa, jos puhuu toista ja ajattelee toista" (Tarjolla lämmin sydän, Yhteishyvä 1/1997).

Eroon liittyvien tunteiden läpikäyminen nähdään oppaassa väylänä uuden kiintymyssuhteen syntymiseen. Lapsen on voitava tuntea oikeus surun ja ikävän tunteisiin. *Sijaisvanhempien on kyettävä hyväksymään lapsen kiintymys omiin vanhempiin ja muihin lapselle läheisiin henkilöihin, sekä lapsen kokema, menetyksestä aiheutunut suru ja viha* (Ahto & Mikkola 1999, 22.)

Sijaisvanhemmuuden määritellään olevan *sekä samanlaista että erilaista kuin yleensä vanhempana toimiminen* (Ahto & Mikkola 1999, 24).

Sijaisvanhemmalta edellytetään *toisaalta normaalia vanhemmuutta ja toisaalta lapsen erityistarpeisiin vastaamista, hänen kasvunsa ja kehityksensä tukemiseen paneutumista sekä aikaisempien kokemusten korvaamista uusilla myönteisillä kokemuksilla* (Ahto & Mikkola 1999, 24).

Sijaisvanhempien kasvatustehtäväksi määritellään *lapsen kasvun tukeminen, turvallisten rajojen antaminen, hellyden ja rakkauden osoittaminen.*

Kannustamista ja tunnustuksen antamista pidetään lapsen itsetunnon vahvistamisen kannalta tärkeänä. Sijaisvanhempien tulee hyväksyä lapsi voimavaroineen ja puutteineen, ja häntä tulee tukea kasvamaan omien kykyjensä mukaiseksi. Lapselle vahingollisena nähdään uhkaus perhehoidon katkeamisesta, ja ruumiillinen kuritus mainitaan jo lainsäädännössäkin kielletyksi (Ahto & Mikkola 1999, 24-26). Sijaisvanhempien tehtäväksi nähdään turvallisten rajojen laittaminen, kuten yksi sijaisäiti

lehtihaastattelussa kertoo: "Turvallisuuden tunne syntyy tavallisesta elämästä. Pitää olla rajat, joiden yli ei mennä" (Perttula Merja 1997). Sijaisperhe näyttäytyy tasapainoisena perheenä, joka kykenee korjaamaan kriisiytyneen biologisen perheen aiheuttamat vauriot.

Lapsen ja sijaisvanhempien välinen luottamuksen ja kiintymyksen arvioidaan syntyvän vähitellen yhteiselämän ja jokapäiväisen vuorovaikutuksen tuloksena. Kiintymyksen syntymistä helpottaa, kun *lapsi otetaan täysivaltaiseksi perheenjäseneksi sekä perhepiirissä että sukulais- ja tuttavapiirissä* (Ahto & Mikkola 1999, 24.) Sijaisvanhemman tehtävänä nähdään myös *perhehoitolapsen puolestapuhujana toimiminen* niin sukulaisten, naapurien, tuttavien kuin viranomaisten keskuudessa. Tällöin on kuitenkin syytä muistaa *sijaisvanhemman vaitiolovelvollisuus*. Kaikki lapseen ja hänen taustaansa, kuten biologisten vanhempien elämänvaiheisiin liittyvät tiedot ovat luottamuksellisia, ja sijaisvanhempia sitoo sama sosiaalihuoltolain mukainen vaitiolovelvollisuus kuin kaikkia sosiaalitoimen piirissä työskenteleviäkin. Tutustumisvaiheessa sosiaalityöntekijät ovat antaneet lapsen taustasta *kaikki ne tiedot, jotka auttavat ymmärtämään lasta ja hänen käyttäytymistään*. (Ahto & Mikkola 1999, 14-16). Lapsilla voi olla kokemuksia esimerkiksi hoidon laiminlyönnistä, seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai heillä saattaa olla äidin raskauden aikaisen alkoholin käytön aiheuttama vaurio (Ahto & Mikkola 1999, 19).

Sijaisvanhemmuus määritellään *yhteistyöksi asiantuntijoiden, esimerkiksi sosiaaliviranomaisten kanssa*. Kasvatus määritellään myös sijaisvanhemman kasvamiseksi niin ihmisenä kuin vanhempanakin, mikä merkitsee valmiutta hakea tarvittaessa ohjausta ja tukea lapsen asioita hoitavalta sosiaalityöntekijältä tai muilta ammattiauttajilta. Sosiaalityöntekijä nähdään lapsen luottohenkilönä ja yhdyssiteenä menneisyyteen, sekä tärkeänä kodin ulkopuolisena tukena. Sijaisvanhemmat mainitaan asianosaisiksi lasta koskevissa asioissa: heillä on esimerkiksi oikeus tulla kuulluiksi käsiteltäessä huostassapidon lopettamista, sekä valitusoikeus koskien perhehoidosta pois siirtämistä tai huostassa pidon lopettamista (Ahto & Mikkola 1999, 24-27.) Sijaisvanhemman rooli on olla jossain tavallisen vanhemman ja asiantuntijan välimaastossa, kuitenkin alisteisessa asemassa sosiaaliviranomaiseen nähden, jolla on valta kontrolloida.

Ahto & Mikkola (1999) esittävät, että pysyväisluonteiseksi suunniteltu perhesijoitus päättyy yleensä *nuoren normaaliin itsenäistymiseen*. Perhesijoituksen katkeamiseen tai päättymiseen lasta on valmisteltava mahdollisimman hyvin, ja hänelle on annettava mahdollisuus tulevaisuutensa selvittelyyn ja suunnitteluun. Oppaassa todetaan, että aikuisten on kaikin tavoin pyrittävä lievittämään sijoituksen päättymisen aiheuttamaa syyllisyyttä ja huonommuuden tunnetta lapsessa. Sijaisvanhempien ja lapsen välisen suhteen jatkuminen jossain muodossa myös uudessa hoitopaikassa katsotaan hyväksi, koska sen arvioidaan lievittävän lapsen kokemaa hylkäämisen tunnetta (Ahto & Mikkola 1999, 28-29.)

Ahto & Mikkola toteavat, että vaikka kaikki lastensuojelutoimenpiteet päättyvät viimeistään silloin kun nuori täyttää 21 vuotta, nuoren ja sijaisperheen yhteydenpito ei useinkaan pääty, vaan jatkuu samoin kuin perheen omien aikuisten lasten kanssa (Ahto & Mikkola 1999, 30.)

Kyseinen opas esittää mielestäni paremminkin normatiivisia kriteerejä sijaisvanhemmuudessa onnistumiselle, kuin suorastaan tukisi sijaisvanhemmuuteen saati yhteistyöhön biologisten vanhempien kanssa. Pulmakohdille lienee oma opaskirjallisuutensa. Sijaisperheen haasteena on luoda lapselle normaali, mutta tasapainoinen kasvuympäristö. Julkaisua lukiessa syntyy kuitenkin mielikuva, että sijaisvanhemman on oltava paljon enemmän kuin "keskivertovanhempi". Hänen on korjattava lapsen vahingolliset kokemukset uusilla, paremmilla kokemuksilla. Sama asetelma tuli esiin myös omassa haastatteluaineistossani.

Sijaisvanhemmuuden virallisessa puheessa sijaisvanhemmalta evätään oikeus mustasukkaisuuden tunteiden kokemiseen biologisia vanhempia kohtaan tai ainakin niiden osoittamiseen lapsen nähden. Tunteet näyttävät sisältävän riskin. Sijaisvanhempaa neuvotaan lapsen surun kohtaamisessa ja hyväksymisessä, mutta häntä itseään ei neuvota varautumaan omiin surun, vihan ja hämmennyksen tunteisiin. Oppaan mukaan tuki löytyy sosiaaliviranomaisilta, ja kypsyyden osoitus sijaisvanhemmalta on että hän lähtee ammattiapua tarvittaessa hakemaan. Yksityisen, lähiyhteisön tarjoaman tukiverkoston käyttämisen viitataan olevan ei-toivottua salassapitovelvollisuuden vuoksi.

Tutkittaessa sijaiskotisijoituksia ja niiden onnistumisia sijoituksen arvioinnin ovat suorittaneet yleensä sosiaalityöntekijät. Sijoitettujen lasten näkemysten tavoittamista tutkimuksilla on pidetty tärkeänä (Kähkönen 1991). Sen sijaan sijaisvanhemmat ovat puhuneet tutkimuksissa omalla äänellään verrattain vähän. Esimerkin sosiaalityön ydinperhekeskeisyydestä saa Pirjo Strandénin (1980) tutkimustulosten kautta. Strandén tutki huostaanotettujen lasten yksityiskotisijoitusten epäonnistumiseen liittyviä syitä. Strandén näki sijoituksen periaatteessa väliaikaisena ratkaisuna, ja määritteli sijoituksen epäonnistuneen silloin, kun sijoitussuhde katkeaa "väkivaltaisesti", eli suunniteltua aiemmin. Lapsen palauttamista biologisen vanhemman luokse tai esimerkiksi sijaisvanhemman kuolemaa ei katsottu epäonnistumiseksi. Strandénin pyrkimyksenä oli perhekotitoiminnan kehittäminen eli löytää näkökohtia, joita on otettava huomioon lasta sijoitettaessa. Strandén haastatteli lastensuojelussa toimivia sosiaalityöntekijöitä. Hän puhuu ns. heikoista ja hyvistä sijoituksista: arviot ovat syntyneet sosiaalityöntekijöiden tekemien arvioiden pohjalta. Heikoissa sijoituksissa riski sijoituksen päättymiseen epäonnistuneena sekä lapsen sijoittaminen uuteen sijaiskotiin on suurempi. Hyvä sijoitus oli luonteeltaan vakaa sijoitus ilman suuria riskejä.

Kyseisessä tutkimuksessa ei varmastikaan ollut tarkoituksena tuottaa normatiivisia hyvän tai heikon sijaisvanhemmuuden erotteluja. Tutkimus muotoutuu kuitenkin juuri tässä mielessä mielenkiintoiseksi. Luin kahdenkymmenen vuoden takaisia tuloksia näkymänä siihen, miten sosiaaliviranomaiset ovat tuolloin arvottaneet vahvaa ja heikkoa sijaisvanhemmuutta ja minkälaista (sijais)perheideaalia he arvioidensa kautta ovat tuottaneet. Haastattelemieni sijaisvanhempien kertomuksiin viitaten yksi piirre tuntuu säilyneen: sosiaaliviranomaiset suhtautuvat edelleen varauksellisesti sukulaissijoituksiin, ja arvioivat niiden sisältävän enemmän riskejä vierassijoituksiin verrattuna. Strandénin tekemien havaintojen mukaan heikoista sijoituksista lähes puolet olivat sukulaissijoituksia, ja niissä lapsen ottamisen keskeisimmäksi motiiviksi arvioitu sukulaisuudesta aiheutuva velvollisuuden tunne. Onnistuneen sijaisvanhemmuuden on sen sijaan todettu perustuvan vahvalle persoonalliselle tarpeelle, siis joko lapsettomuuden kokemukseen tai identifioitumiselle laiminlyötyihin lapsiin (Kähkönen 1992, 53).

Ns. heikkojen sijoitusten piirteitä olivat sijaisvanhempien korkea keski-ikä, sijaisvanhemman yksinhuoltajuus (usein leski). Heikkojen sijoitusten sijaisperheissä lapsia oli enemmän kuin neljä, taloudellinen toimeentulo heikkoa, asuminen ahdasta tai asunto varustetasoltaan huono (usein maaseudun haja-asutusalue). Sijaisvanhemmilla ilmeni enemmän psyykkisiä tai fyysisiä ongelmia, päihdeongelma tai aviollisia ristiriitoja kuin ns. vahvojen sijoitusten sijaisperheillä. Haastatellut sosiaalityöntekijät olivat arvioineet heikkojen sijaisvanhempien taidon lapsen ohjaamiseen heikoksi tai keskinkertaiseksi, ja sijaisvanhempien suhtautumisen lapsen ja biologisen vanhempien väliseen yhteydenpitoon kielteiseksi. Hyvissä eli vahvoiksi ja kestäviksi arvioiduissa sijoituksissa sijaisvanhemmat olivat verrattain nuoria, sijaisperhe ehjä ydinperhe tai lapseton perhe. Sijaisvanhemmuuden keskeisimmäksi motiiviksi oli arvioitu rakkaus lapseen. Sijaisvanhempien taito ohjata lasta oli arvioitu hyväksi. Hyvät sijaisvanhemmat olivat halukkaita yhteistyöhön sosiaaliviranomaisten kanssa, ja he olivat taitavia hoitamaan kotia ja sen taloutta (Strandén 1980, 102-105.)

Hyvien tai vahvojen sijaisperheiden piirteet mukailivat kyseisessä 1980-luvun alun tutkimuksessa melko tarkalleen ydinperheikonია: taloudellisesti ja terveydellisesti hyvinvoiva, ehjä ja henkisesti kypsä ydinperhe. Heikkojen sijaisperheiden piirteet olivat vastakohtaisia: taloudellisia vaikeuksia, ihmissuhderistiriitoja, terveysongelmia, kasvatusongelmia. Tuoreessa opaskirjassa (Ahto & Mikkola 1999) suotuisa sijaisperhe esitetään jotakuinkin samanlaisena kuin 1980-luvulla. *Hoitoperheinä voivat pääasiassa toimia sellaiset perheet, joissa on molemmat vanhemmat, äiti ja isä* (Ahto & Mikkola 1999, 33). *Lapsen ja sijaisvanhempien ikäeron tulee olla sellainen, että perhehoitolapsi olisi voinut syntyä sijaisvanhempien omana lapsena* (Ahto & Mikkola 1999, 33). *Kodissa pitää olla tilaa perhehoitolapselle, myös hänen tarvitsemaansa yksityisyyteen; sijaisvanhempien taloudellisen tilanteen tulee olla riittävän vakaa; sijaisvanhemmilta edellytetään myös terveyttä ja voimavaroja jotta he jaksavat huolehtia lapsesta tarvittaessa tämän aikuistumiseen saakka* (Ahto & Mikkola 1999, 34). *Kontrolli on tarkkaa jo alkuvaiheessa: sijaisvanhempien soveltuvuutta arvioitaessa selvitetään parisuhteen laatua ja kestoa, perheen aikaisempia kokemuksia ja ongelmatilanteiden ratkaisua, perheen ilmapiiriä, muita ihmissuhteita sekä vanhempien kasvatusasenteita.* (Ahto & Mikkola 1999, 34).

Lastensuojelun perhekeskeisyys näyttäytyy esittelemissäni sijaisperheyden virallisen puheen teksteissä ydinperhemallin ihannoimisena ja sen normaaliuden uudelleen tuottamisena. Rikkoutunut biologinen ydinperheys rakennetaan etenkin opaskirjallisuudessa sijaisperheen uudeksi onnelliseksi ydinperheydeksi. Uudelleen rakennettuun ydinperheyteen perustuva toimintamalli voi kuitenkin olla toimijoilleen ahdas. Mallin ahtaus ilmenee sijaisperheen ja biologisen perheen välisinä ristiriitoina ja vaikeutena yhteistyöhön. Lastensuojelun hyvistä pyrkimyksistä ja kauniista tavoitteista huolimatta sijaishoivan arki näyttää hetkittäin karulta: aikuiset, eri perheiden vanhemmat kiistelevät keskenään siitä kenelle lapsi kuuluu, kuka on lapsen oikea vanhempi, kuka saa lapsen rakkauden, kiintymyksen ja luottamuksen osakseen. Sijaisvanhemmat saavat asetelmassa sankarin roolin ja vanhemmuudessaan kompastelleet biologiset vanhemmat konnan tai reppanan roolin. Molemmat roolit ovat yhtä kaukana todellisuudesta, ja tekevät ristiriitojen ratkaisemisen vaikeaksi kaikille osapuolille. Sijaisperheelle lankeaa asetelmassa epärealistinen rooli täydellisen perheen esittämisestä, johon ei mahdu inhimillisen perhe-elämän ristiriidat ja ongelmat tunnekuohuineen ja riitelyineen. Sijaisperheen jäsenten keskinäiset ongelmat näyttävät näin tabuna.

8. Pohdintaa: yhteisöllisyydestä apua perheyden paineisiin?

Opinnäytetyöni pyrkimyksenä oli tarkastella miten sijaisäidit rakentavat sijaisvanhemmuuden diskurssia ja itselleen asemaa diskurssissa. Hankkimani haastatteluaineiston pohjalta tarkastelin, miten sijaisäidit määrittelevät suhdettaan ydinperheideologiaan ja sijaisperheyden viralliseen puheeseen. Tarkoitukseni oli selvittää, miten sijaisäidit kokevat vaatimuksen hyvän äidin roolin täyttämistä. Vaatimuksia hyvän äidin roolin täyttämistä asettavat paitsi laajemmat kulttuurissamme vaikuttavat äitiyden myytit myös konkreetit lastensuojelun lainsäädännön ja sijaisperheyden opaskirjallisuuden asettamat vaatimukset. Tarkasteluni rinnakkaisena linjana erittelin lainsäädännössä ja opaskirjallisuudessa esiintyviä merkkejä ydinperheideologiasta, ydinperhemallin uudelleen tuottamisesta.

Tutkielmani tuloksena sijaisäitiys hahmottuu kutsumustehtävänä, jossa on henkilökohtaisia, yhteiskunnallisia ja ammatillisia ulottuvuuksia. Keskeisenä löydöksenäni pidän havaintoa siitä, että sijaisäidin rooli on varsin vaativa.

Sijaisäidin tehtävä näyttäytyä vaativana sekä sijaisäitien omien kertomusten valossa että sijaisperheyden virallisen puheen luomien odotusten valossa. Sijaisäitiin kohdistuu voimakkaita paineita lähestulkoon täydellisenä äitinä olemisesta. Sijaisäidin odotetaan olevan rakastava, lämmin, vastuullinen äiti ja samalla lastensuojelun teorian ja käytännön tuntija. Hänen odotetaan kykenevän eheyttämään lapsen elämää, korjaamaan lapsen menneisyyden aiheuttamat vauriot.

Haastattelemiini sijaisäidit näyttivät kohtaavan kyseiset hyvän äidin ja lastensuojelun teorian ja käytännön tuntijan roolivaatimukset melko rauhallisesti. Sijaisäideistä syntyi haastattelukertomusten perusteella kuva vastuullisista, itsenäisistä, vahvoista naisista. Naiset halusivat saada hoivaamistehtävänsä valmiiksi vaikeuksista huolimatta - kasvattaa lapsen mahdollisimman terveeksi, tasapainoiseksi ja itsenäiseksi aikuiseksi. Sijaisäidit olivat kokeneet valintansa vuoksi vaikeuksia, joilta olisivat muuten ehkä säästyneet. Vaikeudet oli kuitenkin pyritty kääntämään voimanlähteeksi. Henkilökohtaisesti orientoituneen hoivan piirteet ja professionaalisuuden ihanteet menevät ristiin ja osin yhtenevät sijaisäitiydessä. Sijaisäidin odotetaan sitoutuvan tehtäväänsä jopa vuosikymmenten aikajänteellä. Sijaisäidin odotetaan kiintyvän ja sitoutuvan lapseen henkilökohtaisesti, mutta samalla hänen odotetaan suhtautuvan rationaalisesti lapsen ongelmiin ja esimerkiksi lapsen menettämisen mahdollisuuteen. Sijaisäidin työ on varsin kokonaisvaltaista. Arkisen kotihoivan tuottamisen lisäksi sijaisäidin odotetaan kykenevän havaitsemaan lapsen erityistarpeet ja vastaamaan niihin. Ammatillisuuden merkkejä sijaisäitiydessä ovat valmennuskoulutus sekä opaskirjallisuuteen ja lakiin kirjoitetut hyvän sijaisvanhemmuuden kriteerit. Yhteistyössä viranomaisten kanssa sijaisvanhemmat määrittävät virallisessa puheessa ammatillisen tiimin jäseneksi. Sijaisäidit määrittyvät osaksi lastensuojeluyhteisöä. Sijaisäidit mielsivät kyseiset ammatilliset piirteet hyvään sijaisäitiyteen kuuluvaksi, ja pyrkivät toteuttamaan niitä. Kykyä ammatilliseen otteeseen vaadittiin erityisesti silloin, kun lapsella oli terveysongelmia tai kehityshäiriöitä. Pyrkimys rationaaliseen, ammatilliseen suhtautumiseen ilmeni myös yhteistyössä biologisten vanhempien kanssa. Sijaisäidit kiistivät tehtävänsä ammattina, ja luonnehtivat sitä kutsumukseksi.

Sijaisäitien esittämissä arvostuksissa ja kasvatustavoitteissa ilmeni maternaalisen ajattelun piirteitä. Pyrkimykset lapsen eheyttämiseen ilmensivät selkeimmin maternaalista ajattelua. Sijaisäidit kokivat kasvatustehtäväkseen

eheyttää lasta ja korjata aikaisempia vaurioita niin, että lapsesta tulisi terve ja itsenäinen aikuinen. Äidillinen eheyttäminen merkitsi suojelemista pahalta, luottamuksen synnyttämistä ja säilyttämistä, lapsen rohkaisemista omatoimisuuteen ja omiin ajatuksiin. Sijaisäitien positiivisen rauhallinen asenne suhteessa tulevaisuuden odotuksiin sekä koettujen vaikeuksien kääntäminen voitoksi ilmensivät myös maternaalista ajattelua. Maternaaliset piirteet näyttäytyivätkin sijaisäitiyden positiivisena voimavarana: naiset koivat äidillisen hoivan antamisen ja varsinkin siinä onnistumisen hyvänä ja palkitsevana.

Naiset kertoivat sijaisäitiydestään ja sijaisperheydestään melko ydinperhelähtökohtaisesti. He esittivät perheensä useimmiten "omalaatuisena ydinperheenä". Perheen jäsenten roolit noudattelivat ydinperhemallia. Sijaisperheessä oli äiti ja isä sekä lapset, jotka kaikki olivat "kuin omia lapsia". Naiset määrittelivät oman ja puolisonsa aseman perheensä ensimmäisiksi ja toisiksi vanhemmiksi. Ensisijainen vanhemmuus merkitsi jokapäiväistä läsnäoloa ja hoivaa, ja tasavertaista suhtautumista perheen kaikkiin lapsiin, niin omiin kuin sijoitettuihin. Sijaisvanhemmat määrittyivät ensimmäisiksi vanhemmiksi silloin kun perhe eli arkea keskenään. Itsemäärittely sijoitetun lapsen toisina vanhempina ilmeni puheessa biologisten vanhempien olemassaolosta. Naiset antoivat rinnallaan tilaa myös toiselle olemassaolevalle äidille. Lapsen sijaisvanhemmastaan käyttämä nimitys - puhuiko lapsi äidistä ja isästä - sai tärkeän merkityksen. Se että lapsi puhui sijaisvanhemmistaan äitinä ja isänä tai halusi käyttää perheen sukunimeä näyttäytyi lapsen antamana oikean vanhemmuuden tunnustuksena.

Sijaisäidit eivät näyttäneet kyseenalaistavan ydinperhemallin normaaliutta eivätkä haastavan sitä. Suhde ydinperheideologiaan rakentui päällisin puolin ongelmattomaksi. Sijaisperheyden virallisen puheen ydinperhelähtökohtaisuus on tässä suhteessa voimakas taustavaikuttaja. Ydinperheys esitetään sijaisperheyden ihanteellisena mallina, ja on varsin ymmärrettävää ettei ihannetta kyseenalaisteta. Sijaisäitien ydinperhesidonnaisuuden voi paradoksaalisesti nähdä yllättävänä piirteenä, koska toisaalta virallisen puheen vaatimus sijaisperheen ja biologisen perheen yhteistyöstä antaa mahdollisuuksia sijaisperheen ymmärtämiselle ydinperhettä laajempaa yhteisönä tai perheverkostona, johon jäsenenä voisivat mahtua myös sijoitetun lapsen biologiset vanhemmat ja muu suku. Puhuisin tässä yhteydessä sijaishoivassa vallitsevasta ristiriitaisten oletusten

asetelmasta. Virallinen puhe kohdistaa sijaisvanhempiin ristiriitaisia odotuksia. Se, mihin sijaisvanhempia virallisessa puheessa veloitetaan ja motivoidaan eli ottamaan lapsen biologinen suku mukaan perheen elämään, se kielletään ja kiistetään tuottamalla ihannetta suojatun ydinperheen paremmuudesta.

Ydinperheideologiaan kiinteästi kytkeytyvä myytti biologisen äitiyden ylittämättömyydestä -"vain biologinen äiti kykenee rakastamaan lasta aidosti" - näytti aiheuttavan sijaisäideille paineita. Havaittiin, että kiintymisen dilemman työstäminen oli sijaisäideille tärkeää. Sijaisäidit pitivät tärkeänä uskaltaa syvästi kiintyä lapseen, jotta voisivat hoivata lasta hyvin ja kokonaisvaltaisesti. Kiintymys koettiin tärkeäksi tuoda esille myös perheen ulkopuolisissa yhteyksissä. Arvioni mukaan yksi sijaisäidin pelko ja häpeän aihe on syytös siitä, ettei sijaisäiti rakasta sijoitettua lasta yhtä syvästi kuin synnyinlastaan.

Sijaisperheyden virallinen puhe näyttäytyy varsinkin opaskirjallisuudessa ydinperhemallin ihannoimisena ja sen normaaliuden uudelleen tuottamisena. Lastensuojelun perhekeskeisyys ja ydinperheideologia kietoutuvat näin yhteen. Sijaishoivan yhteydessä voidaan puhua kahdensuuntaisesta perhekeskeisyydestä, joka ei kuitenkaan aina toteudu toivotulla tavalla, lapsen synnyinperheen ja sijaisperheen onnistuneena yhteistyönä. Sijaisperheille kahdensuuntainen perhekeskeisyys voi merkitä hankalaa asetelmaa. Sijaisperheyden virallinen puhe ohjaa ydinperhemallin mukaiseen elämään, lähtökohtana lapsen suotuisa kehitys, turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö ja oikeus erityiseen suojeluun. Samalla sijaisperheellä pitäisi olla valmiuksia verkostoitua laajemmin: ottaa perheverkoston jäseneksi lapsen synnyinvanhemmat ja -sukulaiset, jotka kuitenkin voivat edustaa sijaisvanhemmille riskiä ja uhkaa. Ydinperhemallin ahtaus ilmenee selkeimmin sijaisperheen ja biologisen perheen välisen suhteen määrittämisen vaikeuksina: ristiriitoina ja kyvyttömyytenä kaikkia osapuolia tyydyttävään yhteistyöhön. Räikeimmillään asetelma näyttääkin siltä, että sijaisperhe joutuu sankarin rooliin ja biologinen perhe konnan rooliin, ja perheet taistelevat vastakkaisilla puolilla oikeudesta lapseen. Ahtaus näkyy myös sijaisperheen sisäisistä ongelmista vaikenemisena.

Vaikka ydinperhettä on arvosteltu ja arvostellaan edelleen, se kulttuurisena konstruktiona elää vahvana - siitäkin huolimatta että eräiden arvioiden mukaan suomalaisista perheistä enää noin yksi kolmasosa on perinteisiä

ydinperheitä. Ahdas ydinperheihanne näyttää tuottavan sijaishoivassa ilmenevien vaikeuksien kaltaisia tilanteita myös uusperheissä. Olen nähnyt tilanteita, missä puolisoiden ja heidän aiemmissa parisuhteissa syntyneiden lastensa muodostama uusperhe yrittää tiukasti pusertaa itsensä konservatiiviseen ydinperhemuottiin ollakseen mahdollisimman tavallinen. Vanhoja perheenjäseniä ja sukulaisia suljetaan perheyhteisöstä ulos, jotta uusi perhekuvio pysyisi kasassa ja hallittavana. Lapsia kohdellaan perheen omaisuutena: pidetään tarkkaa rajaa siitä kenenkä isän ja äidin omistukseen lapset kuuluvat ja kenellä on oikeus viikonloppuvanhemmuuteen ja vierailuihin. Epäluulo, luottamuspula, mustasukkaisuus ravistelevat perhe- ja sukuyhteisön ihmissuhteita ja ihmiset voivat huonosti. Samantyyppiset perheen ulottuvuuksien ja rajojen sekä perheenjäsenten roolien määrittämisen vaikeudet ravistelevat uusperheitä, sijaisperheitä ja biologisia perheitä. Läheisyys ja perheyhteyden kokeminen eivät ole riippuvaisia biologisesta sukulaisuudesta samalla tapaa kuin ennen, mutta silti biologisella sukulaisuudella on perhe-elämän asetelmissa paljon sananvaltaa. Ihmiset näyttävät olevan välillä ymmällään, minkälaista tuo biologisen tai sosiaalisen yhteyden sananvalta on, kumpi yhteys on luonteeltaan merkityksellisempää. Sukulaisuus ja perheenjäsenyys näyttävät elävän kulttuurista murrosta.

Sijaishoivan käytännöt näyttäytyvät äitikeskeisinä. Käytännöt ovat rakentuneet sen varaan että naiset ovat valmiita ja halukkaita hoivaamaan. Yhteiskunnallisella äitiydellä on ollut tärkeä merkitys hyvinvointivaltion ja sosiaalipalvelujen rakentamisessa, koska suuri osa hyvinvointivaltion palveluinstituutioista rakennettiin ensin yksityisen ja vaapaehtoistyön varassa, sitten valtion avulla. Myös lastensuojelun äitikeskeisten käytäntöjen rakentamiseen yhteiskunnallisen äitiyden perinne on vaikuttanut - naisten vastuulla on ollut koti, perhe, ja lapset. Naisten osana on ollut välittää ja huolehtia myös niistä turvattomista jotka jäävät yhteiskunnan jalkoihin. Voi puhua maternaalisuuden sopimuksesta sukupuolisopimuksen osana.

Äitiys kaiken kaikkiaan näyttää vaikealta tehtävältä. Lastensuojelun ja sijaishoivan asetelmassa äidit molemmilla puolin ovat ahtaassa asemassa. Toisella puolella ovat huostaanotettujen lasten biologiset äidit, jotka ovat kieltäytyneet äitiydestään. Syyt äitiydestä kieltäytymiseen haetaan hanakasti naisista itsestään sen sijaan että etsittäisiin kulttuurisista rakenteista kumpuavia syitä. Vähemmälle huomiolle jäävät ne äitiyden myyttien luomat lataukset, jotka saavat aikaan varsinaisen äitiyden painekammion. Vastuu

vanhemmuudesta kasautuu äitien harteille. Monisyisten ongelmien keskellä kamppailevia lastensuojelulasten äitejä syytetään yksilöinä siitä, että he eivät kannan vanhemmuuden vastuutaan vaan elävät itsekkäästi, lapsen edusta ja tarpeista piittaamatta. Äitien syyllistämisen sijaan hedelmällisempää olisi etsiä yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja yhteisöllisiä syitä siihen, mikä äitiydessä on niin raskasta, että toiset eivät jaksakaan kantaa äidin vastuutaan. Toisella puolella olevat sijaisäidit ovat ahtaassa asemassa hekin. He ovat saaneet liian tiukan roolin esittää eheyttävää hyvää äitiä. Sijaisäitejä syyllistetään puolestaan liian vahvasta ja omistavasta äitiydestä, biologisen äidin syrjäyttämisestä tai sitten kiintymyksen puutteesta sijoitettua lasta kohtaan.

Äitiys kulttuurisena ikonina näyttää olevan kriisissä. Merkit lasten, äitien, isien vaikeuksista ja pahoinvoinnista kertovat, että jotain on muutettava. Muutoksen itu on perheyden ja äitiyden konstruktion laajentamisessa. Äitiyttä on länsimaisen kulttuurin kehityksen myötä kuormitettu epärealistisilla odotuksilla, ja äitiyden myyttillinen rakennelma alkaa painonsa alla halkeilla. Valitettavasti toiset naiset ja äidit ovat joutuneet kohtaamaan rakennelman painon riittämättömyyden ja epäonnistumisen kokemuksina. Äitiyden kulttuurisen konstruktion uudistaminen lähtee siitä, että kaikenlaisia äitejä, heidän murheitaan ja toiveitaan kuunnellaan ja heille osoitetaan ymmärtämystä syyllistämisen sijaan. Ahtaan ydinperheyden avaaminen lähtee perhehoivan äitikeskeisyyden kyseenalaistamisesta: äidin ei tarvitse eikä pidä kantaa vanhemmuuden vastuuta yksin. Vanhemmuuden vastuuta voi laajentaa myös muualle kuin vain isään päin. Perhekeskeisyyden vaihtoehtoja voi etsiä laajemmasta yhteisöllisyydestä. Kasvatusvastuuta voi jakaa muualla asuvien vanhempien, sukulaisten, isovanhempien, ystävien ja tuttavien suuntaan sallimalla heille läsnäoloa ja osallisuutta lapsen elämässä. Uskon, että lapset eivät niinkään tarvitse monipuolista tekemistä tai touhuntaiteista laatuaikaa kasvaakseen onnellisiksi ihmisiksi, vaan toisten ihmisten lämmintä, välittävää läsnäoloa: se että toiset ihmiset välittävät ja huolehtivat minusta omana ainutlaatuisena itsenäni synnyttää kokemuksen turvallisesta olemassolosta. Myös niiden ihmisten kanssa voi jakaa kasvatusvastuuta, joita tavataan vain ohimennen. Naapurit, taloyhtiön huoltomies, kouluauton kuljettaja, karkkikioskin kassa voivat osaltaan välittää yhteisönsä lapsista ja heidän tekemisistään.

Olen kuullut sanottavan, että hyvä äiti huolehtii muistakin kuin omista lapsistaan. Sanontaa ja samalla yhteisöllistä mentaliteettia voisi kehittää

suuntaan "hyvä aikuinen huolehtii muistakin kuin omista lapsistaan". Viime aikoina on käyty keskusteluja yhteisöllisyyden heikkenemisestä. Vaikka sanonta "meidän lapset, naapurin kakarat" lienee aina pitänyt tietyssä määrin paikkansa, asetelma näyttää 1900-luvun lopulla postmodernin pirstaloitumisen ja yksilöllistymisen aallossa kärjistyneen. Hoiva ja pienten puolella oleminen eivät ole olleet ajan hengen mukaisia ihanteita. Kiintymys ja syvä huoli läheisistä on määritelty patologiseksi ja vahingolliseksi läheisriippuvuudeksi. Naapuri, joka tomerasti hakee pihan lapset pois pahanteosta näyttäytyy nykyään helposti epäilyttävässä valossa, samoin kuin pihapiirin asukas joka kutsuu lapset luokseen mehulle ja pullalle. Voi kysyä, näyttäytyykö omaa perhettä ympäröivä maailma niin riskialttiina, että vanhemmat pelaavat varman päälle ja ottava yksinoikeuden lapsen kasvatukseen ja suojeluun. Jos vanhemmat eivät jostain syystä hoidakaan tehtäväänsä, lapset jäävät turvattomiksi. Turvattomista lapsista huolehtimista ei pidetä lähiyhteisön tehtävänä, vaan viranomaisten velvollisuutena.

Yhteisöllisyys merkitsee pyrkimystä lähimmäisen ymmärtämiseen, asettautumista toisen asemaan ja vastuun jakamista. Yhteisöllisyyden mentaliteetti merkitsee jokaisen itsenäisyyden ja itsemäärämisoikeuden kunnioittamista, ja silti aktiivista saapuvilla olemista, rinnalla kulkemisesta, taakan jakamista tarvittaessa. Yhteisöllisyys on oikeansuuntaista silloin, kun ihminen kokee osallisuutensa tekevän hyvää paitsi muille myös itsellensä. Yhteisöllinen vanhemmuus merkitsee sen sisäistämistä, etteivät lapset ole ainoastaan vanhempiensa ja perheensä lapsia, vaan koko yhteisönsä arvokkaita ja ainutlaatuisia jäseniä. Ehkä lapsen antaminen toisen perheen hoivattavaksi silloin kun itse ei jaksa, olisi helpompaa yhteiskunnassa, missä hoivavastuuta jaettaisiin normaalistikin, ja missä voisi luottaa että yhteys lapseen säilyy silti. Kriisit eivät pitkittyisi eivätkä ehkä kärjistyisi niin usein huostaanottojen asteelle, jos perheet voisivat purkaa paineitaan turvallisesti yhteisönsä tukemana. Ehkä sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien yhteistyö onnistuisi paremmin yhteiskunnassa, missä ihmiset olisivat oppineet pyytämään apua toisiltaan ja antamaan apua toisilleen. Lapsia ei tarvitsisi mustasukkaisesti pyrkiä omistamaan, jos ihmiset luottaisivat siihen että rakkaus ei maailmasta ainakaan tuhlaamalla lopu. Ehkä erilaiset äidit ja vanhemmat kokisivat tuolloin saavansa viisautta ja tukea toinen toisiltaan - itsensä, lapsiensa, perheidensä ja koko yhteisönsä hyväksi. Yhteisöllisyyden mentaliteetin synnyttäminen merkitsee laajaa kulttuurista haastetta ja prosessia, johon jokainen voi omalla suhtautumisellaan vaikuttaa.

Lähteet:

Ahlqvist Kirsti ja Ahola Anja (toim.): Elämän riskit ja valinnat - hyvinvointia lama-Suomessa? Tilastokeskus. Oy Edita Ab, Helsinki 1996.

Ahto Anja & Mikkola Pirjo. Perhehoito lastensuojelussa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 13. Lastensuojelun keskusliitto. Gummerus Oy, Saarijärvi 1999.

Alanen Leena & Kähkönen Päivi (toim.): Arki, perhe, politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 3/1992.

Alapuro Risto, Liikanen Ilkka, Smeds Kerstin, Stenius Henrik (toim.): Kansa liikkeessä. 1989

Anttonen Anneli, Henriksson Lea, Nätkin Ritva (toim.): Naisten hyvinvointivaltio. Vastapaino, Tampere 1994.

Aronen Marja-Leena: Nuorten kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Törrönen Maritta (toim.): Lapsen etu ja viidakon laki. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki 1994, s. 22-39.

Berger Brigitte & Berger Peter: The War Over the Family. Capturing the Middle Ground. Penguin Books, 1984.

Bernardes Jon: Family Studies. An Introduction. Routledge, New York & London 1997.

Burdnell Wilson Dana & Stukes Chipunga Sandra: Introduction. Julkaisussa Child Welfare. Journal of the Child Welfare League of America 1996 (5), s.387-395.

Cornell Drucilla: At the heart of freedom. Feminism, sex & equality. Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1998.

Eräsaari Leena, Julkunen Raija, Silius Harriet (toim.): Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Vastapaino, Tampere 1995.

Forsberg Hannele: Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Stakes Tutkimuksia 42 . Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1994.

Forsberg Hannele, Kuronen Marjo, Pösö Tarja, Ritala-Koskinen Aino: Perhe-ongelmat ja asiantuntijakäytännöt. Teoksessa Heikkilä Matti & Vähätalo Kari (toim.): Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Gaudeamus Kirja, Tampere 1994, s. 212-226.

Forssén Katja: Suojaverkon lapsiperheet. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan tutkimuksia. Sarja A:2. Turun yliopisto, 1993.

Gittins Diana: The Family in Question. Changing Households & Familiar Ideologies. Macmillan Education Ltd. 1985.

Hartmann Heidi: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. Teoksessa Sargent Lynda: Women And Revolution. A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. Pluto Press, London 1981.

Helén Ilpo: Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Gaudeamus, Tampere 1997.

Henriksson Lea: Naisten terveystyö ja ammatillistumisen politiikka. Stakes: tutkimuksia 88. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1998.

- Herrala Pirjo, Moilanen Pirjo, Turunen Aili: Sijaiskodissa kasvaneiden nuorten sosialinen kehitys ja heidän perhehoitoon liittyvät kokemuksensa. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu -tutkielma 1980.
- Hirsch Marianne: The Mother/ Daughter Plot. Narrative, Psychoanalysis, Feminism. Indiana University Press, Bloomington 1989
- Hirsjärvi Sirkka, Remes Pirkko, Sajavaara Paula: Tutki ja kirjoita. Kirjayhtymä, Helsinki 1997.
- Hoikkala Tommi: Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus. Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Gaudeamus, Tampere 1993.
- Jokinen Arja, Juhila Kirsi, Suoninen Eero: Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere 1993.
- Julkunen Raija: Hoiva ja professionalismismi. Sosiologia 1991 (2). s. 75-83.
- Jurvanen Susanna, Marttala Pia, Mäki Kirsti: Sijaisperheen sopeutuminen: sijaisvanhempien kokemuksia perhe-elämän muutoutumisesta. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu -tutkielma 1991.
- Kajava Mirja: Lapsen etu huostaanotto prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Oulun yliopisto. Käyttäytymistieteiden laitos 1997.
- Kivimäki Tarja: Psykologisen vanhemmuuden totetuminen lastenkoti- ja SOS-lapsikylänuorten elämässä. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu -työ 1990.
- Kurki-Suonio Kirsti: Isien oikeudet ja lapsen etu. Teoksessa Turunen Riitta (toim.): Naisnäkökulmia oikeuteen. Gaudeamus, Tampere 1992, s. 146-171.
- Kähkönen Päivi: Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopisto. Perhetutkimusyksikön julkaisuja 2: 1991.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (Si 217 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta). Teoksessa Suomen laki online. Elektroninen aineisto. Kauppakaari Oyj, Helsinki 2000.
- Lastensuojelulaki (Si 233 Lastensuojelulaki). Teoksessa Suomen laki 1. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki 1998, s. 215-221.
- Laurila Anja: Lainaksi annettu lapsi. Sijaiskoti - kokemuksia ja ajatuksia. Kirjapaja, Helsinki 1993.
- Laurila Anja: Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaiskotihoito ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkehitys ja sijaissäitirepresentaatio. Tampereen yliopisto. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala 1999.
- Lauronen Erja: Nuoret rikoksenteekijät ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen Maritta (toim.): Lapsen etu ja viidakon laki. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki 1994, s. 72-87.
- Lehtonen Heikki: Yhteisö. Vastapaino 1990.
- Markkanen Leea: Sijaisperhe ei pelkää haasteita. Sosiaalinen aikauskirja 1993 (6), s. 35-37.

Melkas Tuula: Yksityiselämän ihmissuhteet 1986 ja 1994. Teoksessa Ahlqvist & Ahola (toim.): Elämän riskit ja valinnat - hyvinvointia lama-Suomessa? Tilastokeskus. Oy Edita Ab, Helsinki 1996, s. 182-205.

Mikkola Pirjo: Laadun aakkoset sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisu. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki 1997.

Nieminen Sirpa & Päivinen Sanna: Sydän täynnä haavoja. Tutkielma huostaanotettujen lasten äitien kokemuksista. Jyväskylän yliopisto/ yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Pro gradu - tutkielma 1998.

Nätkin Ritva: Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Gaudeamus, Tampere 1997.

Nätkin Ritva: Maternaalisuuden kertomukset. Teoksessa Eräsaari Leena, Julkunen Raija Silius Harriet (toim.): Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Vastapaino, Tampere 1995, s. 67-87.

Oakley Ann: House Wife. Penguin Books 1974.

Ollila Anne: Naisliike, nationalismi ja kansanvalistus. Miksi Martta-yhdistys halusi riveihinsä "kaikkien kansanluokkien naiset"?. Teoksessa Anttonen Anneli, Henriksson Lea, Nätkin Ritva (toim.): Naisten hyvinvointivaltio. Vastapaino, Tampere 1994.

Perhehoitoliitto r.y: Asiantuntija ihmisen asialla. Esite. Perhehoitoliitto r.y, Jyväskylä 1999

Perhehoitoliitto r.y: Mitä on perhehoito, perhekoti, perhehoitaja. Tiedote elokuu 1996.

Perttula Merja: Tarjolla on lämmin sydän, rehellisyyttä ja huumorintajua. Yhteishyvä 1997 (1), s. 5-7.

Pesäpuu r.y: Mitä PRIDE- valmennus on? Tiedote. Saatavilla www-muodossa: <http://www.pesapuu.fi/valmennus1.html>

Pulma Panu (red.): Den problematiska familjen. Suomen Historiallinen seura. Historiallinen Arkisto 97. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1991.

Pulma Panu: Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Pulma Panu & Turpeinen Oiva: Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun keskusliitto. Kouvola Kirjapaino, Kouvola 1987, s.11-249.

Pulma Panu & Turpeinen Oiva: Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun keskusliitto. Kouvola Kirjapaino, Kouvola 1987.

Pylkkänen Anu: Perheen sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Riitta Turunen (toim.): Naisnäkökulmia oikeuteen. Gaudeamus, Tampere 199, s. 120-132..

Rantalaiho Liisa: Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anttonen Anneli, Henriksson Lea, Nätkin Ritva (toim.): Naisten hyvinvointivaltio. Vastapaino, Tampere 1994, s. 9-30.

Rich Adrienne: Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution. Virago Ltd, London 1977.

Ritala-Koskinen Aino: Uusperhe näyttää perheen merkit. Teoksessa Alanen & Kähkönen: Arki, perhe, politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisu 3/1992, s. 29-43.

Rose Hilary: Hand, Brain and Heart. Towards a Feminist Epistemology in the Natural Sciences. Signs 1983 (1), s. 73-90.

Ruddick Sara: *Maternal Thinking*. Teoksessa Thorne Barrie & Yalom Marilyn): *Rethinking the family. Some Feminist Questions*. Longman Inc, New York 1982, s. 76-94.

Sargent Lynda: *Women And Revolution. A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*. Pluto Press, London 1981.

Silius Harriet: *Sukupuolitettun ammatillisuuden julkisuus ja yksityisyys*. Teoksessa: Eräsaari Leena, Julkunen Raija, Silius Harriet (toim.): *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Vastapaino, Tampere 1995, s. 49-64.

Strandell Harriet : *Viiken familj? Om sociologiska användningar av familjebegreppet*. Teoksessa Pulma Panu (red.): *Den problematiska familjen*. Suomen Historiallinen seura. Historiallinen Arkisto 97. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 1991, s. 83-98.

Strandén Pirjo: *Huostaanotettujen lasten ja nuorten perhehoitoprojekti 1978-80: yksityiskotisoitusten epäonnistuminen*. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu -työ 1980.

Sulkunen Irma: *Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus*. Teoksessa Alapuro Risto, Liikanen Ilkka, Smeds Kerstin, Stenius Henrik (toim.): *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä Oy/ Vaasa OY, Vaasa 1989, s. 157-175.

Sulkunen Irma & Alapuro Risto: *Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen*. Teoksessa Alapuro Risto, Liikanen Ilkka, Smeds Kerstin, Stenius Henrik (toim.): *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä Oy/ Vaasa Oy, Vaasa 1989, s.142-156.

Suomen laki 1. Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki 1998.

Suomen laki online. Elektroninen aineisto. Kauppakaari Oyj, Helsinki 2000. Saatavilla www-muodossa: <http://www.kauppakaari.fi/tietokannat.html>

Suomen tilastollinen vuosikirja 1998. Tilastokeskus, Helsinki 1998.

Thorne Barrie & Yalom Marilyn: *Rethinking the family. Some Feminist Questions*. Longman, New York 1982.

Tolkki-Nikkonen Mirja: *Perhe: rakenteista prosesseihin*. Teoksessa Alanen Leena & Kähkönen Päivi (toim.): *Arki, perhe, politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen*. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 3/1992, s. 11-16.

Törrönen Maritta (toim.): *Lapsen etu - viidakon laki*. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki 1994.

Törrönen Maritta: *Tulkittu lapsi*. Teoksessa Törrönen Maritta (toim.): *Lapsen etu viidakon laki*. Lastensuojelun keskusliitto. Painopörssi Oy, Helsinki 1994, s. 54-71.

Utrio Kaari: *Eevan tyttäret. Naisen, lapsen ja perheen historia*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1984.

Valkonen Leena: *Kuka on minun vanhempani. Perhehoitotuorten vanhempisuhteet*. Stakes tutkimuksia 52. Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 1995.

Waerness Kari: *On the rationality of caring*. Teoksessa Showstack Sassoon Anne (ed.): *Women and the State*. Hutchinson, London 1987.

Wegar Katarina (1997). *In Search of Bad Mothers: Social Constructions of Birth and Adoptive Motherhood*. *Women's Studies International Forum* 1997 (1), s.77-85.

Vihma Pirjo: *"Tää on täyttä elämää": sijaisvanhempien arjen vanhemmuus ja siitä selviytyminen*. Jyväskylän Yliopisto. Erityispedagogiikan laitos. Pro gradu-työ 1998.

Virtanen Petri: Perhekeskeinen ajattelu yhteiskuntapolitiikassa ja lastensuojelun sosiaalityössä. Utopioita, illusioita ja todellisuuskuvia. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki 1995.

Vuori Jaana: Yhteiskunnallisen äitiyden metafora. Jatkoa Anu Koivusen virittämään keskusteluun. Naistutkimus 1999 (2), s. 52-57.

Zahabi Toini & Einemäki Pekka: Perhehoitoon sijoitettujen lasten yhteydenpito biologiseen sukuunsa. Tampereen kaupungin sosiaali- ja terveystoimen julkaisuja 6/1996.